

UiO • Universitetet i Oslo

Kolossen paa Lerføtter

Norske avisers fremstilling av
Habsburgmonarkiet, 1889-1918

Egil Elverheim Harstad

Masteroppgave i historie
60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie
Det humanistiske fakultet
Universitetet i Oslo

Høst 2020

Kolossen paa Lerfötter

Norske avisers fremstilling av Habsburgmonarkiet,
1889-1918

© Egil Elverheim Harstad

2020

Kolossen paa Lerfötter. Norske avisers fremstilling av Habsburgmonarkiet, 1889-1918

Egil Elverheim Harstad

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Med fokus på kronprins Rudolfs død i 1889, drapet på tronarvingen Franz Ferdinand i 1914, keiser Franz Josef Is død i 1916, og keiser Karl I/IVs regjeringstid fra 1916-1918, vil denne masteroppgaven undersøke hvordan norske aviser fremstilte dobbeltmonarkiet Østerrike-Ungarn.

Sett i lys av hendelsene i 1889 og 1914, samt perioden fra 1916-1918, vil jeg diskutere hvordan de ulike avisene tolket grunnlaget for denne multikulturelle statens eksistens. For siden Habsburgmonarkiet legitimerte seg etter politiske og dynastiske, fremfor nasjonale linjer, ble det av avisene lagt stor vekt på at keiser Franz Josef utgjorde selve samlingspunktet for imperiets mange nasjonaliteter, og at det var hans person som holdt det multikulturelle riket samlet. Gjennom dette personfokuset tolket norske avisene det sånn at riket kom til å gå i oppløsning den dagen den gamle keiseren gikk bort. Jeg vil dermed diskutere hvordan avisene begrunnet den store betydningen de ga Franz Josef, og hvordan de mente tronarvingene levde opp til den samlende rollen som keiseren hadde.

I sammenheng med Rudolf og Franz Ferdinand vil jeg også undersøke hvordan avisene anså at deres død spilte inn på fremtiden til Habsburgmonarkiet, og avisenes tolkninger av hvordan Habsburgmonarkiet hadde utviklet seg dersom de hadde besteget tronen.

Jeg vil også diskutere hvordan avisene tolket Habsburgmonarkiets posisjon i forhold til maktbalansen i Europa. Forholdet til Tyskland utgjorde i denne sammenheng et gjentakende tema, der avisenes tolkninger på om den tysk-habsburgske alliansen ville vedvare var et spørsmål som gikk på tvers av avisenes partipolitiske tilknytninger.

Forord

Mitt arbeid med denne masteroppgaven har, etter nesten to års arbeid, nå nådd sin slutt. Det kunne nok heller ikke vært en mer passende dag å fullføre den på, enn nøyaktig 102 år etter at keiser Karl fratredde sin rolle som keiser av Østerrike og konge av Ungarn.

Arbeidet med oppgaven har vært en utrolig lærerik, og ikke minst morsom, prosess. Selv når ting har gått litt trått har det ikke vært vanskelig å finne motivasjon til å arbeide videre, og mange fortjener en takk for at mitt arbeid med masteroppgaven har blitt akkurat sånn.

Jeg må først og fremst gi en stor takk til min fantastiske veileder, Ulrike Spring, som har vært til uvurderlig hjelp. Tusen takk for alle de gode tilbakemeldingene og for den gode støtten.

Jeg må også takke mine medstudenter, som gjennom fellesveiledningene har lest gjennom tekstene mine, og kommet med gode råd, kritikk og oppmuntring. En stor takk går også til familie og venner, som har støttet meg gjennom arbeidet med denne oppgaven, og som har holdt ut med min babling om den habsburgske kongefamilien.

Slåstad, 11. november 2020

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstilling.....	1
1.2	Avgrensning.....	2
1.3	Historiografi.....	3
1.3.1	Habsburgmonarkiet	4
1.3.2	Norsk presse	6
1.4	Kilder og metode	7
1.5	Struktur	9
2	Historisk oversikt	11
2.1	Habsburgmonarkiet	11
2.2	Norsk presse	16
3	Rudolf: Den liberale kronprins.....	18
3.1	Kronprins Rudolfs politiske ståsted.....	19
3.1.1	Tyskland.....	21
3.1.2	Den fredselkende kronprins?	24
3.2	Kvadrupelmonarkiet	27
3.2.1	Russland	28
3.3	Den nye tronarvingen	29
3.4	Oppsummering	31
4	Franz Ferdinand: Imperialisten	32
4.1	Fra Mayerling til Sarajevo.....	32
4.1.1	Norge.....	33
4.2	Habsburgmonarkiets sterke mann	34
4.3	Føderalisten	35
4.3.1	Slaverne.....	39
4.4	Utenrikspolitikk.....	41
4.4.1	Tyskland og Russland	44
4.5	Los-von-Rom – Los-von-Österreich	46
4.6	Oppsummering	47
5	Franz Josef: Folkekeiseren	49
5.1	I denne verden er jeg ikke blevet sparet for noget.....	49

5.2	Viktigheten av Franz Josefs person	53
5.2.1	Et symbol på Habsburgmonarkiet	56
5.2.2	Kompromissenes konge	57
5.2.3	Når Franz Josef stiger til hest	59
5.3	Oppsummering	64
6	Karl: Fredskeiseren	65
6.1	Første verdenskrig	65
6.2	Aggressoren eller den beleirende?.....	66
6.3	Tronskiftet	67
6.3.1	En ny samlende monark?	68
6.4	«Fredskeiseren»	71
6.4.1	Forholdet til Tyskland og Sixtusaffæren.....	74
6.5	Nasjonenes selvbestemmelsesrett.....	77
6.5.1	«Franz Ferdinands store idé»	78
6.6	Oppsummering	81
7	Konklusjon	82
	Litteraturliste	86

1 Innledning

I en artikkel omhandlende drapet på den østerriksk-ungarske tronarvingen Franz Ferdinand i 1914 skrev den liberale avisen *Dagbladet* følgende om Habsburgmonarkiet:

Østerrike-Ungarn har lenge vært et farlig krater i Europas politik, gang paa gang har man ventet utbrudd. Den to-tre menneskealdre gamle keiser har i et eventyrlig tidsrum vogtet krateret. Saa viktig har det været at ha han paa denne post, at daglige telegrammer har holdt hele Europa underrettet, naar oldingen er blitt angrepet av den mindste forkjølelse, diplomatene har tallet hans puls. For i det øieblik hans liv slukner, er der ikke liten grund til at frygte, at all den gjæring og spænding der har været i det brogede keiserdømme vil slaa ut i lys lue. Den dag det lappeteppe, som heter Østerrike-Ungarn, revner paa en eller anden kant, vil et av de farligste krigslunter i Europa være tændt.¹

Dette utdraget står som et eksempel på hvordan flere norske aviser spådde at fremtiden ville se ut for det multikulturelle imperiet Østerrike-Ungarn. Utdraget demonstrerer ikke minst hvor stor vekt som ble lagt på keiser Franz Josefs rolle i å holde Habsburgmonarkiet samlet, men også hvilke utfordringer avisene så for seg at den habsburgske tronarvingen ville møte den dagen han besteg tronen, og hvilke følger oppløsningen av imperiet ville få for hele Europa. De norske avisene så dermed med dysterhet på fremtiden til denne «Kolossen paa Lerfötter»,² som de med bibelske referanser mente var en tilsynelatende mektig stat, som hvilte på et usikkert grunnlag.

1.1 Problemstilling

Med utgangspunkt i kronprins Rudolfs død i 1889, drapet på tronarvingen Franz Ferdinand i 1914, keiser Franz Josef Is død i 1916, og keiser Karl I/IVs regjeringstid fra 1916-1918, skal jeg diskutere hva disse hendelsene sier om de norske avisenes perspektiv på Habsburgmonarkiet, og ets posisjon i Europa. Min problemstilling er dermed følgende: *Hvordan ble Østerrike-Ungarn fremstilt i norske aviser og hvordan trodde avisene at fremtiden til Habsburgmonarkiet kom til å bli?* Å legge søkelyset på personene Rudolf, Franz Ferdinand,

¹ «Det politiske mord.». *Dagbladet*. 29.06.1914. s. 1.

² «Kolossen paa Lerfötter». *Dagbladet*. 03.01.1913. s. 1.

Franz Josef og Karl vil dermed hjelpe meg å forstå hvordan avisene så på Habsburgmonarkiet, og dets fremtidsutsikter.

For hva sa avisene om hvordan Østerrike-Ungarns fremtid ville ha blitt dersom Rudolf og Franz Ferdinand hadde besteget tronen, og hvordan så de nå for seg at imperiets fremtid kom til å bli som følge av tronarvingenes død? Jeg vil også ta for meg hvilke karakteristikk avisene tiller Franz Josef, siden, slik artikkelen fra *Dagbladet* viser, de ga han en så avgjørende rolle for Habsburgmonarkiets samhold og eksistens. Med dette har det vist seg relevant å også ta for seg Karl korte regjeringstid for å gi et bilde av hvordan avisene tolket hendelsene etter at man faktisk fikk et tronskifte i Østerrike-Ungarn.

Innenfor spørsmålet om Donaumonarkiets fremtid vil min oppgave ha to gjennomgående spørsmål: Hvordan mente avisene at tronarvingene og monarken utgjorde eller ville utgjøre et samlende symbol for alle imperiets nasjonaliteter, og hvordan tolket de norske avisene det eksisterende og fremtidige forholdet mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland. I sammenheng med den tysk-habsburgske alliansen kommer også spørsmålet om tronarvingene og monarkens forhold til krig opp: Ønsket de militær ekspansjon eller å føre en fredspolitikk?

Med dette vil jeg også gi et perspektiv på hvordan de norske avisene ikke bare så på Donaumonarkiet, men også hvordan de så dette imperiet i forhold til Norge og andre europeiske land. Hvilken plass hadde Østerrike-Ungarn i forhold til de europeiske stormaktene Russland, Tyskland, Frankrike og Storbritannia, og hvordan mente avisene at Habsburgmonarkiet var med på å skape en maktbalanse i Europa?

Ved at jeg tar utgangspunkt i norske aviser ønsker jeg å gi et norsk utenfra-perspektiv på Østerrike-Ungarn, samt å se om Norges posisjon, og erfaringer fra, unionen med Sverige var med på å prege synet på det multikulturelle Habsburgmonarkiet. Spørsmålet blir dermed om avisene mente at de ulike folkegruppene innenfor Østerrike-Ungarn var i samme posisjon som Norge, der selvstendighet var målet? Samtidig som det er interessant å se om Norges situasjon, med gjentagende unionskriser, og et inntrykk av at monarken innenfor det svensk-norske dobbeltmonarkiet var mer svensk enn norsk, preget hvilke egenskaper de anså som viktige for en monark som skulle være felles statsoverhode for flere nasjoner og folkegrupper?

1.2 Avgrensning

At fokuset har blitt lagt på hendelsene i 1889, 1914 og 1916-1918, kommer av at man i 1889 og 1914 fikk et skifte av tronfølger, mens man i 1916 fikk et tronskifte. Selv om hendelsene i

1889 og 1914 ikke markerte en direkte endring i politikken, var de med på å endre de forventningene som ble lagt til Habsburgmonarkiets fremtid. For eksempel skal Rudolf, i motsetning til Franz Josef, ha fremstått som et fremtidshåp for de som ønsket at Habsburgmonarkiet skulle gå i en mer liberal retning,³ mens synet på Franz Ferdinand spriket fra de som anså han som en liberal til de som så han som reaksjonær.⁴ For selv om Habsburgmonarkiet i denne perioden utgjorde et konstitusjonelt monarki, innehadde fortsatt monarken betydelig makt både innenfor utenrikspolitikken og ved at han hadde lovgivende makt sammen riksrådet, samtidig som han kunne oppløse parlamentet og styre gjennom nødsdekret.⁵

Jeg har dermed også valgt å legge søkelyset på Franz Josefs død i 1916 både som følge av at dette markerte et tronskifte, samtidig som det gir et bilde av hvordan avisene tolket hans regjeringstid. Med dette har jeg også tatt utgangspunkt i Karls korte regjeringstid fra 1916-1918 for å se hvordan avisene tolket Habsburgmonarkiets videre eksistens under den nye monarken.

1.3 Historiografi

Innenfor den norskspråklige forskningslitteraturen er historiografi vedrørende Habsburgmonarkiets politiske historie en mangelvare. For utenom Arne Kommissruds *Stat, nasjon, imperium. Habsburgmonarkiet, Tsar-Russland og Sovjetunionen: et historisk sosiologisk perspektiv* fra 1995 og Pål Veidens *Landet uten egenskaper – et essay om Østerrike* fra 2018, finnes det lite nyere norsk forskningslitteratur som spesifikt omhandler Østerrike-Ungarn. Innenfor den norske forskningslitteraturen må man isteden til litteratur omhandlende Europa generelt, slik som Rolf Hobsons *Europeisk politisk historie 1750-1950* fra 2015, for å finne nyere forskningslitteratur om Habsburgmonarkiet i perioden fra 1848-1918.

Dette blir dermed mitt lille bidrag til den magre norske forskningslitteraturen, der jeg ved min bruk av norske aviser skal si noe om hvordan samtiden, gjennom et norsk perspektiv, så på Habsburgmonarkiet. For selv om den europeiske pressens dekning av Habsburgmonarkiet, og da spesielt de britiske og franske avisene, har blitt trukket fram i tidligere forskningslitteratur, senest i Martyn Radys *The Habsburgs. The Rise and Fall of a*

³ Franzel, Emil. *Crown Prince Rudolph and the Mayerling Tragedy. Fact and Fiction*. Vienna: Verlag Herold. 1974. s. 14.

⁴ Russel, Gareth. *The Emperors. How Europe's Rulers were Destroyed by the First World War*. Gloucestershire: Amberley Publishing. 2015. s. 52.

⁵ van der Kiste, John. *The End of the Habsburgs. The Decline and Fall of the Austrian Monarchy*. UK: Fonthill Media LLC. 2019. s. 91.

World Power fra 2020, vil jeg her vise hvordan man fra et norsk perspektiv omtalte Habsburgmonarkiet.

1.3.1 Habsburgmonarkiet

Nyere forskningslitteratur som Alan Skeds *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918* fra 2001 og Pieter M. Judsons *The Habsburg Empire. A New History* fra 2016, hvor hovedfokuset ligger på Habsburgmonarkiet, samt Rolf Hobsons *Europeisk politisk historie 1750-1950* fra 2015, der visse kapitler tar for seg Østerrike-Ungarn, har vært litteratur jeg har brukt gjennomgående i oppgaven. De presenterer alle et bilde på Habsburgmonarkiet som sier at det ikke var gitt at riket skulle gå i oppløsning, og at det først var nederlaget under første verdenskrig som ledet til at Donaumonarkiet falt fra hverandre. For selv om tittelen skulle tilsi noe annet, argumenterer Sked for at Habsburgmonarkiet i større grad styrket seg i perioden etter revolusjonene i 1848 og fram til 1914. Sked mener også at det i perioden fra 1848-1918 ikke eksisterte noen trussel mot statens integritet verken fra utenriks- eller innenrikspolitiske krefter.⁶

Den samme fremstillingen som hos Sked presenterer også Judson og Hobson. Judson trekker blant annet frem at selv om det spesielt under parlamentsvalg ble lagt stor vekt på de ulike nasjonalitetene, og viktigheten av å opprettholde, eller å sikre seg, privilegier innenfor rammene av staten, var ikke disse nasjonale skillelinjene like tilstedeværende i innbyggernes dagligliv: «Nationalist movements did not always influence the concern and rhythms of everyday life in more than a passing manner».⁷ I kapitlene som omhandler Habsburgmonarkiet i boken *Europeisk politisk historie 1750-1950* skriver også Hobson at selv om det politiske systemet i Østerrike-Ungarn slet med å mekle mellom de ulike nasjonalitetene innenfor imperiet, var Habsburgmonarkiet «[...] ingen mørken bygning som be revet ned av rasende leieboere».⁸ Striden mellom de ulike nasjonalitetene var en fordelingsstrid som foregikk innenfor rammene av staten, og det var først etter utbruddet av første verdenskrig at ønsket om å bryte ut og danne nasjonale stater styrket seg. Hobson trekker dermed den slutningen at det var krigen som påførte Habsburgmonarkiet den belastningen den ikke tålte, og han skriver at

⁶ Sked, Alan. *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918*. London: Pearson Education. 2001. s. 6.

⁷ Judson, Pieter M. *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press. 2016. s. 10.

⁸ Hobson, Rolf. *Europeisk politisk historie 1750-1950*. Oslo: Cappelen Damm. 2015. s. 304.

om det ikke hadde brutt ut krig i 1914 ville den østerriksk-ungarske statsdannelsen mest sannsynlig ha overlevd.⁹

Dette setter dermed den nyere forskningslitteraturen i opposisjon til hvordan samtiden, og da spesielt norsk presse, så på Habsburgmonarkiet. I denne sammenheng håper jeg min tekst kan supplere forskningslitteraturen med et utenfra-og-inn perspektiv, der samtidens stemme kommer fram.

Det personfokuset avisene la på Franz Josef, og i så måte monarkens betydning for å holde Habsburgmonarkiet samlet, er noe som nyere forskningslitteratur i liten grad har vektlagt. Ser man imidlertid på litt eldre forskningslitteratur trekker historikeren Emil Franzel fram Franz Josefs betydning. Franzel skrev at «[...] more recent historical research as well as memoir literature has corrected the picture of Francis Joseph and given a new significance to the words of the Imperial national Anthem “... may he lead us with a wise hand” ».¹⁰ Franzel mente at den lange regjeringstiden til Franz Josef hadde gitt han en aura av statelighet og verdighet, der han konkluderte med at «Personality can also be a power in history, even when it is not genial».¹¹ Av nyere litteratur er det Andrew Wheatcroft som i sin bok *The Habsburgs. Embodying Empire* fra 1996 som har trukket fram monarkens betydning, der Wheatcroft tar for seg kultdyrkelsen som ble bygd opp rundt den habsburgske keiseren.¹² *The Habsburgs. Embodying Empire* har vært nyttig i mine analyser for å forstå hvordan Franz Josef ønsket at hans ‘kongsgjærning’ skulle bli tolket, hvor det bilde man ønsket å skape av keiseren ble gjengitt i norske aviser.

Jeg vil dermed i større grad få frem betydningen monarken hadde i samtiden, ved å vise den betydningsfulle rollen som de norske avisene ga Franz Josef spesielt, og keiserrollen generelt.

Siden min oppgave har et så stort fokus på personer, har biografier om keiserne og tronarvingene vært viktig for å få en forståelse av hvorfor avisene tolket dem slik de gjorde. I denne sammenheng har Birgitte Hamanns biografi om Rudolf, Charles Coulombes biografi om Karl, samt Greg Kings biografier om Rudolf, skrevet sammen med Penny Wilson, og om Franz Ferdinand, skrevet sammen med Sue Woolmans, vært nyttige hjelpemidler.

Dessverre kan jeg ikke tysk, så den tyskspråklige forskningslitteraturen vedrørende Habsburgmonarkiet har for meg forblitt utilgjengelig. Dette har derimot ledet til at store

⁹ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 304.

¹⁰ Franzel, *Crown Prince Rudolph and the Mayerling Tragedy*, s. 70.

¹¹ Franzel, *Crown Prince Rudolph and the Mayerling Tragedy*, s. 70.

¹² Wheatcroft, Andrew. *The Habsburgs. Embodying Empire*. London: Penguin Books. 1996. s. 268.

mengder engelskspråklig forskningslitteratur om Østerrike-Ungarn har fått stor betydning for min masteroppgave.

1.3.2 Norsk presse

I forhold til utviklingen innenfor norsk presse, har bind 2 og 4 av *Norsk presses historie* vært nyttige for å skaffe seg en oversikt over perioden som min masteroppgave omhandler. Bind 4 av *Norsk presses historie*, Idar Flos *Norske aviser fra A til Å*, har vært en informativ kilde til alle de ulike avisene som har utgjort mine primærkilder. Boken gir en alfabetisk oversikt over norske aviser og deres historie, og har vært viktig for å skaffe seg en oversikt over de politiske standpunktene til de mange nasjonale, regionale og lokale avisene, som jeg har brukt i min analyse.

Bind 2, Rune Ottosens *Parti, presse og publikum 1880-1945*, viser hvordan norsk presse i denne perioden hovedsakelig utgjorde en partipresse, der de ulike avisene hadde en løser eller tettere tilknytning til et politisk parti. Det blir allikevel vektlagt at denne tilknytningen ikke gjorde avisene til et direkte talerør for det politiske partiet, noe som også kommer til uttrykk i min oppgave, der aviser som var tilknyttet det samme partiet kunne formidle ulike standpunkter ut til sine lesere.¹³

I sammenheng med dekningen av utenrikspolitikk i norske aviser har Henrik G. Bastiansens og Hans Fredrik Dahls bok *Norsk mediehistorie* vært et viktig verk. Boken gir en oversikt over hvordan man i andre halvdel av 1800-tallet gjennom telegrafene fikk raskere rapportert nyheter fra utlandet til Norge, der selv aviser som ikke hadde egne korrespondenter ute, slik som blant annet *Aftenposten*, fikk tilsendt sitater av hva andre hadde skrevet.¹⁴ Bastiansen og Dahl trekker også fram hvordan de krigførende statene under første verdenskrig forsøkte å påvirke opinionen i nøytrale land som Norge, der de legger vekt på at meldingene som ble sendt ut som oftest var utformet for å påvirke norsk presse og folkeopinionen. Siden det heller ikke eksisterte noen statlig sensur, ble disse meldingene videresendt fra Norsk telegrambyrå og ut til avisene i sin helhet.¹⁵ Denne delen har vist seg relevant for mitt kapittel

¹³ Ottosen, Rune. «Da partiene fant sine aviser, og pressen erobret publikum» i Rune Ottosen (red.) *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*. Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 7.

¹⁴ Bastiansen, Henrik G. & Dahl, Hans Fredrik. *Norsk mediehistorie*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget. 2008. s. 227.

¹⁵ Bastiansen & Dahl, *Norsk mediehistorie*, s. 228.

omhandlende Karls regjeringstid, hvor de krigførende statene forsøk på å påvirke den norske opinionen kommer klart frem.

1.4 Kilder og metode

Av kilder vil jeg hovedsakelig fokusere på de norske riksavisene som *Morgenbladet*, *Aftenposten* og *Dagbladet*, men jeg har også funnet det relevant å ta med en rekke regionale- og lokale aviser i mine analyser. For, som Gunnar Wasberg så fint skrev det i boken *Norsk presse i hundre år: 1820-1920: utsyn og overblikk*: «Hva nyhetsformidlingen angikk, var leserne bedre underrettet om det som skjedde i det store utland enn hva som måtte være hendt i nabobyen».¹⁶ For selv om utenrikkssakene i lokalavisene ofte var hentet fra andre aviser, finner man også flere artikler innenfor lokalavisene som gir sine egne kommentarer og tolkninger av utenrikspolitiske hendelser. Dette vil dermed være med på å gi et større bilde av, og også gi lokale perspektiv som man ikke finner i riksavisene.

Min fremgangsmåte for å finne mine primærkilder har vært gjennom de digitaliserte avisene tilgjengelig via Nasjonalbibliotekets nettside. Siden fokuset mitt har ligget på avisenes tolkning av tronarvingene og keiserne har min framgangsmåte vært å luke ut artikler som omhandler disse personene. Dette har også hjulpet meg i å begrense antall treff i motsetning til om jeg skulle søkt på «Habsburgmonarkiet» eller «Østerrike-Ungarn». Av søkeord har jeg hovedsakelig brukt «kronprins Rudolf», «Franz Ferdinand», «Franz Josef» og «keiser Karl». For søk på artikler vedrørende Rudolf og Karl ble det viktig å ta med deres titler for å få fram de relevante treffene, noe som ikke var nødvendig når det gjaldt Franz Josef og Franz Ferdinand. Jeg støtte imidlertid på ulike stavemåter av Franz Josefs navn i avisene, der navnet hans ble stavet både som «Franz Josef» og «Frants Joseph», eller en variasjon av disse.

I mine søk etter primærkilder har jeg hovedsakelig forhold meg til artikler som ble publisert rett etter hendelsene i 1889, 1914 og 1916. Avhengig av hvor mye som ble skrevet om hver hendelse, samt den store økningen i antall aviser som fant sted i tidsrommet mellom 1889-1914, har jeg valgt å se på artikler som ble skrevet om hver hendelse opptil en måned etter at hendelsen fant sted. Har jeg funnet artikler som har vært relevante utenfor dette tidsrommet har jeg også valgt å inkludere disse, men disse utgjør et fåtall. I sammenheng med perioden fra

¹⁶ Wasberg, Gunnar Christie. *Norsk presse i hundre år: 1820-1920: utsyn og overblikk*. Oslo: Gyldendal. 1969. s. 267.

1916-1918 har tatt utgangspunkt i to gjentakende temaer, der primærkildene jeg har sett på har vært artikler relatert til disse temaene.

I bruken av disse kildene har det vært viktig å sammenligne ulike avisers vinkling og tolkning av samme hendelse, der dette har til hensikt å gi et bilde av ulike parter og gruppers vurderinger av hva denne hendelsen har for betydning.¹⁷ Fantes det noen forskjell mellom avisenes tolkning av en hendelse basert på avisene politiske ståsted? Tolker de hendelsen likt eller førte for eksempel deres partipolitiske tilhørighet til at hendelsen blir tolket forskjellig? Budskapet avisene ønsker å gi sine lesere står dermed sentralt, og en må tolke meningsinnholdet i de ulike artiklene for å forstå synspunktet de ulike avisene ønsket å fremme. I forhold til usignerte avisartikler vil det være relevant å trekke slutningen om en sammenheng mellom journalistens og avisens politiske linje.

Om det avisene skriver er sant eller ikke blir i sammenheng med min oppgave irrelevant, der de isteden fungerer som en kilde til holdninger, verdier, stemninger, og ikke minst interesser i samfunnet.¹⁸ For nyhetene som avisene omtale, som for eksempel Rudolfs død eller drapet på Franz Ferdinand, ble tolket utfra allerede eksisterende verdier og synspunkter,¹⁹ og hendelsene gir med dette et bilde på avisenes, statens eller befolkningens allerede eksisterende synspunkter på for eksempel Rudolf eller Franz Ferdinand. I min bruk av avisene på denne måten blir avisartiklene å betrakte som levninger av hvordan den norske pressen så på Habsburgmonarkiet.

Representasjonsanalyse blir dermed en viktig tilnærming for å gi et bilde av hvordan avisene karakteriserte de habsburgske tronarvingene og den habsburgiske monarken. For gjennom representasjonsanalysen vil jeg studere hvordan de habsburgske tronarvingene og monarkene ble framstilt gjennom språklige uttrykk.²⁰ Målet med dette er for å se hvordan de språklige fremstillingene gir et bilde på de norske avisenes synspunkt på disse personene, og da hvordan avisene mente at disse personenes holdninger og verdier påvirket Habsburgmonarkiet. Dette vil gi et bilde på hvordan de blir framstilt av pressen både i forhold til hverandre og i forhold til hva avisene anså for å være de sentrale egenskapene en monark innenfor en multikulturell stat måtte inneha. En representasjonsanalyse vil igjen da gi et bilde

¹⁷ Hansen, Søren Toft. *Det stod i avisen... kildekritiske overvejelser ved bruk av aviser*. Aalborg Universitet: Institut for Kultur og Globale Studier. 2001. s. 15.

¹⁸ Hansen, *Det stod i avisen...*, s. 13.

¹⁹ Paddock, Troy R. E. «Introduction: Newspapers, Public Opinion, and Propaganda» i *A Call to Arms. Propaganda, Public Opinion, and Newspapers in the Great War*, redigert av Troy R. E. Paddock, London: Praeger. 2004. s. 6.

²⁰ Andersen, Astri; Rosland, Sissel; Ryymin, Teemu & Skålevåg, Svein Atle. *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det norske samlaget. 2019. s. 110.

på Norge, og hvilke synspunkter man fra et *norsk* perspektiv hadde både på den habsburgske statsdannelsen og dens fremtid.

1.5 Struktur

Med tanke på at jeg her skal ta for meg avisenes tolkninger av hendelsene i 1889, 1914 og perioden fra 1916-1918 har jeg valgt å strukturere oppgaven kronologisk, der hvert kapittel vil ta for seg de ulike hendelsene. Før jeg går inn på avisenes tolkninger av disse hendelsene vil jeg i nesten kapittel gi en historisk oversikt over utviklingen i Habsburgmonarkiet fra 1848 og frem til første verdenskrig, samt en oversikt over utviklingen innenfor den norske pressen i perioden min masteroppgave omhandler.

Jeg vil deretter i kapittel 3 diskutere hvordan avisene fremstilte Rudolfs død som et stort tap for monarkiet, der de anså han som en samlende skikkelse for alle imperiets nasjonaliteter. Jeg vil også se på hvordan avisene tolket hans forhold til Tyskland, der det store spørsmålet dreide seg om kronprinsen hadde ønsket å videreføre alliansen med Tyskland, eller om han heller ønsket å se mot Frankrike og Storbritannia. I denne sammenheng vil jeg også gå nærmere inn på hvorfor Rudolf i så stor grad ble fremstilt som en forkjemper for fred, uavhengig av om avisene mente at han var for alliansen med Tyskland eller ikke.

I kapittel 4 tar jeg for meg avisenes tolkning av Franz Ferdinand, og da spesielt avisenes beskrivelser av han som svært upopulær blant imperiets innbyggere. Dette selv om avisene tilskrev han rollen som føderalist, og spekulerte i om han gjennom en føderalisering av Habsburgmonarkiet ville gi de øvrige nasjonalitetene selvstendighet på lik linje med Ungarn. Jeg kommer også igjen inn på forhold til Tyskland, hvor spørsmålet enda en gang dreier seg om fremtiden til den tysk-habsburgske alliansen, men hvor Franz Ferdinand, i motsetning til Rudolf, blir fremstilt som en militarist og krigshisser.

Kapittel 5 vil ta for seg Franz Josefs død og hvordan avisene tolket hans regjeringstid. Jeg kommer her inn på spørsmålet om hvorfor avisene anså Franz Josefs person, og ikke selve symbolet som keiseren utgjorde, som så viktig. Jeg vil dermed diskutere de ulike begrunnelsene avisene ga for å tillegge han en slik rolle, der fokuset vil ligge på fire temaer: 1) demokratiseringen innenfor Habsburgmonarkiet under hans regjeringstid, 2) sympatien ovenfor keiseren, som følge av alle de personlige tragediene som rammet han, 3) hvordan han gjennom sin lange regjeringstid hadde blitt et slags symbol på Habsburgmonarkiet, og 4) hvordan han fremsto som en 'folkekonge' for alle imperiets innbyggere og nasjonaliteter.

I kapittel 6 skal jeg ta for meg Karls regjeringstid fra 1916-1918. Hovedfokuset for denne lengre perioden vil først ligge på avisenes forklaringer på hvorfor Habsburgmonarkiet ikke gikk i graven med Franz Josef, slik de siden Rudolfs død hadde spådd. Jeg vil deretter legge fokuset på to gjengående temaer som avisene trekker frem i løpet av denne perioden: 1) deres tolkning av Karls forsøk på å oppnå fred, og 2) hvordan Habsburgmonarkiet skulle møte det økende kravet om nasjonenes selvbestemmelsesrett, både innenfra og i møte med Ententemaktene krav.

2 Historisk oversikt

I 1904 var Oscar II av Sverige og Norge på statsbesøk i Østerrike-Ungarn. De norske avisene kunne melde om et gledelig møte mellom monarkene for de to dobbeltmonarkiene.²¹ Underliggende for både Oscar II og Franz Josef I var spørsmålet om det fremtidige samholdet til nasjonene de var statsoverhode for. For der norske aviser kunne melde om de nasjonale motsetningene innenfor Habsburgmonarkiet, trakk også østerrikske aviser, som *Neue Freie Presse*, fram nordmennes ønske om selvstendighet og likestilthet med Sverige.²² I overkant av et år etter møte mellom de to monarkene, var også det ene dobbeltmonarkiet oppløst, mens det andre gikk en usikker fremtid i møte.

2.1 Habsburgmonarkiet

I 1848 arvet Franz Josef et rike preget av indre opprør og splittelse. En rekke liberale opprør på den italienske halvøya og revolusjon i Frankrike som tvang kong Ludvig Filip til å abdisere, ledet til at en rekke lignende opprør spredte seg til store deler av Europa. Innenfor Habsburgmonarkiet kom opprørene i 1848 som et resultat av adelskapets ønske om å gjenetablere de privilegiene som sentraladministrasjonen i Wien hadde fratatt dem. Om det så var den ungarske elitens ønske om å gjenetablere et selvstendig Ungarn, eller om det var et kronlands ønske om å gjenvinne tidligere privilegier, var det mot det sentraliserte habsburgske styresettet at opprørene var rettet.²³ Den folkelige oppslutningen rundt opprørene innehold imidlertid en annen motivasjon enn elitenes. Bøndene og arbeideres motivasjon var drevet av matmangel og økonomiske nedgangstider, som førte til et ønske om en mer liberal retning i forhold til den reaksjonære politikken til kansleren Klemens von Metternich.²⁴ For de lavere klassene eksisterte det imidlertid fortsatt en lojalitet til Habsburgdynastiet. Deres opprør var ikke rettet mot keiseren, men mot hans administrasjon. Uroen innenfor riket kom til å vedvare fram til 1849, da de siste av de ungarske opprørsstyrkene ble nedkjempet med hjelp av russiske styrker. Selv om opprørene i 1848-49 hadde ført til Metternich' fall, fortsatte monarken å inneha rollen som autokrat.

²¹ «Kongen hylles». *Morgenbladet*. 11.04.1904. s. 1.

²² «Kongen hylles». *Morgenbladet*. 11.04.1904. s. 1.

²³ Judson, *The Habsburg Empire*, s. 159.

²⁴ van der Kiste, *The End of the Habsburgs*, s. 18.

Franz Josefs eneveldige rolle kom imidlertid ikke til å vedvare. I 1860 skrev Franz Josef til sin mor, erkehertuginne Sophie, at: «Selv om vi vil få litt parlamentarisme, vill all makt forbi i mine hender, og den helhetlige situasjonen vil passe østerrikske forhold veldig bra».²⁵ Keiseren refererte her til Oktoberdiplomet av 20. oktober 1860, som siktet på å gi det landeiende aristokratiet mer makt. Dette ble videre utvidet i 1862, når lover som utvidet innbyggernes borgerrettigheter, ga større frihet til pressen og den lokale administrasjonen, ble vedtatt.²⁶

Denne liberaliseringen innenfor Habsburgmonarkiet kom som følge av indre uro etter nederlag i krig mot Frankrike og Sardinia, der Sardinia hadde som mål å samle den italienske halvøya til et kongerike. Dette sto som ett eksempel på hvordan Franz Josefs regjeringstid hadde var preget av framveksten av nasjonalitetsprinsippet, som gjennom sin utbredelse fra begynnelsen av 1800-tallet av, baserte seg på ideen om at statsdannelser skulle rette seg etter nasjonale, og ikke dynastiske, hensyn. Det var dette som la rammene for en samling av Italia og Tyskland, der nasjonen skulle eksistere på grunnlag av felles språk og kultur.²⁷ For Habsburgmonarkiets del ledet dette til tapet av regionene Lombardia og Venezia, mens nederlaget i krigen mot Preussen i 1866, samt den påfølgende samlingen av Tyskland, fratok Habsburgmonarkiet den dominerende rollen blant de tyske statene.

Den italienske politiker Giuseppe Mazzini hadde også ment at gjennom nasjonalitetsprinsippet tilhørte fremtiden «[...] den enkelte folkefamilien, som skulle vie seg til å oppfylle sin nasjonale misjon».²⁸ Videre mente Mazzini at dette ville lede til korte frigjøringskriger mot, og innad i, de multikulturelle statene, og da særlig Habsburgmonarkiet.²⁹ Allikevel var det de, som historikeren František Palacký, som mente at Habsburgmonarkiet ikke måtte oppløses. I 1848 uttalte han at ingen av de ulike nasjonalitetene innenfor Habsburgmonarkiet var sterke nok til å stå alene som selvstendige stater, på grunn av trusselen fra Russland.³⁰ Palacký mente isteden at Donaumonarkiet kunne reformeres, og nasjonalitetsprinsippet realiseres innad riket, ved at man ga de ulike nasjonalitetene større grad av selvstyre.³¹

²⁵ Hamann, Birgitte. *The Reluctant Empress. A biography of Empress Elisabeth of Austria*. Oversatt av Ruth Hein. Berlin: Ullstein. 1998. s. 99.

²⁶ van der Kiste, *The End of the Habsburgs*, s. 40.

²⁷ Østerud, Øystein. «Kampen om selvstendigheten og språket: Nasjon, nasjonsbygging, nasjonalisme» i Bjørn Seland (red.) *Selvstendighet og nasjonsbygging 1814-2014*. Oslo: Cappelen Damm AS. 2015. s. 37.

²⁸ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 203.

²⁹ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 203.

³⁰ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 203.

³¹ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 203.

Gjennom *ausgleich*, kompromisset som ledet til opprettelsen av den ungarske statsdannelsen, kom dette også til å bli en realitet for Habsburgmonarkiets madjarer. I etterkant av nederlaget i 1866 fikk man opprettelsen av dobbeltmonarkiet Østerrike-Ungarn, der Habsburgmonarkiet nå utgjorde keiserriket Østerrike og kongedømmet Ungarn. Med Franz Josef som keiser av Østerrike og konge av Ungarn hadde de to riksdelenes full indre autonomi, med hvert sitt parlament og statsapparat, men med felles utenrikspolitikk, tollgrenser og militære.³² Tysk forble også det offisielle språket innenfor militæret og administrasjonen.³³ Sammenlignet med Ungarn hadde Norge en mer selvstendig posisjon innenfor det Skandinaviske dobbeltmonarkiet, der monarken og utenrikspolitikken var det som bandt Sverige og Norge sammen.

Ved at det nyopprettede ungarske parlamentet kom til å forbli dominert av den ungarske adelen fikk nå nasjonalitetsspørsmålet en annen dimensjon innenfor Habsburgmonarkiet, der det kom til å utvikle seg forskjellig innenfor de to riksdelenes. Ungarn var i denne sammenheng i teorien en nasjonalstat.³⁴ For selv om kongedømmet også omfattet slaviske folkegrupper, slo nasjonalitetslovene fra 1868 fast at Ungarn kun utgjorde én nasjon, og det fantes ingen territoriell autonomi for andre nasjonale grupper.³⁵ Ikke-madjarer kunne imidlertid bli gitt like rettigheter som madjarene, forutsatt at de integrerte seg i staten ved å lære det madjarske språket og anså seg selv som ungarere.³⁶

Innenfor den østerrikske delen av dobbeltmonarkiet var det ingen dominerende nasjonalitet slik som i Ungarn.³⁷ I *Die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*, som var det den østerrikske halvdelens av Habsburgmonarkiet ble omtalt som i offisielle dokumenter, ble det i prinsippet garantert for like rettigheter til alle nasjonale grupper. Forutenom nasjonalforsamlingen og sentraladministrasjonen i Wien, utgjorde også Østerrike 17 autonome kronland som alle hadde egne lokale parlamenter og separate administrasjoner. Denne føderale strukturen ledet til at man innenfor de ulike kronlandene hadde en fordelingsstrid der de dominerende nasjonalitetene holdt fast på sitt kronlands autonomi, for å sikre seg vedvarende administrative, kulturelle og økonomiske fordeler.³⁸ Konflikten mellom de ulike nasjonalitetene utgjorde dermed en strid som foregikk innenfor rammene av staten, og det var først etter

³² Kommisrud, Arne. *Stat, nasjon, imperium. Habsburgmonarkiet, Tsar-Russland og Sovjetunionen: et historisk sosiologisk perspektiv*. Oslo: Spartacus Forlag AS. 1995. s. 52.

³³ van der Kiste, *The End of the Habsburgs*, s. 44.

³⁴ Kommisrud, *Stat, nasjon, imperium*, s. 52.

³⁵ Kommisrud, *Stat, nasjon, imperium*, s. 52.

³⁶ Kommisrud, *Stat, nasjon, imperium*, s. 52.

³⁷ Kommisrud, *Stat, nasjon, imperium*, s. 53.

³⁸ Kommisrud, *Stat, nasjon, imperium*, s. 53-4.

utbruddet av første verdenskrig at man kom til å se at ønske om selvstendige nasjonale stater styrket seg.³⁹ Med unntak av italienerne, var det forut for første verdenskrig deler av den tysktalende befolkningen i Østerrike som var mest høylytt i sitt ønske om at de tyskdominerte kronlandene heller burde se mot Hohenzollerdynastiet fremfor Habsburgerne, og dermed bli en del av Tyskland.⁴⁰

Forholdet til den nyopprettede tyske staten var også et omstridt tema, der både Franz Josef og kronprins Rudolf hadde lite til overs for Hohenzollerne. Rudolf fant aldri tonen med sin gjevaldrende, prins Wilhelm, barnebarnet til keiser Wilhelm I. Rudolf hadde mer til felles med Wilhelm Is sønn, den liberale kronprins Fredrik, som delte Rudolfs politiske ståsted, men som i 1888 døde etter bare 3 måneder på tronen.

Som følge av den diplomatiske isolasjonen Habsburgmonarkiet hadde befunnet seg i siden 1854, der de hadde forblitt nøytrale under Krimkrigen, viste nederlagene på midten av 1800-tallet at imperiet var avhengig av allierte. På 1870-tallet ble tilnærmelser gjort til Tyskland og Russland, og i 1873 ble den første militære avtalen gjort mellom de tre landene.⁴¹ Denne 'Trekeiseralliansen' ble fornyet i 1881, hvor Tyskland og Russland godtok Habsburgmonarkiets krav om at Vest-Balkan skulle utgjøre en del av deres interessesfære, samt godkjenning av en mulig annektering av Bosnia og Herzegovina, mot at Habsburgmonarkiet støttet Russland i en mulig krig mot Det osmanske riket.⁴² Men overlappende og motstridende interesser på Balkan skulle etter hvert drive Østerrike-Ungarn og Russland fra hverandre.

Før sin død skal Rudolf ved en anledning ha pekt på sitt søskenbarn, Franz Ferdinand, og uttalt at der ser dere den nesten keiseren av Habsburgmonarkiet.⁴³ Om dette var et forvarsel for Rudolfs intensjoner, eller bare en logisk deduksjon i forhold til at Rudolf ikke hadde noen mannlig arving, må forbli spekulasjon. Uansett kom kronprinsens selvmord i 1889 til å gjøre Franz Ferdinands far, Karl Ludvig, til tronarving. Men siden Karl Ludvig ikke var mye yngre enn sin bror, Franz Josef, var det få som trodde han kom til å bli keiser. Dette gjorde Franz Ferdinand til den åpenbare kandidaten, men siden han var ugift og slet med tuberkulose, ble Franz Ferdinands bror, Otto, og hans sønn, Karl, plutselig fremtidige kandidater til den østerriksk-ungarske tronen.⁴⁴

³⁹ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 304.

⁴⁰ Sked, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918*, s 191.

⁴¹ van der Kiste, *The End of the Habsburgs*, s. 54.

⁴² van der Kiste, *The End of the Habsburgs*, s. 60.

⁴³ van der Kiste, *The End of the Habsburgs*, s. 70.

⁴⁴ Coulombe, Charles A. *Blessed Charles of Austria. A Holy Emperor and His Legacy*. Gastonia, North Carolina: Tan Books. 2020. s. 76.

Samtidig fikk man en demokratisering innenfor den østerrikske delen av Habsburgmonarkiet. På 1890-tallet gikk ministerpresident Eduard Taaffe og finansminister Emil Steinbach, med støtte fra Franz Josef, inn for å utvide stemmeretten. De mente at dersom man utvidet stemmeretten ville dette svekke de nasjonale motsetningene som gjorde seg gjelde innenfor parlamentet. Siden nasjonalisme ble ansett som et middelklassefenomen håpet Taaffe og Steinbach at vis man utvidet stemmeretten ville dette markant svekke de nasjonale motsetningene. Det hele ledet til at man i 1907 fikk innføringen av allmenn stemmerett for menn i *Die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*. Under stemmerettsreformen i Østerrike hadde Franz Ferdinand stilt seg i spissen for det landeiende aristokratiet i deres motstand mot reformen, men hadde ikke klart å stoppe dens innføring. Da det nye parlamentet åpnet i Wien, med keiseren til stede, glimret tronarvingen ved sitt fravær.⁴⁵ En utvidelse av stemmeretten viste seg imidlertid også å innebære en utvidelse av de nasjonale motsetningene,⁴⁶ der ulike nasjonale bevegelser mobiliserte nye velgergrupper, og fraværet av et klart flertall i parlamentet ledet til en fastlåst situasjon.⁴⁷ Men selv om det i flere tiår hadde blitt sagt at Habsburgmonarkiet var på randen av kollaps, er det lite som tyder på at dette fikk noe utslag i det østerrikske parlamentet. For selv om de nasjonale motsetningene var med på å skape en fastlåst situasjon i parlamentet, var det få krav om en oppløsning av Habsburgmonarkiet.⁴⁸

Det oppsto allikevel dissidenter innenfor monarkiet som ønsket at deres folkegruppe skulle bli en del av en annen statsdannelse. Ved århundreskiftet så man blant annet en økende framvekst av jugoslaviaisme. Statskuppet i Serbia i 1903, hvor den pro-habsburgske monarken Alexander I hadde blitt drept og Petar I av dynastiet Karađorđević innsatt som konstitusjonell monark, hadde ført til et skifte i den serbiske utenrikspolitikken.⁴⁹ Serbia fremmet nå den nasjonalistiske ideen om et 'Stor-Serbia' som synonymt med jugoslaviaisme, der alle de sydslaviske folkegruppene, som kroater og slovenere, skulle samles under Beograds ledelse.⁵⁰ Nasjonalitetsprinsippet sto dermed som en trussel mot statens eksistens, der nye statsdannelsen som legitimerte seg på dette nasjonale grunnlaget oppsto langs Habsburgmonarkiets grenser.

⁴⁵ Dedijer, Vladimir. *The Road to Sarajevo*. London: MacGibbon & Kee, 1967. s. 114.

⁴⁶ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 301.

⁴⁷ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 302.

⁴⁸ Dhand, Otilia. *The Idea of Central Europe. Geopolitics, Culture and Regional Identity*. London: I.B. Tauris. 2018. s. 58.

⁴⁹ Hupchick, Dennis P. *The Balkans. From Constantinople to Communism*. New York: Palgrave MacMillan. 2002. s. 308.

⁵⁰ Hupchick, *The Balkans*, s. 307-08.

2.2 Norsk presse

Nasjonalitetsprinsippet kom også til å prege Norge, der det først ble brukt for å forsvare Norges selvstendighet ovenfor unionspartneren Sverige,⁵¹ for deretter å legitimere Norges selvstendighet etter 1905. Ideen om, og realiteten av, Norges selvstendighet, kom også i stor grad til å påvirke de norske avisene. Det overveldende flertallet av støtte til norsk selvstendighet, som hadde bygd seg opp blant den norske befolkningen i tiårene før 1905, var med på å påvirke avisenes holdning til selvstendighetsspørsmålet.⁵² At et stort flertall av den norske befolkningen ønsket et selvstendig Norge må dermed sies å ha styrket avisenes holdning til nasjonalitetsprinsippet og synet på andre nasjoner og folkegrupper som sto i samme posisjon som Norge.

Norske aviser hadde på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet tette bånd til politiske partier. Med innføringen av parlamentarismen i Norge ble de fleste aviser tilknyttet politiske partier, og i så måte talerør for sitt eget parti.⁵³ På et nasjonalt plan ble *Aftenposten* i denne sammenheng et talerør for partiet Høyre.⁵⁴ Det samme ble *Morgenbladet*,⁵⁵ som med sitt konservative standpunkt også kom til å inneha rollen som ledende nasjonal avis i tiden før unionsoppløsningen.⁵⁶ *Dagbladet* på sin side ble fra 1880-årene av et liberalt talerør og hovedorgan for partiet Venstre.⁵⁷ På et lokalt plan fikk utgiverstedene hver sin Høyre- og Venstreavis, mens man etter hvert også fikk arbeider-, kristen- og bondeaviser.⁵⁸

Det eksisterte allikevel enn viss forskjell på hvordan avisene videreformidlet partienes politiske standpunkt. Fellesorganisasjoner for de ulike presseorganene hadde blitt opprettet på slutten av 1800-tallet, med Den konservative presses forening i 1892 og Venstres Presseforening i 1894. Venstres presseforening utgjorde i denne sammenheng det eneste fellesorganet for Venstreavisene, noe som sto i kontrast til Det norske Arbeiderparti som hadde

⁵¹ Østerud, Øystein. *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget. 1994. s. 45.

⁵² Gran, Gunnar. *Til Kjølen skilte oss ad. Unionsspørsmålet i norsk og svensk presse.* Kristiansand: IJ-forlaget. 2005. s. 10.

⁵³ Ottosen, «Da partiene fant sine aviser, og pressen erobret publikum», s. 7.

⁵⁴ Dahl, Hans Fredrik. «Aftenposten» i *Norsk presses historie. Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, redigert av Idar Flo, Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 25.

⁵⁵ Simonsen, Anne Hege. «Utlandet i norsk presse» i *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 305.

⁵⁶ Norland, Andreas. «Morgenbladet» i *Norsk presses historie. Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, redigert av Idar Flo, Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 220.

⁵⁷ Mjeldheim, Leiv. «Dagbladet og Venstre – frå Sverdrup til Mowinchel» i *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*, redigert av Hans Fredrik Dahl, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim & Arve Solstad, Gjøvik: Aschehoug. 1993. s. 57.

⁵⁸ Dahl, Hans Fredrik & Bastiansen, Henrik G. «I Ibsens tid» i *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 19.

total kontroll over sine aviser, blant annet gjennom eierskap.⁵⁹ På samme måte som Det norske Arbeiderparti hadde også Høyreavisene en mer omfattende organisering av sine partiaviser enn Venstres mer uforpliktende nettverk.⁶⁰ Allikevel var styrkeforholdet mellom de ulike partipressegruppene jevnbyrdig.⁶¹

I årene før første verdenskrig fikk man også en økning i antallet og omsetningen av norske aviser, der masseproduksjonen av aviser ledet til at man fikk mange flere individuelle abonnenter fremfor tidligere hvor spleiselag mellom familier rundt ett abonnement hadde vært vanlig.⁶²

Med utviklingen av telegrafene fikk pressen i Norge fra midten av 1800-tallet av også raskere rapportert nyheter fra utlandet. Så selv aviser som ikke hadde egne utenrikskorrespondenter fikk tilsendt sitater av hva andre hadde skrevet.⁶³ Dette førte også til at lokalaviser fikk bedre tilgang på nyheter fra utlandet, og så tidlig som på 1850-tallet inneholdt lokalaviser korrespondanser som omhandlet Krimkrigen.⁶⁴ Selv om disse korrespondansene som regel var hentet direkte fra andre aviser var det også en god del tilfeller hvor lokalavisene ga sine egne kommentarer.⁶⁵

Etter krigsutbruddet i 1914 kom også de krigførende maktene til å forøke å påvirke opinionen i nøytrale land som Norge nettopp gjennom bruken av telegrammer. Meldingene som ble sendt ut var dermed som oftest utformet for å påvirke norsk presse og folkeopinionen, der disse meldingene ble videresendt fra Norsk telegrambyrå og ut til avisene i sin helhet.⁶⁶

⁵⁹Bastiansen, Henrik. G. «Partipressen konsolideres (1920-1940)» i *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 46.

⁶⁰ Ottosen, «Da partiene fant sine aviser, og pressen erobret publikum», s. 7.

⁶¹ Ottosen, Rune. «Pressens og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig» i *Norsk Presse under første verdenskrig*. Pressehistorisk tidsskrift, nr. 22. 2014. s. 9

⁶² Ottosen, «Pressens og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig», s. 9.

⁶³ Bastiansen & Dahl, *Norsk mediehistorie*, s. 227.

⁶⁴ Wasberg, *Norsk presse i hundre år: 1820-1920*, s. 267.

⁶⁵ Wasberg *Norsk presse i hundre år: 1820-1920*, s. 269.

⁶⁶ Bastiansen & Dahl, *Norsk mediehistorie*, s. 228.

3 Rudolf: Den liberale kronprins

Den 30. januar 1889 ble kronprins Rudolf og hans elskerinne, baronesse Mary Vetsera, funnet døde på kronprinsens jaktlott Mayerling. Allerede samme dag kunne *Dagbladet* og *Aftenposten* melde at kronprins Rudolf var gått bort, «[...] sandsynligvis som Følge af et Slaganfald».⁶⁷ At kronprinsen hadde dødd som følge av slag meldte også kveldsutgaven av *Wiener Zeitung*,⁶⁸ mens *Neues Wiener Tagblatt* samme kveld gikk ut med at Rudolf hadde blitt drept i en jaktulykke.⁶⁹ Det var imidlertid ikke bare fra avisenes side at ulike teorier om Rudolf bortgang ble spredt. Keiserparet hadde først blitt informert om at baronesse Vetsera hadde forgiftet Rudolf og deretter seg selv, og det var først dagen etter dødsfallet at Franz Josef ble informert om den riktige dødsårsaken. At Rudolf først hadde skutt baronesse Vetsera, for deretter å ta sitt eget liv noen timer senere.⁷⁰

Den første offisielle kunngjøringen sa at Rudolf hadde dødd som følge av hjerteinfarkt.⁷¹ Men ryktene om Rudolfs dødsårsak fortsatte å florere. En artikkel i *Fædrelandsvennen* den 4. februar oppsummerte mange av ryktene som til da hadde spred seg om Rudolf død: «Først hed det, at han var død av hjerteslag, saa bragtes der en Meddelelse om, at han var falden for Morderhaand, og nu lyder det, at han har taget sig selv afdage».⁷² Det var stor usikkerhet blant pressen, og mange teorier ble lansert om hva som hadde skjedd. Selv da det fra offisielt hold den 1. februar ble kunngjort at Rudolf hadde tatt sitt eget liv, fortsatte pressen å spekulere i mulige dødsårsaker. Usikkerheten kommer tydelig fram i *Bergens Tidende*, for da de den 1. februar kunne melde om den riktige dødsårsaken, understreket avisen at selv om det var det offisielle regjeringsorganet *Wiener Zeitung* som meldte dette, var dødsårsaken ikke bekreftet fra offisielt hold.⁷³ Ryktene var så mange at norske aviser fortsatte å spekulere i ulike dødsårsaker lenge etter 1. februar, og både i *Dagbladet*⁷⁴ og i *Verdens Gang*⁷⁵ ble det spekulert i om Rudolf kunne ha blitt drept.

⁶⁷ «Telegrammer til «Dagbladet»». *Dagbladet*. 30.01.1889. s. 1.

⁶⁸ King, Greg & Wilson, Penny. *Twilight of Empire. The Tragedy at Mayerling and the End of the Habsburgs*. New York: St. Martins Press. 2017. s. 133.

⁶⁹ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 143.

⁷⁰ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 143.

⁷¹ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 133.

⁷² «Kronprinsen av Østerriges Død». *Fædrelandsvennen*. 04.02.1889. s. 2.

⁷³ «Telegrammer». *Bergens Tidende*. 01.02.1889. s. 2.

⁷⁴ «Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 2.

⁷⁵ «Kronprins Rudolf. Den officielle Beretning» *Verdens Gang*. 04.02.1889. s. 1.

Men blant alle ryktene rundt dødsårsaken, og fra og med den 8. februar alle spekulasjonene rundt forholdet mellom Rudolf og baronesse Vetsera, la også avisene vekt på hvilke politiske følger denne tragiske hendelsen ville få for Habsburgmonarkiet og Europa, samt hvilken påvirkning Rudolf ville ha hatt dersom han hadde besteget tronen. Hvordan de norske avisene tolker Rudolfs politiske ståsted og hans forhold til andre stater og statsledere vil her være med på å gi et bilde av hvordan de norske avisene så på Habsburgmonarkiet og hvordan de trodde Habsburgmonarkiets fremtid nå kom til å bli, samt hvordan de trodde den kunne ha blitt.

3.1 Kronprins Rudolfs politiske ståsted

I likhet med kronprinsen i Storbritannia og i Tyskland hadde Rudolf i stor grad vært holdt utenfor det statlige anliggende. Da Franz Josef få år før kronprinsens død faktisk ga Rudolf tilgang til politisk og diplomatisk informasjon i et forsøk på å involvere sin sønn i statsstyringen, ødela Rudolf denne tillitten ved å lekke informasjon til sine venner innenfor pressen.⁷⁶ Rudolf var allikevel ikke ignorant når det kom til politikk. Tvert imot beviste hans deltakelse i arbeidet med encyklopedien *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, også kjent som *Kronprinzenwerk*, at kronprinsen hadde forståelse og interesse for det multikulturelle Habsburgmonarkiet.⁷⁷

I dagene etter dødsfallet publisert norske aviser flere artikler som hyllet den avdøde kronprinsen. Den liberale avisen *Bergens Tidende* skrev at kronprins Rudolf kom til å bli dypt savnet verden over. «Den østerrigske Tronfølger var nemlig en baade begavet og i høj Grad sympathetisk Personlighed»,⁷⁸ og store forhåpninger hadde blitt tilknyttet til hans fremtidige regjeringstid. Av Arbeiderpartiorganet *Social-Demokraten* fikk Rudolf 'hedersbetegnelsen' at han ikke var den verste innenfor sin stand. Avisen skrev videre at det er usedvanlig at det er de mindre skyldige som må bøte for sin stands synder, og sammenlignet Rudolf med Marie Antoinette.⁷⁹

Det bilde de norske avisene illustrerte av Rudolf samstemte i stor grad med det bilde som hadde blitt dannet av kronprinsen av hans venn, journalisten og redaktøren Moriz Szeps. Gjennom *Neues Wiener Tagblatt*, samt hans kontakter i ungarsk og fransk presse, hadde Szeps

⁷⁶ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 90.

⁷⁷ Hamann, Birgitte. *Rudolf. Crown Prince and Rebel*. Oversatt av Edith Borchardt. New York: Peter Lang Publishing. 2017. s. 180.

⁷⁸ «Kronprins Rudolf Død». *Bergens Tidende*. 04.02.1889. s. 2.

⁷⁹ «Tronarvinger». *Social-Demokraten*. 10.02.1889. s. 2.

rapportert om Rudolfs kontakter med forskere, hans besøk på utstillinger og veldedighetsarrangementer, samt publisert utdrag av kronprinsens reisebeskrivelser og taler. Dette hadde vært med på danne et bilde av en utdannet og kosmopolitisk kronprins.⁸⁰ I en artikkel i *Dagbladet* den 31. januar ble også Rudolf beskrevet som Europas mest intelligente kronprins, «[...] og han var Tronarving til Lande, der mere end noget andet Rige har en intelligent Fyrste behov».⁸¹ Artikkelen beskrev også Rudolf som liberal, men «[...] da Kejser Frants Josefs Regjering ikke egentlig kan karakteriseres som reaktionær, traadte Kronprins Rudolfs modernere Opfatninger aldrig oppositionelt frem».⁸² Forholdet mellom far og sønn var imidlertid mer anstrengt enn hva *Dagbladet* beskriver, noe som kommer klarest fram i at av de fire selvmordsbrevene Rudolf skrev, var ingen adressert til hans far.⁸³

Dagbladet mente imidlertid at «Kronprins Rudolf vilde endnu mere end sin Fader Frantz Josef blevet et samlende Navn»,⁸⁴ samtidig som han allerede hadde vist at han «[...] som Fyrste anser sig at være, alle Monarkiets Folkeslag skyldig».⁸⁵ *Aftenposten* ga den samme fremstillingen, der de, med utdrag fra liberale *Berliner Tageblatt*, skrev at «Den unge Fyrste havde forstaaet at vinde den mest uindskreænkede Sympathi blandt alle Klasser af sit Folk og langt ud derover».⁸⁶ Konservativt *Bergens Aftenblad*, med utdrag fra den russiske panslaviske avisen *Novoje Vremja*, skrev at store forhåpninger hadde blitt tillagt Rudolfs fremtidige regjeringstid: «[...] man havde ventet af ham, at han vilde formaa at forsone de fiendtlige Nationaliteter i det af saa mange forskjellige Folkestammer sammensatte habsburgske Rige paa Grundlag af fuldstændig Ligebrettigelse».⁸⁷

Dette gjenspeiler også i stor grad hva Rudolf i desember 1886 skal ha sagt til sin venn, journalisten og senere statsministeren av Frankrike, George Clemenceau:

Habsburgmonarkiet har allerede realisert Victor Hugos drøm om et «Europas forente stater», om enn i miniatyrform. Østerrike er en blokk av stater, bestående av de mest forskjellige nasjoner og raser under ett lederskap. I alle fall er dette den grunnleggende ideen for Østerrike, og det er en ide med den mest enorme viktighet for verdenssivilisasjonen.⁸⁸

⁸⁰ Hamann, *Rudolf*, s. 137.

⁸¹ «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2.

⁸² «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2.

⁸³ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 257.

⁸⁴ «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2.

⁸⁵ «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2.

⁸⁶ «Kronprins Rudolfs Død.» *Aftenposten*. 01.01.1889. s. 2.

⁸⁷ «Politiske Efterretninger». *Bergens Aftenblad*. 09.02.1889. s. 1.

⁸⁸ Hamann, *Rudolf*, s. 163.

For et norsk publikum, som i 1889 befant seg i personalunion med Sverige, var likhetsprinsippet mellom de ulike nasjonalitetene innenfor Habsburgmonarkiet en problemstilling de kunne relatere til. At monarken utgjorde et samlende symbol ble ansett som en veldig viktig egenskap blant nordmenn, som mot slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, godt hjulpet av flere unionskriser, stadig så sin egen monark som mer svensk enn norsk.⁸⁹

3.1.1 Tyskland

Ovenfor Clemenceau skal Rudolf også ha understreket at Tyskland aldri vil forstå viktigheten av å samle tyskere, slaverer, ungarere og polakker under den samme tronen.⁹⁰ Rudolfs politiske syn på Tyskland, samt Habsburgmonarkiets forhold til Det tyske imperiet, utgjorde en sentral del av de norske avisenes tolkning av den avdøde kronprinsens politiske syn. Den store interessen for kronprinsens forhold til Tyskland må ses i sammenheng med at alliansen mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland skulle fornyes i oktober 1889.⁹¹ Samtidig var forholdet mellom Tyskland og Frankrike svært dårlig som følge av at keiser Wilhelm II i 1888 hadde begynt sin regjeringstid med å rasle med sablene,⁹² samtidig som general Georges Boulanger med sitt revansjistiske anti-tyske program hadde gjort det svært godt i det franske parlamentsvalget i januar 1889, og var ventet å innta Elyséepalasset.⁹³

Avisenes tolkninger av Rudolfs forhold til Tyskland gikk imidlertid på tvers av de ulike partiorganene. På den ene siden hadde man de avisene som så Rudolfs politiske syn på Tyskland som positivt, mens man på den annen side hadde de som mente at Rudolf ønsket å bryte alliansebandene til Tyskland. Aviser som liberale *Bergens Tidende* og konservative *Hedmarkens Amtstidende* stilte seg innenfor den første kategorien. I en artikkel fra 4. februar starter *Bergens Tidene* med å si at: «Den østerrigske Tronarvingens uventede Død har gjort et dypt Indtryk i Berlin»,⁹⁴ før det senere i artikkelen blir trukket fram at ryktene om at Rudolf skulle være en motstander av den tysk-østerrigske alliansen ikke stemte: «[...] disse Rygter, der muligvis skyldtes forsøg paa at forklare det kjølnede Venskapsforhold mellem ham og Keiser

⁸⁹ Isaksen, Trond Norén. «The Power of Presence: Crafting a Norwegian Identity for the Bernadotte Heirs» i *Royal Heirs and the Uses of Soft Power in Nineteenth Century Europe*, redigert av Frank Lorenz Müller & Heidi Mehrkens, London: Palgrave Macmillan. 2016. s. 112.

⁹⁰ Borchardt, Edith. «Translator's Notes» i Birgitte Hamann. *Rudolf. Crown Prince and Rebel*. New York: Peter Lang Publishing. 2017. s. xiv.

⁹¹ Hamann, *Rudolf*, s. 375.

⁹² Hamann, *Rudolf*, s. 296.

⁹³ Hamann, *Rudolf*, s. 377.

⁹⁴ «Kronprins Rudolf Død» *Bergens Tidene*. 04.02.1889. s. 2.

Wilhelm II, sloges strax ned som aldeles grundløse».⁹⁵ *Hedmarkens Amtstidende* skrev også at: «Den unge tyske Keiser har i Kronprins Rudolf tabt en trofast Ungdomsven, som vilde have opretholdt den Fredspolitik, som den gamle avdøde Keiser, Wilhelm I, havde avtalt med Keiser Franz Joseph».⁹⁶

Dette vennskapsforholdet mellom Wilhelm II og Rudolf som både *Bergens Tidene* og *Hedmarkens Amtstidende* ga uttrykk for var imidlertid bare en konstruksjon. Gjennom de mange besøkene mellom Habsburgerne og Hohenzollerne var også Rudolf, om enn motvillig,⁹⁷ med på å gi inntrykk av at det gode forholde mellom Tyskland og Habsburgmonarkiet ville vedvare også inn i fremtiden.⁹⁸ Denne konstruksjonen kom dermed til uttrykk flere i aviser, selv om det kjølige forholdet mellom Rudolf og Wilhelm ble vanskelig å skjule etter Rudolfs siste besøk i Berlin før sin død,⁹⁹ slik også artikkelen i *Bergens Tidende* viser.

Det ble imidlertid av andre aviser lagt vekt på at Rudolf sto som en motstander av alliansen mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland, og aviser som liberale *Dagbladet* og *Glommendalen*, samt moderat-konservative *Fædrelandsvennen* og *Grimstad Adresstidende*, fremstilte Rudolf som en motpol til den politikken som ble ført av hans jevnaldrende keiser Wilhelm II og Bismarck i Tyskland. *Grimstad Adresstidende* mente blant annet at kronprinsens dødsfall ville være med på å styrke forholdet mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland: «[...] idet han i dette Spøragsmaal haldede en anden Opfatning end sin Fader».¹⁰⁰

Avisen *Glommendalen* skrev blant annet at: «Den Østerrigske kronprins den fredselskende Rudolf er død og den krigslystne prins Wilhelm har besteget den tyske keisertrone. [...] Slaar nu ikke alle julemærker feil, kan vi snart vente europæisk krig – og sikkert inden det 19de aarhundrede er tilende».¹⁰¹ Avisen fremstilte dermed Rudolf som en kontrast til keiser Wilhelm, som «[...] ved sin tronbestigelse høitidelig førsikrede, at før han vilde give tilbage en tomme af det land, hans bestefar havde røvet, vilde han ofre millioner af menneskeliv».¹⁰²

⁹⁵ «Kronprins Rudolf Død» *Bergens Tidene*. 04.02.1889. s. 2.

⁹⁶ «Den østerrigske Kronprins Rudolf». *Hedmarkens Amtstidende*. 05.02.1889. s. 2.

⁹⁷ Hamann, *Rudolf*, s. 252.

⁹⁸ Hamann, *Rudolf*, s. 253.

⁹⁹ Hamann, *Rudolf*, s. 268-69.

¹⁰⁰ «Kronprins Rudolfs Død». *Grimstad Adresstidende*. 06.02.1889. s. 2.

¹⁰¹ «Fredsudsigterne i Europa» *Glommendalen*. 10.02.1889. s. 2.

¹⁰² «Fredsudsigterne i Europa» *Glommendalen*. 10.02.1889. s. 2.

Fædrelandsvennen beskrev også Rudolf som en motstander av Østerrike-Ungarns allianse med Tyskland, og Bismarcks politikk.¹⁰³ Det samme gjorde *Dagbladet*, som publiserte en artikkel hvor de skrev at «Kronprins Rudolf var en afgjort motstander af Bismarck og den nuværende tyske Kejser og af disses tyske Politik».¹⁰⁴ Avisen mente videre at Bismarck hadde noe å tjene på Rudolfs død, der de skrev at: «Bismarck har altsaa atter været saa heldig at miste en Motstander, som i Tilfælde kunde bli farlig for hans Planer».¹⁰⁵ Man kunne dermed ut ifra *Dagbladets* artikkel få inntrykket av at Bismarck kunne være innblandet i kronprinsen død, noe som ble videre understreket ved at de blant annet siterte hva Rudolf skal ha sagt til Clemenceau: «For Guds Skyld, lad ikke Bismarck faa vide, at vi er Venner ; ellers kommer jeg aldrig at regjere».¹⁰⁶ At det oppsto rykter om at Bismarck hadde noe å gjøre med Rudolf død er heller ikke overraskende. For det første spilte det på ryktene om at Rudolf kunne ha blitt drept av tyske agenter.¹⁰⁷ For det andre var Rudolfs motstand mot Tyskland ingen hemmelighet, og det var heller ikke Bismarcks frykt for hva som kunne skje når Rudolf en dag skulle arve tronen.¹⁰⁸

I en anonymt publisert artikkel i *Neues Wiener Tagblatt* fra den 11. mars 1888, kom også kronprinsens holdninger ovenfor Tyskland til syne, der Rudolf skrev at selv om keiser Wilhelm I anså seg selv som konservatismens beskytter, var han allikevel grådig etter territorium. Hvor han:

[...] stjal sine naboers land, avsatte konger og prinser, men uvillig, tvunget til det av Guds vilje, som trengte et mektig Preussen for det som var godt og eldgammelt i Europa. Disse vrangforestillinger er ikke i det minste latterlige, de tilhørte en genuin gammel Hohenzollern-tradisjon.¹⁰⁹

Dagbladet forestilte seg at Rudolf i større grad ønsket å se mot Frankrike, fremfor Tyskland.¹¹⁰ At *Dagbladet* trakk denne slutningen er heller ikke overraskende. Under den fransk-prøyssiske krig i 1870-71 hadde Rudolf helhjertet sympatisert med Napoleon IIIs armeer.¹¹¹ I et brev til Szeps, datert 19. november 1882, mente også kronprinsen at Frankrike fremsto som et eksempel, mens Tyskland ikke utgjorde noe annet enn en «[...] militaristisk stat

¹⁰³ «Kronprinsen av Østerriges Død». *Fædrelandsvennen*. 04.02.1889. s. 2.

¹⁰⁴ «Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 2.

¹⁰⁵ «Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 2.

¹⁰⁶ «Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 2.

¹⁰⁷ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 206.

¹⁰⁸ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 205-6.

¹⁰⁹ Hamann, *Rudolf*, s. 277-78.

¹¹⁰ «Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 2.

¹¹¹ Hamann, *Rudolf*, s. 30.

gjennomsyret av prøyssisk barbarisme».¹¹² Rudolf hadde også blitt positivt innstilt ovenfor Frankrike gjennom sitt vennskap med Edward, Prinsen av Wales,¹¹³ og Szeps, hvis datter var gift med broren til George Clemenceau. *Dagbladet* trakk også i sin artikkel fram at Rudolf var en god venn av Clemenceau,¹¹⁴ og avisen mente utfra dette at dersom Rudolf hadde inntatt tronen, ville han ha arbeidet for å bryte båndet med Tyskland, og heller knytte nye både med Frankrike.

3.1.2 Den fredselskende kronprins?

Både i sammenhenger der Rudolf ble fremstilt som en motstander eller en tilhenger av alliansen med Tyskland er det oppsiktsvekkende at han allikevel blir ansett som en fremtidig 'fredsfyrste'. Aviser som *Hedmarkens Amtstidende*, som mente Rudolf var positivt innstilt til alliansen med Tyskland, og aviser som *Dagbladet*, *Fædrelandsvennen* og *Glommendalen*, som påsto at Rudolf hadde lite til overs for den tysk-østerrikske alliansen, mente at Rudolf var en forkjemper for fred.

Hedmarkens Amtstidende skrev at Rudolf kom til å videreføre den fredspolitik som hans far førte i samhold med Tyskland.¹¹⁵ *Hedmarkens Amtstidende* og *Glommendalen* var dermed enige i at Rudolf ønsket å føre en fredspolitik, men de var uenige i om dette var i samhold med Tyskland eller ikke, der *Glommendalen* brukte Rudolf som en kontrast til den tyske keiseren. I en oversatt artikkel fra det franske avisen *Le Temps* beskrev *Dagbladet* at Rudolf «[...] viste ikke en udelukkende Smag for Militarismen; han tragtete ikke etter at gjøre sit Land til en stor Lejr eller en uhyre Kaserne».¹¹⁶ Det samme mente *Fædrelandsvennen* som skrev at den østerriksk-ungarske kronprinsen «[...] ikke hadde megen Begeistring tilovers for de uhyre Krigsrustninger rundt om i Europa».¹¹⁷

Men hvorfor ble Rudolf fremstilt som så 'fredselskende' av disse avisene? En grunn må være at han fra ung alder fremsto som liberal og anti-nasjonalistisk,¹¹⁸ og med sin tilknytning til det liberale partiet ble ansett å også dele deres motstand mot habsburgsk ekspansjon. Disse avisene knyttet også Rudolfs holdninger til krig sammen med faren for en ny krig mellom Frankrike og Tyskland som hadde gjort seg gjeldene i 1889. For dersom man ser på kronprinsen

¹¹² Lonyay, Carl. *Rudolf. The Tragedy of Mayerling*. London: Hamish Hamilton. 1950. s. 78.

¹¹³ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 210.

¹¹⁴ «Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 2.

¹¹⁵ «Den østerrikske Kronprins Rudolf». *Hedmarkens Amtstidende*. 05.02.1889. s. 2.

¹¹⁶ «Kronprins Rudolph og den franske Presse». *Dagbladet*. 04.02.1889. s. 1.

¹¹⁷ «Kronprinsen av Østerriges Død». *Fædrelandsvennen*. 04.02.1889. s. 2.

¹¹⁸ Hamann, *Rudolf*, s. 219.

holdninger til Russland var ikke Rudolf den forkjemperen for fred som disse avisene fremstilte han som. I kraft av sin posisjon var Rudolf også en soldat.

Under Berlinkongressen i 1878, som ble avholdt i etterkant opprørene på Balkan og krigen mellom Russland og Det osmanske riket, ble det bestemt at Habsburgmonarkiet skulle få retten til å okkupere og administrere de tidligere osmanske områdene Bosnia og Herzegovina. Krigen på Balkan hadde også ledet til opprettelsen av et selvstendig serbisk kongedømme, og okkupasjonen av Bosnia og Herzegovina kom som et resultat av den økende russiske innflytelsen i området.¹¹⁹

Rudolf var i sammenheng med denne okkupasjonen av dem som støttet øverstkommanderende for felttoget, general Joseph von Pillipovich, i hans ønske om å fortsette fremmarsjen, selv om dette kunne lede til krig med Russland.¹²⁰ Rudolf var dermed en av dem som mente at man burde utfordre Russland, og dermed få en endelige slutt på problematikken rundt Balkan.¹²¹ Her hadde han også personlig fått støtte av Bismarck: «Vi burde ruste opp forut for kongressen slik at vi kan være i stand til å hjelpe dere med våpen i tilfelle Russland viser motstand. Tyskland vil hjelpe Østerrike-Ungarn ikke bare moralsk, men også med effektive krefter».¹²² Men selv denne noe vage støtten fra den tyske kansleren overbeviste ikke Wien om å risikere krig mot Russland. I et brev til Latour von Thurmburg, datert 7. november 1878, viser Rudolf sin frustrasjon over situasjonen:

For en ide – nå som vi har marsjert seiersrikt fram til Bosnias grenser – at vi skulle vende om, gi opp land, så blod har blitt ofret forgjeves. Hvordan kan du spørre våre soldater om noe så æresløst? For utenom at det viser mangel på patriotisme, er det rett og slett tåpelig. Hvis en fremmed ville høre om noe sånt, ville han med sikkerhet tro at selv den største østerrikske statsmann var en som hadde flyktet fra et sinnssykehus. Men i stedet for å bruke energi og total hensynsløshet, er det igjen halv-tiltak som tas i bruk, deler av hæren blir trukket tilbake fra Bosnia og demobilisert. Nå ville vært tidspunktet for å marsjere videre og snappe nok et godt stykke land fra Tyrkia. I stedet for å etterlate den tyrkiske administrasjonen intakt, burde vi suspendere den overalt, følge Pillipovich' plan og etablere en militærgrense under utelukkende østerriksk militæradministrasjon i alle okkuperte områder. Det ville være det rette å gjøre, men de frykter ramaskrik fra de upatriotiske stemmer, spesielt fra Ungarn. Hvis en bare kunne

¹¹⁹ King, Greg & Woolmans, Sue. *The Assassination of the Archduke. Sarajevo 1914 and the murder that changed the World*. London: Pan books. 2014. s. 153.

¹²⁰ Hamann, Rudolf, s. 194.

¹²¹ Hamann, Rudolf, s. 194.

¹²² Dedijer, *The Road to Sarajevo*, s. 55.

injisere de ledende sikler med en dose energi, ville ting gå bedre. På denne måten, frykter jeg, med slike halv-mål, at vi ikke er på veien til en god fremtid.¹²³

I denne saken kan det imidlertid virke som at den tjue år gamle Rudolf var sterkt påvirket av Pillipovich, som hadde vært hans øverstkommanderende under hans stasjonering i Praha.¹²⁴ I sin biografi om kronprinsen vektlegger også Birgitte Hamann dette som årsaken til at Rudolf tok et standpunkt som strittet imot det liberale partiet, som var motstander av okkupasjonen av Bosnia og Herzegovina.¹²⁵ Allikevel skal Rudolf i 1882 ha sagt til Szeps at: «En krig, faktisk en altomfattende og avgjørende krig, som virkelig vil bringe nye og bindende oppgjør for et langt antall år, ville vært å foretrekke sammenlignet med forholdene i dag».¹²⁶ Det kan virke som at Rudolf anså en krig mot Russland som uunngåelig med tanke på innflytelsen både Habsburgmonarkiet og Russland ønsket å utøve på Balkan. I en upublisert artikkel til *Neues Wiener Tagblatt* skrev blant annet Rudolf at Habsburgmonarkiet hadde to valg, enten å oppgi planene om å øke deres makt på Balkan eller å avgjøre det hele med våpen.¹²⁷ I et brev til kong Milan IV av Serbia, som tilhørte det pro-habsburgske Obrenović-dynastiet, konkluderte også kronprinsen med at resultatet av en krig med Russland ville være det eneste naturlige: «Vi vil bli herskerne over den europeiske orienten».¹²⁸

Rudolfs holdninger til en krig med Russland kom også til uttrykk i *Morgenbladet*, som med referanse til den liberale tyske avisen *Berliner Tageblatt*, skrev at Rudolf hadde ment at krigen mot Russland var uunngåelig. *Morgenbladet* siterte her uttalelser *Berliner Tageblatt* hadde fått fra den ungarske forfatteren og 1848-revolusjonæren, Mór Jókai, der Rudolf skal ha uttalt om en mulig krig med Russland at: «Gid den Dag maatte komme snart! Hellere nu end senere! Jo senere den utbryder, desto skækkeligere vil den blive, desto usikrere dens Udgang».¹²⁹ *Morgenbladet* siterte også Jókai der de skrev at som følge av kronprinsens «krigerske Sindelag» måtte hans selvmord anses som et offer for verdensfreden.¹³⁰

Morgenbladet presenterte med dette et helt annet bilde av den habsburgske tronarvingens forhold til krig enn hva *Dagbladet*, *Fædrelandsvennen*, *Glommendalen* og *Hedmarkens Amtstidende* gjorde. Hvordan kronprinsens forhold til krigføring ble framstilt

¹²³ Hamann, *Rudolf*, s. 194.

¹²⁴ Hamann, *Rudolf*, s. 193.

¹²⁵ Hamann, *Rudolf*, s. 193.

¹²⁶ Hamann, *Rudolf*, s. 198.

¹²⁷ Hamann, *Rudolf*, s. 235.

¹²⁸ Hamann, *Rudolf*, s. 233.

¹²⁹ «Kronprins Rudolf». *Morgenbladet*. 08.05.1889. s. 1.

¹³⁰ «Kronprins Rudolf». *Morgenbladet*. 08.05.1889. s. 1.

avhang dermed av hvilket annet land det dreide seg om. For der de sistnevnte avisene satte søkelys på en krig mellom Frankrike og Tyskland, fokuserte *Morgenbladet* på en krig mellom Habsburgmonarkiet og Russland om dominansen på Balkan. I sammenheng med Frankrike og Tyskland ble Rudolf dermed fremstilt som en forkjemper for en fred både for de som mente han ville videreføre alliansen mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland, der dette også betød en videreføring av en eksisterende fredspolitikk, og de som mente at Rudolf ville bryte med Tyskland, der dette bruddet representerte et steg bort fra militarisme og i retning av en fredspolitikk.

3.2 Kvadrupelmonarkiet

Rudolfs død ledet til at Habsburgmonarkiet ble mye omtalt i norske aviser. Mange av de norske avisene ønsket dermed også å gi sine lesere en beskrivelse av dobbeltmonarkiets statsforfatning, og hvilken rolle de mente Habsburgmonarkiet spilte i Europa.

Fædrelandsvennen presenterte i en artikkel fra den 4. februar Habsburgmonarkiet som en stat bestående av «[...] flere forskjellige Nationer».¹³¹ En lignende beskrivelse av dobbeltmonarkiet finner man også i en artikkel i *Dagbladet* den 31. januar, hvor Habsburgmonarkiet ble beskrevet som de fire nasjonene «Østerrige-Ungarn-Bøhmen-Galizien», som ifølge *Dagbladet* bare ble forent gjennom monarken.¹³² Artikkelen fra den 31. januar var imidlertid kort, og fokuset lå heller på kronprinsens død. Så for utenom denne korte forklaring gikk ikke artikkelen noe dypere inn i denne tolkningen av dobbeltmonarkiet som et «kvadrupelmonarki». Artikkelen viste allikevel en manglende kunnskap om Østerrike-Ungarn ved at avisen beskrev staten som bestående av fire nasjoner. I november samme år publiserte imidlertid *Dagbladet* en mer dyptpløyende artikkel om Habsburgmonarkiets statsforfatning. Under overskriften «Statsretslig Fællesskab mellem forskjellige Nationaliteter» beskrev artikkelen Habsburgmonarkiet som et unionspolitisk eksperiment:

Fra en fuldstændig Helstat gik det østerrigske Monarki over til en østerrig-ungarsk Forbundsstat. Det blev delt i to Halvdele, forenet i en Realunion, med samme Fyrste, felles Parlament (de østerrig-ungarske Delegationer), Udenrigspolitik, Hær og et begrænset finansielt Fellesskab.¹³³

¹³¹ «Kronprinsen av Østerriges Død». *Fædrelandsvennen*. 04.02.1889. s. 2.

¹³² «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2

¹³³ «Statsretslig Fællesskab mellem forskjellige Nationaliteter». *Dagbladet*. 07.11.1889. s. 1.

Dagbladet mente videre at denne unionen ikke hadde noen lys framtid. Hovedsakelig fordi unionen ikke utviklet seg videre ved å gi Ungarn større selvstyre eller at Franz Josef også kunne krones til konge av Bøhmen.¹³⁴ *Dagbladet* konkluderte med at fremtiden ikke tilhørte de store fellesskap, og sammenlignet samtidig Habsburgmonarkiet med Storbritannia, hvor de mente at man i både Irland og Skottland ville se økt ønske om selvstyre.¹³⁵ Selv om *Dagbladet* ikke satte dette i sammenheng med unionen mellom Norge og Sverige ga artikkelen allikevel klare indikasjoner på *Dagbladets* holdninger, der de ulike nasjonalitetenes selvstendighet ble ansett for å være fremtiden.

3.2.1 Russland

I *Dagbladets* artikkel fra den 31. januar, hvor Habsburgmonarkiet ble beskrevet som de fire nasjonene «Østerrige-Ungarn-Bøhmen-Galizien», trakk avisen frem at selv om disse fire nasjonenes bestrebelser mot selvstendighet var berettiget, var ikke tiden inne for noen oppløsning av Habsburgmonarkiet. Dette ble begrunnet med at så lengre Russland utgjorde en fare for verdensfreden, var det også behov for et samlet og sterkt Østerrike-Ungarn, og «[...] saa længe behoves der ogsaa et samlende Navn paa Tronen, en klog Fyrste, som med den uundgaelige Sønderdeling af Monarkiet i klar Bevidsthed dog forstaar at forhindre voldsomme Brud».¹³⁶ Artikkelen gjenspeilet på mange måter den ungarske statsmannen Gyula Andrássys ord, der han mente at: «Østerrikes oppgave består nå som før i å danne et bolverk mot Russland, og det er bare så lenge det utfører denne oppgaven at det forblir en europeisk nødvendighet å opprettholde det.»¹³⁷

Viktigheten av å opprettholde en maktbalanse i Europa var dermed viktigere for *Dagbladet* enn nasjonenes selvstendighet, noe som sto i kontrast til den selvstendigheten *Dagbladet* ønsket at Norge skulle ha fra unionen med Sverige.¹³⁸ Habsburgmonarkiet ble dermed fremstilt som en motvekt mot et truende Russland. Noe av det samme bilde presenterte også *Dagbladet* den 14. august i sammenheng med Franz Josefs statsbesøk i Tyskland. Med referanse til en artikkel publisert i *Köln Zeitung* skrev avisen hvordan Habsburgmonarkiet i dag

¹³⁴ «Statsretslig Fællesskab mellem forskjellige Nationaliteter». *Dagbladet*. 07.11.1889. s. 1.

¹³⁵ «Statsretslig Fællesskab mellem forskjellige Nationaliteter». *Dagbladet*. 07.11.1889. s. 1.

¹³⁶ «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2

¹³⁷ Hobson, Rolf. «Slutten på det klassiske europeiske statssystem 1871–1914» i *Krig og fred I det lange 20. århundre*, redigert av Hilde Henriksen Waage, Rolf Tamnes & Hanne Hagtvedt Vik, Oslo: Cappelen Damm AS. 2013. s. 26

¹³⁸ Eide, Martin. «Dagbladet» i *Norsk presses historie. Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, redigert av Idar Flo, Oslo: Universitetsforlaget. 2010. s. 73.

gjennom sitt forsvar av det østlige Tyskland oppfylte «[...] den samme viktige og velsignelsesrike Missjon som i forløbne Aarhundreder».¹³⁹

Man finner noe av den samme vinklingen i *Fædrelandsvennen*, men her blir i større grad Russland presentert som en trussel mot selve Habsburgmonarkiet, hvor avisen skrev at «[...] truende staar det mægtige Rusland overfor dette uensartede sammensatte Land».¹⁴⁰

3.3 Den nye tronarvingen

Ved sin død etterlot kronprins Rudolf seg ett barn fra ekteskapet med prinsesse Stephanie, den da seks år gamle Elisabeth. *Dagbladet* kunne den 31. januar melde at Elisabeth som eneste barn av kronprinsen ifølge «[...] de bestaaende Arvelove blir den østerrigsk-ungarske Kroners Arving».¹⁴¹ Hvorfor *Dagbladet* trakk denne slutningen er usikkert, for som *Morgenbladet* presiserte samme dag, var det ifølge arveloven i Østerrike-Ungarn mannlig primogenitur.

Det kan spekuleres i om *Dagbladet* her tok det for gitt at Rudolfs datter skulle arve, siden hun var hans eneste barn. De kan også ha sett til Storbritannia, hvor dronning Victoria på samme tid regjerte, eller til Spania hvor Isabella II hadde regjert fra 1833-1868. Spania nevnes også i artikkelen, hvor det refereres til regentskapet til Alfonso XIII. *Dagbladet* understreker imidlertid at Østerrike-Ungarn ikke vil få et slikt regentskap, siden Franz Josef i en alder av 58 år «[...] nyder en sikker Helbred.»¹⁴² Arvespørsmålet var allikevel relevant, og det var ikke bare i *Dagbladet* hvor man spekulerte i hvem som nå kom til å arve tronen etter Franz Josef. *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* presenterte i en artikkel den 6. februar hele tre mulige tronfølgere: Keiserens bror, Karl Ludwig, keiserens eldste datter, Gisela, og Rudolfs datter, Elisabeth. At Gisela og Elisabeth var arveberettiget begrunnet avisen med at «[...] den pragmatiske Sanktion af 19de April 1713» også gjorde kvinner berettiget til den østerriksk-ungarske tronen. Arveloven som avisen refererer til hadde blitt vedtatt av den da barnløse Karl VI, som etter tapet av Spania fryktet at også den østerlige delen av hans rike skulle fallet ut av habsburgske hender. Loven sikret dermed at den eldste sønnen skulle arve riket etter hans død, og dersom det ikke fantes noen sønn, skulle tronen tilfalle eldste datter.¹⁴³ Karl VI fikk heller ingen sønn, så loven sikret isteden at hans eldste datter, Maria Theresia, arvet tronen.

¹³⁹ «Kejsermødet i Berlin». *Dagbladet*. 14.08.1889. s. 1.

¹⁴⁰ «Kronprinsen av Østerriges Død». *Fædrelandsvennen*. 04.02.1889. s. 2.

¹⁴¹ «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 3.

¹⁴² «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 3.

¹⁴³ Bassett, Richard. *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*. New Haven and London: Yale University Press. 2015. s. 78.

Det er imidlertid ikke rart at det ble spekulasjoner i de norske avisene om hvem som skulle arve tronen. Etter Rudolfs død var Karl Ludwig den neste i arverekken, men siden han ikke var stort yngre enn Franz Josef, og hadde en manglende interesse for politikk, ble han omgått til fordel for sin eldste sønn, Franz Ferdinand. *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* avsluttet da også sin artikkel med at: «Arvefølgeren er dog senere afgjort idet Keiserens Brodersøn [Franz Ferdinand] bliver kronprins, medens dennes Fader [Karl Ludwig] træder tilbage».¹⁴⁴

Omstendighetene rundt Rudolfs død ledet imidlertid til at Franz Ferdinand aldri offisielt ble utnevnt til tronarving. Han begynte simpelthen å gjennomføre de oppgaver som kom med rollen som tronarving.¹⁴⁵ Dette kan forklare hvorfor det nevnes lite om Franz Ferdinand i norsk presse i tiden etter Rudolfs død. For utenom at flere aviser nevner han som den nye tronfølgeren, er det først den 10. februar man finner den første beskrivelsen av den nye tronarvingen, hvor *Sosial-Demokraten* beskrev Franz Ferdinand som «en saa fuldstændig ubegavet mand».¹⁴⁶ Den første avisen som forsøkte å gi et bilde av Franz Ferdinands politiske ståsted var *Grimstad Adressetidende*, som kort skrev i sin utenriksdel den 2. mars om Franz Ferdinands reise til Ungarn for å møte ungarske politikere og medlemmer av det ungarske aristokratiet. Avisen skrev at tronarvingen så langt kun hadde fått en «[...] militær Opdragelse», og han ble beskrevet som innesluttet og tilbakeholden, men allikevel en pliktoppfyllende og elskverdig ung mann.¹⁴⁷

Det var først i august 1889 at Franz Ferdinand igjen ble skrevet om i norsk presse. Anledningen var et statsbesøk i Tyskland sammen med Franz Josef, og som i tiden etter Rudolfs død kommer igjen spørsmålet om hvordan den kommende keiseren stiller seg til den tysk-østerrikske alliansen fram i lyset. *Aftenposten* mente at årsaken til at Franz Josef hadde tatt med seg tronarvingen på statsbesøket «[...] skyldes utvivlsomt klog Omsorg for Statens Interesser og Ønsket om at sikre det intime Forhold mellem de to forbundne Riger».¹⁴⁸ For, med referanse fra *Berliner Tageblatt*, behøvdes det egentlig ikke noe nye møter mellom de to keiserne, siden forholdet mellom de to statene var svært godt og alliansen mellom dem urokkelig.¹⁴⁹

¹⁴⁴ «Kronprins Rudolfs Død». *Bergens Adressecontoirs Efterretninger*. 06.02.1889. s. 4.

¹⁴⁵ Hanning, A. «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?» i *Royal Heirs and the Uses of Soft Power in Nineteenth-Century Europe*, redigert av Frank Lorenz Müller & Heidi Mehrkens, London: Palgrave Macmillan. 2016. s. 140.

¹⁴⁶ «Tronarvinger». *Sosial-Demokraten*. 10.02.1889. s. 2.

¹⁴⁷ «Fra andre Lande». *Grimstad Adressetidende*. 03.03.1889. s. 1-2.

¹⁴⁸ «Keisermøde i Berlin» *Aftenposten*. 14.08.1889. s. 1.

¹⁴⁹ «Keisermøde i Berlin» *Aftenposten*. 14.08.1889. s. 1.

3.4 Oppsummering

De norske avisene ga et overveldende positivt inntrykk av kronprins Rudolf etter hans død. Uavhengig av avisenes politiske ståsted ble Rudolf fremstilt som en begavet mann, som *Dagbladet*, *Aftenposten* og *Bergens Aftenblad* også mente hadde utgjort et samlende element for alle imperiets innbyggere. Majoriteten av avisene fremstilte dermed Rudolfs død som et stort tap for Habsburgmonarkiet, og for dets fremtid.

Dekningen av Rudolfs død innenfor den norske pressen var allikevel i størst grad preget av internasjonal politikk, der frykten for en ny krig mellom Frankrike og Tyskland sto sentralt. Avisene presenterte i denne sammenheng Rudolf enten som en viderefører av den eksisterende alliansen mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland, eller som en som ville føre Habsburgmonarkiets utenrikspolitikk i retning Frankrike.

Aviser som *Dagbladet*, *Fædrelandsvennen*, *Hedmarkens Amtstidende* og *Glommendalen* fremstilte allikevel Rudolfs død som et tap for freden. Dette var en fremstilling som gjorde seg gjeldene uansett hvilket politisk ståsted avisene hadde, og da uavhengig av om de anså Rudolf som pro-tysk eller pro-fransk. Denne forestillingen var imidlertid nært knyttet opp til spørsmålet om Rudolf hadde ønsket å føre Habsburgmonarkiet nærmere Tyskland eller Frankrike, for ser man på *Morgenbladets* beskrivelse av Rudolfs syn på Russland, og problematikken vedrørende Balkan, ga avisen et bilde av en kronprins som i større grad var villig til å bruke krig som et virkemiddel.

I sammenheng med hvordan avisene så på Habsburgmonarkiets rolle i Europa ble Russland også fremstilt i et annet lys enn hva Frankrike og Tyskland ble. For der Frankrike og Tyskland, avhengig av hvilke aviser man leste, ble fremstilt som mulige alliansepartnere for Østerrike-Ungarn, ble Russland i større grad ansett som en trussel. Dette kom frem både i sammenhenger hvor Østerrike-Ungarn ble fremstilt som en buffer mot Russland, og der Russland ble tolket som en trussel mot dobbeltmonarkiets eksistens.

4 Franz Ferdinand: Imperialisten

Den 29. juni kunne norske aviser melde at tronarvingen til den habsburgske tronen, Franz Ferdinand, og hans kone hertuginne Sophie, hadde blitt drept i et attentat under et besøk i byen Sarajevo. De norske avisene ga et tvetydig bilde av tronarvingens siste timer hvor det er en slående kontrast mellom hyllingen, som de norske avisene beskrev at ekteparet mottok fra både befolkningen og den lokale pressen, og attentatet, som ble begått av bosnisk-serbiske Gavrilo Princip.

Fokuset til avisene lå derimot også på et veldig viktig spørsmål. I sin artikkel om attentatet på Franz Ferdinand skrev den konservative avisen *Trondhjems Adresseavis* at:

[...] man med uro har imøteset den gamle keiser Franz Josefs død, [...] Ville der ikke, naar den gamle keiser døde, bli mange reisninger omkring i riket, og vilde der ikke splittes i stumper og stykker, naar Franz Ferdinand skulde overta den?¹⁵⁰

For det er spørsmålet om Habsburgmonarkiets framtid som igjen preger de norske avisene, slik dette hadde gjort i 1889: Hvordan ville Habsburgmonarkiets framtid sett ut dersom Franz Ferdinand hadde besteget tronen, og hvordan vil den nye fremtiden til dobbeltmonarkiet nå utarte seg?

På spørsmålet om hvordan Habsburgmonarkiet ville sett ut dersom Franz Ferdinand hadde blitt keiser møter man imidlertid på et tema hvor uenigheten både blant datidens journalister, og ettertidens historikere, er stor. For hvordan tolker man det politiske ståstedet til en mann som har blitt karakterisert som alt fra liberal til reaksjonær,¹⁵¹ og som selv Franz Josef ikke klarte å sette fingeren på hvor sto politisk?¹⁵²

4.1 Fra Mayerling til Sarajevo

Perioden fra 'skuddene i Mayerling' og frem til 'skuddene i Sarajevo' kom i stor grad til å gjenspeiles av de idealene som hadde blitt presentert i de norske avisene etter Rudolfs død. Ideen om at de store imperienes tid var forbi, og at fremtiden lå i nasjonenes selvstyre. Det multikulturelle Habsburgmonarkiet sto dermed for mange som en motpol til nasjonalitetsprinsippet, noe som i 1908 ble ytterligere forsterket gjennom den formelle

¹⁵⁰ «Det østerrikske tronfølgerpar myrdet». *Trondhjems Adresseavis*. 29.06.1914. s. 4.

¹⁵¹ Russel, *The Emperors*, s. 52.

¹⁵² King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 19.

annekteringen av Bosnia og Herzegovina, som hadde stått under østerriksk-ungarsk okkupasjon og administrasjon siden 1878. Gjennom annekasjonen økte folketallet i Habsburgmonarkiet med rundt to millioner, hvorav disse to millionene utgjorde 43 % ortodokse kristne, 39 % muslimer, og 18 % katolikker.¹⁵³ Blant den kristne majoriteten hadde det utviklet seg to nasjonale identiteter. Katolikkene identifiserte seg som kroater, mens de ortodokse anså seg selv som serbere.¹⁵⁴ Bosnia-Herzegovina kom til å inneha en spesiell status innenfor dobbeltmonarkiet, der regionen ble styrt direkte fra Wien uten noen politisk representasjon før i 1910.¹⁵⁵

Annekasjonen ble møtt med stor motstand fra Russland og Serbia, som anså Bosnia-Herzegovina, samt andre østerrikske og ungarske territorier, som en naturlig del av Serbia.¹⁵⁶ Serbia hadde i årene før 1914 knyttet sterkere bånd til Russland, som gjennom panslavismen tok sikte på å samle alle slaviske folk under russisk ledelse.¹⁵⁷ Men i 1908 sto Russland uten andre midler enn å fordømme den habsburgske annekasjonen. Nederlaget i krigen mot Japan i 1904-05 hadde demonstrert hvor uforberedt Russland var på en krig, samtidig som krigen hadde ledet til sosial uro og opprør innad i Russland, som tvang tsar Nikolaj II til å godta reformer som gjorde Russland til et konstitusjonelt monarki.¹⁵⁸

4.1.1 Norge

Fra et norske perspektiv var perioden utvilsomt preget av hendelsene i 1905, hvor båndene til Sverige ble brutt, og et selvstendig Norge steg frem. Med dette inntok også en ny monark Norges trone, og man fikk et statsoverhode som i større grad vendte seg mot Storbritannia fremfor Tyskland. I 1891 hadde kronprins Gustav av Sverige og Norge skrevet til Franz Ferdinand at erkehertugen, etter sitt besøk i Russland, burde stoppe innom keiser Wilhelm i Berlin: «[...] siden det er veldig viktig at ingenting står mellom dere».¹⁵⁹ Selv om Franz Ferdinand ikke fulgte rådet til den svensk-norske kronprinsen står brevet som et eksempel på at man i årene før 1905 hadde en annen orientering innenfor det norske kongehuset enn man

¹⁵³ Hupchick, *The Balkans*, s. 316.

¹⁵⁴ Hupchick, *The Balkans*, s. 316-17.

¹⁵⁵ Cole, Laurence. «Question of Nationalization in the Habsburg Monarchy» i *Nations, Identities and the First World War. Shifting Loyalties to the Fatherland*, redigert av Nico Wouters & Laurence van Ypersele, London: Bloomsbury Academic. 2018. s. 118-19.

¹⁵⁶ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 322.

¹⁵⁷ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 278.

¹⁵⁸ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 280.

¹⁵⁹ Dedijer, *The Road to Sarajevo*, s. 148.

kom til å få etter 1905. Kronprins Gustav var, som den svenske adelen forøvrig, pro-tysk.¹⁶⁰ Haakon VII var derimot dansk prins, og gift med datteren til Edward VII, Maud, som tidligere hadde blitt ansett som en mulig brud til både tsar Nikolaj II¹⁶¹ og Franz Ferdinand.¹⁶²

For Haakon VII sto også nasjonalitetsprinsippet sentralt, noe som blant annet kom til uttrykk i et råd han ga til Nikolaj II rett før utbruddet at første verdenskrig:

Gi polakkene autonomi. La de små russerne [ukrainerne], georgierne og armenerne nyte indre selvstyre og nasjonalitet uforstyrret. Gjenopprett fred i Kaukasus ved å anerkjenne deres rettigheter og stopp med å forsøke å russifisere Finland.¹⁶³

Selv før unionsoppløsningen i 1905 hadde norsk politikk dreid seg om ideen at enhver nasjon også burde utgjøre en egen stat. Bjørnstjerne Bjørnson var blant annet tilhenger av dette standpunktet, der han mente at små nasjoner utgjorde fredelige stater.¹⁶⁴ Ideen om at små nasjoner var fredeligere innstilt enn stormaktene gjorde seg også gjeldene etter 1905, hvor norsk utenrikspolitikk ble dominert av en liberal fredsdiskurs der gjensidig handel skulle bringe gjensidig avhengighet.¹⁶⁵

4.2 Habsburgmonarkiets sterke mann

I motsetning til Rudolf, som avisene hadde beskrevet som en kronprins som hadde blitt satt på sidelinjen i påvirkningen av Østerrike-Ungarns politikk, er vinklingen av Franz Ferdinand en helt annen. Den konservative avisen *Tidens Tegn* beskrev han som «[...] monarkiets ledende mand»,¹⁶⁶ *Morgenbladet* mente han hadde «[...] preget Østerriges Politik baade indad og utad»,¹⁶⁷ og *Aftenposten* skrev at det var han som «[...] i de senere aar har været Østerriges virkelige hersker».¹⁶⁸ Med tanke på at Franz Josef hadde blitt over tjue år eldre siden Rudolfs død er det ikke uforståelig at han i sitt 84 år hadde overlatt en større del av keiserrollen til tronarvingen. Men som ved Rudolf hadde Franz Josef også forsøkt å holde Franz Ferdinand

¹⁶⁰ Agius, Christine. *The Social Construction of Swedish Neutrality: Challenges to Swedish identity and sovereignty*. Manchester and New York: Manchester University Press. 2006. 69.

¹⁶¹ Rappaport, Helen. *The Race to save the Romanovs. The truth behind the Secret Plans to Rescue Russia's Imperial Family*. London: Penguin. 2018. s. 12.

¹⁶² King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 34.

¹⁶³ Rappaport, *The Race to save the Romanovs*, s. 24-25.

¹⁶⁴ Knutsen, Torbjørn L. «Diskusjonene om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk» i *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering*, redigert av Gunnar Fermann, Oslo: Cappelen Damm AS. 2013. s. 143.

¹⁶⁵ Knutsen, «Diskusjonene om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk», s. 145.

¹⁶⁶ «Den østerrikske tronfølger og gemalinde myrdet.» *Tidens Tegn*. 29.06.1914. s. 1.

¹⁶⁷ «Den østerrigske Tronfølger og hans Gemalinde myrdet.» *Morgenbladet*. 29.06.1914. s. 1.

¹⁶⁸ «Det østerrigske tronfølgerpar myrdet.» *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

utenfor statsstyre.¹⁶⁹ Men Franz Ferdinand hadde ikke det samme sjenerte, engstelige forholdet til sin onkel som Rudolf hadde hatt,¹⁷⁰ så gjennom hardt arbeid og viljestyrke klarte Franz Ferdinand etter hvert å tvinge keiseren til å gi han en mer betydelig rolle.¹⁷¹

Men hvor mye makt hadde egentlig Franz Ferdinand? Etter tronarvingens død skal den tyske ambassadøren i Wien, Heinrich von Tschirschky, ha sagt at: «Erkehertugens hånd ble lagt merke til overalt, ikke bare i hæren og marinen, men i hvert ministerium».¹⁷² Franz Ferdinands militærkanselli skal også ha blitt omtalt som en skyggeregjering,¹⁷³ for det var gjennom sitt militærkanselli at Franz Ferdinand utøvde sin innflytelse, spesielt etter 1905 da major Alexander von Brosch-Aarenau ble sjef for kanselliet.¹⁷⁴ Kanselliet kom etter hvert til å bestå av militære tjenestemenn, politikere, journalister, eksperter i konstitusjonell og internasjonal lov, samt representanter for imperiets ulike nasjonaliteter. Dette ga Franz Ferdinand god kunnskap om alt fra utenrikspolitikk og økonomi, til det offentlige anliggende, samtidig som tronarvingen fikk stadig større innflytelse over hvem som ble tildelt ulike poster innenfor administrasjonen. I 1913 ble Franz Ferdinand også utnevnt til generalinspektør i hæren, den høyeste posisjonen innenfor det militære etter Franz Josef, og i tiden som fulgte fram til hans død i 1914 var det ingen post innenfor administrasjonen, diplomatiet eller det militære som kunne utnevnes uten å konsultere Franz Ferdinand, eller i det minste ta hans synspunkt i betraktning.¹⁷⁵

4.3 Føderalisten

Innenfor Habsburgmonarkiet stilte man seg spørsmålet om hvordan man skulle løse de nasjonale motsetningene som eksisterte innad i riket. Franz Ferdinand var overbevist om at det måtte forandring til for å bevare Habsburgmonarkiet,¹⁷⁶ og det lå dermed i kortene at man kom til å se en endring i statsstrukturen den dagen Franz Ferdinand ble monark. Det store spørsmålet ble imidlertid hvilke endringer som kom til å finne sted den dagen kronen ble plassert på Franz Ferdinands hode? Både i hans samtid, og i ettertiden, har man forsøkt å besvare spørsmålet om 'Franz II' kom til å styre autokratisk eller liberalt, og om han kom til å reformere

¹⁶⁹ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 264.

¹⁷⁰ Haman, *Rudolf*, s. 188.

¹⁷¹ King & Wilson, *Twilight of Empire*, s. 264.

¹⁷² Hannig, «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 141.

¹⁷³ Hannig, «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 141.

¹⁷⁴ Hannig, «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 141.

¹⁷⁵ Hannig, «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 141.

¹⁷⁶ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 134.

Habsburgmonarkiet i føderalistisk, trialistisk eller sentralistisk retning? Det er dermed relevant her å stoppe opp litt for å se på hva som kan ha vært Franz Ferdinands intensjoner og planer for Habsburgmonarkiets statsstruktur, siden dette også ble diskutert i norske aviser.

Det man med stor sikkerhet kan si var at Franz Ferdinands ønske om å endre den østerriksk-ungarske statsstrukturen kom av hans misnøye med madjarene. Madjarenes motstand mot brukt av tysk som kommandospråk innenfor hæren, samt hvordan de revolusjonære av 1848 fortsatt ble hyllet i den ungarske delen av dobbeltmonarkiet, var elementer som Franz Ferdinand sterk mislikte.¹⁷⁷ Men viktigst av alt representerte Ungarn *ausgleich*, og for Franz Ferdinand sto kompromisset med madjarene som en representant for de nasjonale motsetningene innad i riket, fremfor den mer homogene statsdannelsen han mente Habsburgmonarkiet hadde utgjort før 1867.¹⁷⁸

I boken *The Emperors. How Europe's Rulers were Destroyed by the First World War* mener Gareth Russel at Franz Ferdinand ønsket å endre statsstrukturen i Østerrike-Ungarn i føderal retning. Russel begrunner dette med at Franz Ferdinand som ung hadde reist mye, og etter tilbakekomsten fra USA mente han at selv om det amerikanske samfunnet skapte større ulikheter og var mye mindre omsorgsfullt enn de gamle europeiske imperiene, var landets føderale statsstruktur veldig interessant.¹⁷⁹ Franz Ferdinand kom dermed til den konklusjonen at ved å innføre et slik system i Habsburgmonarkiet kunne man løse mange av statens problemer, siden dette ville gi imperiets innbyggere en mulighet til å løse lokale problemer etter egen tilfredshet, samtidig som man opprettholdt tronens posisjon og ets rolle som samlingspunkt.¹⁸⁰

En må imidlertid spørre seg om dette betydde en føderalisering etter amerikansk mønster, eller om man ville se at flere nasjonaliteter fikk de samme rettighetene som madjarene, eller planla Franz Ferdinand at de føderale statene skulle ha de samme rettighetene som de østerrikske kronlandene? Otilia Dhand skriver i sin bok *The Idea of Central Europe. Geopolitics, Culture and Regional Identity*, at Franz Ferdinands plan for en føderalisering av Habsburgmonarkiet i stor grad skal ha bygget på ideene rumeneren Aurel Popovici la fram i *Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich* fra 1906. Planen var å dele Habsburgmonarkiet inn i 15 føderale enheter, delt opp etter etniske linjer,¹⁸¹ og sydd sammen av sterke

¹⁷⁷ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 134.

¹⁷⁸ Dhand, *The Idea of Central Europe*, s. 60.

¹⁷⁹ Russel, *The Emperors*, s. 59.

¹⁸⁰ Russel, *The Emperors*, s. 59.

¹⁸¹ Dhand, *The Idea of Central Europe*, s. 60.

sentraliserende elementer. På dette viset skal Franz Ferdinand ha ønsket å svekke de nasjonale motsetningene innad i riket, med mål om at dette ville bane veien for at Habsburgmonarkiet kunne gjenvinne sin posisjon blant stormaktene, og forhindre russisk og serbisk innflytelse over monarkiets slaver.¹⁸²

Men dette var bare ett av flere reformprogram Franz Ferdinand hadde vært med på å utvikle.¹⁸³ Blant annet viser også en plan påbegynt av den militære sirkelen rundt Franz Ferdinand i 1909,¹⁸⁴ at han var villig til å ikke la seg krone til konge av Ungarn før Ungarn hadde innført allmenn stemmerett slik man hadde gjort i den østerrikske delen av Habsburgmonarkiet. Dette var for å få de ikke-madjarske folkegruppene i Ungarn med seg på sin omstrukturering av Habsburgmonarkiet.¹⁸⁵ Siden madjarene som folkegruppe utgjorde en minoritet innenfor sitt eget kongerike, mente Franz Ferdinand at ved å 'frigjøre' kroater og rumenere ville han skaffe seg deres støtte for sin føderalisering av Habsburgmonarkiet.¹⁸⁶ Hadde Franz Ferdinand med dette omfavnet ideen om allmenn stemmerett to år etter dets innføring i Østerrike? For med en slik plan er det liten tvil om at man ville ha sett en mer demokratisk utvikling innenfor den ungarske delen av Habsburgmonarkiet.

Det store spørsmålet som allikevel gjenstår, er om han i det hele tatt ville ha gjennomført noe av dette. For den mest rasjonelle forklaringen på hvorfor Franz Ferdinand fremstår som slik en politisk gåte kan man imidlertid finne i hans personlighet. For Franz Ferdinand hadde for vane å ombestemme seg, noe som irriterte både hans nære venner og politiske støttespillere, og som tilsa at ingen helt sikkert kunne forutse hva som ville skje den dagen han besteg tronen.¹⁸⁷

Så hva sa så de norske avisene om Franz Ferdinands føderaliseringssplaner? Etter Rudolfs død hadde *Dagbladet* beskrevet hvordan Rudolf, dersom han hadde besteget tronen, ville blitt en samlende monark for alle nasjonaliteter innenfor Habsburgmonarkiet. I 1914 var tonen fra de norske avisene en annen når det kom til Franz Ferdinand. For som *Aftenposten* skrev etter Franz Ferdinands død:

I et rige som det habsburgske, med dets utal af indbyrdes fiendtlige nationaliteter, maa monarken komme til å spille en ganske anderledes fremtrædende rolle end i andre land. Hvor alle rigets dele udelukkende er optaget med at bekjempe hverandre, bliver det den over nationaliteter og partier staaende keiser, som angiver retningen og farten udad. Han er nemlig

¹⁸² Dhand, *The Idea of Central Europe*, s. 59.

¹⁸³ Hannig, «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 150.

¹⁸⁴ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 419.

¹⁸⁵ Dedijer, *The Road to Sarajevo*, s. 138.

¹⁸⁶ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 419.

¹⁸⁷ Hanning «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 150.

den eneste, som kan holde sig fri af den nationalitetskampens hvirvel, som trækker alle landets statsmænd tilbunds.¹⁸⁸

For selv om avisene kunne melde at Franz Ferdinands død ble møtte med stor sorg beskrev allikevel flere av avisene han som veldig upopulær. *Trondhjems Adresseavis* beskrev han som spesielt upopulær i Ungarn.¹⁸⁹ Den samme fremstillingen ga også *Morgenbladet*, som understreket at Franz Ferdinand var «anti-magyar».¹⁹⁰ *Morgenbladet* begrunnet Franz Ferdinands motstand mot madjarene med at han var føderalist. Ved at *Morgenbladet* tolket Franz Ferdinands føderaliseringer i sammenheng med hans upopularitet blant madjarene, mente avisen at en føderalisering innenfor Habsburgmonarkiet ville skje på bekostning av den ungarske statsdannelsen.

At tronarvingen skulle ha ønske om å endre statsstrukturen i Østerrike-Ungarn etter at han hadde besteget tronen, var noe som ble trukket fram også av *Aftenposten*. De to avisene presenterte imidlertid forskjellige tolkninger på hvordan denne føderaliseringen av Habsburgmonarkiet ville se ut. Den ene tolkningen gikk på at andre nasjonaliteter innenfor Habsburgmonarkiet skulle få en lik stilling som Ungarn, og at riket skulle gå fra å være et dobbeltmonarki til å bli et trippel- eller kvadrupelmonarki, slik *Dagbladet* hadde omtalt Habsburgmonarkiet som i 1889. Denne teorien ble presentert både i *Morgenbladet* og *Aftenposten*, der *Morgenbladet* spådde at Franz Ferdinand ville ha gitt Bøhmen og de andre riksdelenes autonomi på lik linje med Ungarn,¹⁹¹ mens *Aftenposten* skrev at: «Franz Ferdinands maal var at gjøre det nuværende dobbeltmonarki om til et tredobbelt monarki ved at smelte de sydslaviske lande om til en ligestillet deltaker i forbundet med det tyske Østerrige og magyarske Ungarn».¹⁹²

Den andre tolkningen, som også ble trukket fram av *Aftenposten*, gikk ut på at Franz Ferdinand ønsket en omstrukturering der de føderale statene innenfor Habsburgmonarkiet skulle utgjøre flere mindre kongeriker ble forent under en keiser. Avisen skrev at:

En saa klog mand som Franz Ferdinand forstod meget godt, at skulde Østerrige atter kunne få en afgjørende stemme i den europæiske koncert, maate de mange nationale modsætninger inden dobbeltmonarkiet paa en eller annen maade udjevnes. Og han havde sin egen plan om, hvordan de mange stridende racer skulde kunne leve fredelig sammen under Habsburgernes scepter. Han

¹⁸⁸ «Det skjæbnesvangre skud» *Aftenposten*. 01.07.1914. s. 1.

¹⁸⁹ «Det østerrikske tronfølgerpar myrdet.» *Trondhjems Adresseavis*. 29.06.1914. s. 3.

¹⁹⁰ «Den østerrikske Tronfølger og hans Gemalinde myrdet». *Morgenbladet*. 29.06.1914. s. 1.

¹⁹¹ «Den østerrikske Tronfølger og hans Gemalinde myrdet». *Morgenbladet*. 29.06.1914. s. 1.

¹⁹² W. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 30.06.1914. s. 1.

drømte om at skape et stort forbrundsrike, hvor ikke bare Østerrige og Ungarn, men ogsaa Bøhmen, Kroatien, Galizien og andre deler av keiserdømmet skulde faa selvstyre under egne konger.¹⁹³

Aftenposten mente også at Franz Ferdinand skulde ha planer om å også innlemme Polen, Serbia og Montenegro i denne habsburgske føderalstaten.¹⁹⁴

4.3.1 Slaverne

I dagene etter tronarvingens død ble det spekulert fra *Aftenpostens* utenrikskommentator Einar Woxen, under signaturen W, i om annektering av Bosnia og Herzegovina hadde vært et skritt på veien for Franz Ferdinand for å realisere sin drøm om et trippelmonarki. Woxen mente at Franz Ferdinand hadde hatt planer om å forene de sydslaviske landene til et eget kongedømme innenfor Habsburgmonarkiet, likestilt med det han omtale som «det tyske Østerrige» og «magyariske Ungarn».¹⁹⁵ Han mente videre at sterkt slavisk innflytelse i tronarvingens omgangskrets hadde fått han på disse tankene, men at idéen om et trippelmonarki ikke hadde noen støtte blant befolkningen i Bosnia og Herzegovina, som avisen mente heller ønsket en forening med Serbia.¹⁹⁶ Woxen mente også at annekteringen hadde kommet som en nødvendighet for Habsburgmonarkiets videre eksistens, siden under

[...] de nuværende politiske forhold i Sydøsteuropa kan det østerrigske monarki ikke bestaa. Ialfald de slaviske folkeslag, som nu bor i dets udkanter maa før eller senere forenes med sine slegtninge i det frie serbiske kongedømmet. Og spørsmålet skulde da blive, om denne forening skulde ske derved, at disse rev til sig monarkiets slaviske landsdele og saaledes sprængte dette.¹⁹⁷

Som et svar på denne artikkelen, publiserte *Aftenposten* noen dager senere et leserinnlegg sendt inn av den tsjekkiske språkforskeren Dr. Viktor Waschnitius, som på denne tiden arbeidet med boken *Die Norwegische Sprachbewegung 1814-1914*.¹⁹⁸ I sitt leserinnlegg motstred Waschnitius tolkningen som ble gitt i *Aftenposten* den 30. juni. Waschnitius mente at gjennom trialismen ville Franz Ferdinand gjøre slaverne til den dominerende nasjonen innenfor

¹⁹³ «Det myrdede tronfølgerpar». *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

¹⁹⁴ «Det myrdede tronfølgerpar». *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

¹⁹⁵ W. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 30.06.1914. s. 1.

¹⁹⁶ W. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 30.06.1914. s. 1.

¹⁹⁷ «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 30.06.1914. s. 1.

¹⁹⁸ Waschnitius, Viktor. «A. O. Vinjes Sprachentwicklung» i *Edda. Nordisk Tidsskrift for litteraturforskning. Bind XIV*, redigert av Gerhard Gran & Francis Bull, Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1921. s. 161.

Habsburgmonarkiet, og «Spøragsmaalet var ikke, om de tyske østerrigere og ungarene skule regjere Bosnien eller serberne selv, men om serberne skule regjere under ledelse af dynastiet Habsburg eller Karageorgevitsch».¹⁹⁹ Waschnitius påsto dermed at det ikke var de bosniske-serbernes selvstyre det sto om, men om serberne skulle styre i Bosnia under den habsburgske keiser eller den serbiske kongen.

For Waschnitius mente videre at striden om Bosnia ikke sto mellom to nasjoner, men heller mellom Europa og Orienten, hvor «[...] Bosnien under østerrigsk herredømme betyder et stykke vunnet Europa, under serbisk et stykke tabt Europa».²⁰⁰ Denne forestillingen baserte seg på ideen om at Habsburgmonarkiet hadde et siviliseringsoppdrag i Bosnia-Herzegovina spesielt, og på Balkan generelt. Etter et besøk i Bosnia i 1888 hadde blant annet kronprins Rudolf uttalt at: «Vårt oppdrag her er å bringe vestlig kultur til orienten».²⁰¹ Dette 'siviliseringsoppdraget' på Balkan ble også framstilt i opposisjon til Russland, som ble framstilt som like usiviliserte som folkene på Balkan.²⁰²

Waschnitius avsluttet også sitt innlegg med å nevne Russland, der han skriver at Norge ikke måtte glemme at dersom Habsburgmonarkiet faller, faller også den viktigste motvekten mot det russiske imperiet, «[...] og det kunde engang Norge sørge over».²⁰³

I anledning Dr. Waschnitius innlegg publiserte *Aftenposten* dagen etter en artikkel med navnet «Østerriges historiske mission».²⁰⁴ Her la Woxen vekt på at Habsburgmonarkiets misjon hadde vært å være germanismens vaktpost i sør, men at rikets mange nasjonaliteter nå ikke lengre sto under det *tyske* Østerrikes innflytelse:

[...] naar man nu vil paastaa, at Østerrige er repræsentanten for den germanske kultur i modsætning til den slaviske, kan dette bare skrive sig fra den kjendsgjerning, at der ikke er noget, man har saa vanskelig for at frigjøre sig som gamle overleverede «sandheder». Efter alle kjenderes udsagn er Østerrige nu mer og mer ifærd med at forvandles til en slavisk stat. [...] Denne Østerriges forvandling fra et germansk til et slavisk land har ogsaa faaet sit slaaende udtryk i politiken. I parlamentet er tyskerne i mindretal. Og regjeringen lader sig lede af hensynet til de slaviske nationaliteter, til tschekere og sydslaver, selv om de mænd, som staar i spidsen for dem, bærer gode tyske navne.²⁰⁵

¹⁹⁹ Waschnitius, Dr. Viktor. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 07.07.1914. s. 1.

²⁰⁰ Waschnitius, Dr. Viktor. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 07.07.1914. s. 1.

²⁰¹ Rady, Martyn. *The Habsburgs. The Rise and Fall of a World Power*. UK: Penguin. 2020. s. 308.

²⁰² Hamann, Rudolf, s. 233.

²⁰³ Waschnitius, Dr. Viktor. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 07.07.1914. s. 1.

²⁰⁴ W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914. s. 1.

²⁰⁵ W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914. s. 1.

Som et svar til Dr. Waschnitius mening om at Habsburgmonarkiet var avgjørende for å forhindre en russisk frammarsj, mente Woxen at et svekket Østerrike-Ungarn kanskje heller var en fordel for Norge, siden en russisk havn ved Adriaterhavet kanskje ville lette på det russiske presset mot Skandinavia.²⁰⁶

4.4 Utenrikspolitikk

En gjennomgående framstilling man finner innenfor en rekke av de norske avisene er beskrivelsen av Franz Ferdinand som militaristisk og imperialistisk. Denne fremstillingen gjorde seg gjeldene uavhengig av avisenes politiske tilknytning. *Social-Demokraten* omtalte blant annet den avdøde kronprinsen som en «farlig krigsrumler».²⁰⁷ Avisen mente at hans fremtidige regjeringstid som følge av dette hadde blitt sett på med stor skepsis blant majoriteten av innbyggerne i Østerrike-Ungarn, og at hans popularitet var sterkt begrenset.²⁰⁸

Avisen *Tidens Tegn* mente også at Franz Ferdinand var den mest utpregede representant for østerriksk imperialisme, og at han ønsket å gjenreise det «sygnende østerrikske monarki».²⁰⁹ I *Bergens Tidende* omtaltes Franz Ferdinands sympatier som «stor-østerrikske»,²¹⁰ og avisen relaterte dette til at han skulle ha vært tilhenger av Østerrike-Ungarns annektering av Bosnia og Herzegovina.

Det var også i sammenheng med Balkan at Franz Ferdinand fikk disse militaristiske og imperialistiske karakteristikkene. *Social-Demokraten* mente at Franz Ferdinands «[...] hovedmotiv har været at skape et balkanrike ned mot den græske grænse og ut mot Ægæerhavet, som samtidig skulde danne en integrerende del av Østerrike».²¹¹ *Dagbladet* omtale også Franz Ferdinand som «[...] den mest typiske repræsentant for den østerrikske imperialisme»,²¹² og mente at han hadde en stor iver etter å utvide dobbeltmonarkiets grenser: «Der har gaat det ord om ham, at han ved slutningen av siste Balkankrig vilde sende den gamle keisers arméer først mot serberne og derefter mot Rusland, men at han ikke fik lov av keiser Wilhelm».²¹³

Men selv om Franz Ferdinand som tronfølger hadde tette bånd til det militære, hadde han lite til overs for fremtidig militær aggresjon fra Habsburgmonarkiets side. Dette skal blant

²⁰⁶ W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914. s. 1.

²⁰⁷ «Østerriges tronfølger og hans gemalinde myrdet». *Social-Demokraten*. 29.06.1914. s. 3.

²⁰⁸ «Østerriges tronfølger og hans gemalinde myrdet». *Social-Demokraten*. 29.06.1914. s. 3.

²⁰⁹ «Den østerrikske tronfølger og gemalinde myrdet.» *Tidens Tegn*. 29.06.1914. s. 1.

²¹⁰ «Det myrdede tronfølgerpar» *Bergens Tidende*. 29.06.1914. s. 1.

²¹¹ «Mordet paa det østerrikske tronfølgerpar.» *Social-Demokraten*. 30.06.1914. s. 1.

²¹² «Det politiske mord.» *Dagbladet*. 29.06.1914. s. 1.

²¹³ «Det politiske mord.» *Dagbladet*. 29.06.1914. s. 1.

annet ha kostet han vennskapet med stabssjefen for hæren, hertug Konrad von Hötendorf, som var en av agitatorene for en krig mot Serbia.²¹⁴ Ifølge oberst Karl Bardolff skal Franz Ferdinand ha eksplodert når obersten i februar 1913 forsøkte å overtale tronarvingen om at man burde følge von Hötendorfs anbefalinger om å gå til krig mot Serbia og Russland:

Konrads ide er galskap! En krig mot Russland vil bety slutten for oss. Hvis vi angriper Serbia, vil Russland støtte henne og vi vil være i krig mot Russland. Skulle den russiske tsar og den østerrikske keiseren dytte hverandre av deres troner for å åpne veien for revolusjon? Fortell Konrad at jeg fullstendig avviser ethvert forslag i den retningen.²¹⁵

Så i motsetning til Rudolf var ikke Franz Ferdinand åpen for noen krig mot Russland, for ifølge nyere forskning var ikke Franz Ferdinand noen pådriver for krig. Selv den tyske ambassadøren i Wien skal i 1909 ha sagt til von Hötendorf, da von Hötendorf presset på for å sikre tysk støtte til en mulig krig mot Russland, at «[...] to viktige personer er mot en slik handling: din erkehertug Franz Ferdinand og min keiser Wilhelm».²¹⁶

Den tyske keiseren skal ved flere anledninger i perioden mellom 1909 og 1913 ha anbefalt Wien om å begrense presset det la på Serbia. Dette kom av en frykt for at en krig mellom Habsburgmonarkiet og Serbia ville vokse fra en lokal konflikt til en krig som omfattet hele Europa.²¹⁷ Det kan virke som at dette var en frykt han delte med Franz Ferdinand. For selv om tronarvingen var motstander av en krig mot Russland, virker det som han var mer åpen for muligheten for krig dersom krigshandlingene forble lokaliserte, og så lenge det ikke ledet til krig mellom stormaktene. Franz Ferdinand mente at:

[...] kun en enstemmig solidaritet mellom de konservative maktene kan opprettholde den etablerte monarkisk-føydale orden, og en konflikt mellom keiserrikene vil uunngåelig lede til de monarkiske regimers fall.²¹⁸

Men siden Franz Ferdinand ikke var noen krigshisser, hvorfor hadde de norske avisene en så motstridende oppfatning av han? Grunnen må rett og slett ha vært fordi dette var den oppfatningen de fleste i samtiden hadde av den østerriksk-ungarske tronarvingen,²¹⁹ og dersom de norske avisene hentet sin framstilling av den habsburgske tronarvingen fra franske, russiske, italienske eller serbiske aviser, var det akkurat denne framstillingen de videreførte til sine

²¹⁴ Russel, *The Emperors*, s. 58-59.

²¹⁵ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 414-15.

²¹⁶ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 435.

²¹⁷ Dedijer, *The Road to Sarajevo*, s. 155.

²¹⁸ Dedijer, *The Road to Sarajevo*, s. 146.

²¹⁹ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 158.

norske lesere.²²⁰ Franz Ferdinand løftet heller ikke en finger for å styrke sitt selvbilde ovenfor pressen og offentligheten. Franz Ferdinands venn, hertug Ottokar Czernin, mente at «[Franz Ferdinand] kunne aldri få seg til å gjøre noen framstøt ovenfor avisene eller andre organer som har for vane å påvirke offentligheten enten gunstig eller ugunstig. [...] Han var for stolt til å søke popularitet.»²²¹

At Franz Ferdinand skal ha vært en krigshisser ser dermed ut til å ha bygget på en misforståelse. Synet på han som en militarist skal nemlig ha blitt gitt han av pressen siden han ønsket en modernisering av den habsburgske hæren og flåten.²²² Det har også blitt spekulert i om synet på Franz Ferdinand ble påvirket av hans forhold til, og forfremmelse av, von Hötendorf. Hvor von Hötendorfs militaristiske syn, og ønske om krig mot Serbia, også ble tillagt Franz Ferdinand.²²³ Problemet med denne slutningen er imidlertid at Franz Ferdinands misnøye med von Hötendorf på ingen måte var unndratt offentligheten. Under feiringen av 100-årsjubileet for slaget ved Leipzig i oktober 1913 skal von Hötendorf ha blitt spurt av keiser Wilhelm om å fremstille de østerrikske regimentsjefene for ham. På vei for å hente regimentsjefene ble von Hötendorf stoppet av Franz Ferdinand som fanget alles oppmerksomhet der han høyt og tydelig sa at dette var hans oppgave, før han spurte von Hötendorf hvem som var den høyest rangerte østerrikske offiseren til stede. Det hele endte med at Franz Ferdinand uttrykte at von Hötendorf hadde fornærmet han.²²⁴ Denne hendelsen ble også slått opp i norske aviser, hvor blant annet *Trondhjems Adresseavis* gjenfortalte hendelsen under overskriften «Et pinlig optrin. Uoverensstemmelser mellem den østerrikske tronfølger og generalstabsjefen»,²²⁵ mens *Aftenposten* kunde melde om at «Avleserne bringer atter lange artikler om det daarlige forhold mellem tronfølgeren [...] og generalstabschef Hötendorf».²²⁶ Selv om dette ikke direkte demonstrerte at Franz Ferdinand var en motstander av von Hötendorfs militære planer, visste det imidlertid at selv de norske avisene var klar over den dårlige tonen mellom dem.

²²⁰ Hannig, «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?», s. 150-51.

²²¹ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 77.

²²² Russel *The Emperors*, s. 58-59.

²²³ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 158.

²²⁴ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 161.

²²⁵ «Et pinlig optrin. Uoverensstemmelser mellem den østerrikske tronfølger og generalstabsjefen». *Trondhjems Adresseavis*. 15.11.1913. s. 1.

²²⁶ «Tronfølgeren og generalstabschefen» *Aftenposten*. 14.11.1913. s. 4.

Allikevel ser det dårlige forholdet mellom Franz Ferdinand og von Hötendorf ut til å være glemt i tiden etter drapet på tronfølgeren. Den 1. juli beskrev *Aftenposten* at de som sto Franz Ferdinand nærmest var de militære, og da spesielt von Hötendorf.²²⁷

4.4.1 Tyskland og Russland

Som ved Rudolfs død ble også Franz Ferdinands forhold til Habsburgmonarkiets allianse med Tyskland trukket fram i 1914. Men dette spørsmålet var ikke et tema som kom til å bli omtalt i like stort omfang som i 1889, som må ha kommet av at temaet ikke ble ansett som like relevant, hovedsakelig fordi den tysk-habsburgske alliansen skulle fornyes i 1889, og da i større grad utgjorde en del av offentlighetens bevissthet. Allikevel kom *Tidens Tegn* og *Aftenposten* til å trekke fram sine tolkninger av Franz Ferdinands syn på alliansen med Tyskland. Med et stort bilde av Franz Ferdinand og Wilhelm II på forsiden beskrev *Tidens Tegn* den østerrikske tronarvingen som tilhenger av et tettere bånd mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland.²²⁸

Aftenposten illustrerer imidlertid et annet bilde, hvor Franz Ferdinands ønske om å «[...] gjengive Østerrige dets gamle magt og rang blandt folkene»,²²⁹ og å gjøre Habsburgmonarkiet til en stormakt, kom som følge av at han ønsket at dobbeltmonarkiet ikke lengre trengte å være avhengige av alliansen med Tyskland.²³⁰ *Aftenposten* kan nok sies å ha vært nærmere sannheten enn *Tidens Tegn* i sin analyse av den habsburgske tronarvingen. Franz Ferdinand må ha forstått hvordan Habsburgmonarkiet i stadig større grad ble en del av Tysklands *Weltpolitik*. For, som Richard Bassett skriver i *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*:

Franz Ferdinand saw the trend clearly and was dismayed. Despite his strong personal affection for the German Kaiser, he saw Berlin treading on Austrian prerogatives at every corner, particularly in the military and economic spheres.²³¹

Bassett mener også at tronarvingens reaksjon på von Hötendorfs oppmøte under den tyske hærens manøver i 1913 viser hvor skjørt forholdet mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland faktisk var.²³² Franz Ferdinand skal ha blitt rasende for at von Hötendorf ble invitert, og så godt mottatt på manøveren, uten at han selv hadde blitt konsultert om invitasjonen.²³³ Franz

²²⁷ «Det skjæbnesvangre skud». *Aftenposten*. 01.07.1914. s. 1.

²²⁸ «Den østerrikske tronfølger og gemalinde myrdet.» *Tidens Tegn*. 29.06.1914. s. 1.

²²⁹ «Det myrdede tronfølgerpar». *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

²³⁰ «Det myrdede tronfølgerpar». *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

²³¹ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 422.

²³² Bassett, *For God and Kaiser*, s. 422.

²³³ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 422.

Ferdinands største frykt må ha vært en mulig tysk annektering av de østerrikske områdene innenfor Habsburgmonarkiet, samtidig som han skal ha fryktet at den prøyssiske militarismen ville lede til en europeisk krig.²³⁴ Dette kan ha vært årsaken til at han, i kontrast til Tyskland, ønsket å bedre forholdene mellom Habsburgmonarkiet og Russland.²³⁵ At Franz Ferdinand ønsket å forbedre forholdet mellom Habsburgmonarkiet og Russland var heller ikke fremmed for den norske pressen, der *Dagbladet* under tronarvingens besøk i Russland i 1891 skrev at:

[...] den glimrende og hjertelige Maade hvorpaa Erkehertug Franz Ferdinand i Petersburg blev modtagen af Kejseren og den kejserlige Familje, danner et nyt Bevis paa det Venskab, der bestaar mellem begge Hoffer. Den Sympati, der raader mellem de højeste Personligheder i begge Riger, maa regnes som en af de sikreste Garantier for Freden.²³⁶

Dagbladet skrev også at «[...] Erkehertugens af egen Drift foretagne Høflighedsbesøg er Tegn paa det bestaaende Venskab mellem begge Dynastier og et Pant paa, at den almindelig ønskede Fred plejes ved det gode Naboforhold».²³⁷ Dette bilde hadde imidlertid endret seg i 1914. For preget av Balkankrigen og overlappende interessesfærer på Balkan, mente avisen at Franz Ferdinands hadde ønsket å gå til krig mot Russland.²³⁸ Dette viser igjen i hvor stor grad samtiden var preget av synet på Franz Ferdinand som en imperialist og krigshisser, og hvordan dette står i kontrast til den nyere forskningslitteraturen, som viser at Franz Ferdinand anså en allianse mellom Habsburgmonarkiet, Tyskland og Russland som den beste garantisten for fred i Europa.²³⁹ Tronarvingen skal også ha oppfordret ambassadøren i St. Petersburg til å

[...] arbeide mot målet om at våre relasjoner med Russland blir best mulig. En fullstendig avtale med Russland, en allianse mellom tre keisere, et vedlikehold av freden og en forsterking av den monarkiske prinsipp – dette er mine livsidealer som jeg alltid vil være av full entusiasme for og arbeide mot med all min kraft.²⁴⁰

Keiser Wilhelm skrev også i marginen på en av sine rapporter etter Franz Ferdinands død at: «Erkehertugen var Russlands beste venn. Han ønsket å gjenopprette Trekeiseralliansen».²⁴¹

²³⁴ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 135.

²³⁵ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 427-28.

²³⁶ «Nyt Venskabsbevis» *Dagbladet*. 19.02.1891. s. 2.

²³⁷ «Fredstegn». *Dagbladet*. 07.02.1891. s. 2.

²³⁸ «Det politiske mord.». *Dagbladet*. 29.06.1914. s. 1.

²³⁹ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 136.

²⁴⁰ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 136.

²⁴¹ Dedijer, *The Road to Sarajevo*, s. 148.

Franz Ferdinands ønske om en tilnærming til Russland møtte imidlertid lite gehør i St. Petersburg.²⁴²

4.5 Los-von-Rom – Los-von-Österreich

I en artikkel i *Aftenposten* den 1. juli, skrevet av avisen utenrikskommentator Woxen, beskrev avisen hvordan den katolske kirken hadde kommet til å utgjøre en viktig faktor innenfor Habsburgmonarkiet dersom Franz Ferdinand hadde besteget tronen:

De, som stod bag Franz Ferdinand, var de, han naturligen følte sig tiltrukket af: Soldaterne og presterne, en Conrad von [sic] Hötendorff og en biskop Stadler. Og dette satte sitt preg på hans program, det var skrevet med sværd og vievandkost». De militære magtmidler og den romersk-katholske missionsvirksomhed skulle haand i haand bygge det nye monarki, ned over hele Vest-Balkan, ned til Ægæerhavet.²⁴³

Det samme skrev Woxen i en artikkel den 8. juli, hvor han mente at: «det var nemlig langt mindre det nationale end det religiøse moment, som satte præg paa hans politik».²⁴⁴ De spekulerte også i om det hadde vært Franz Ferdinands mål «[...] at binde sammen alle rigets folkeslag ved felles religiøse baand».²⁴⁵ *Aftenposten* satte også Franz Ferdinands støtte til katolisismen i sammenheng med det de omtalte som hans motstand mot germanismen: «[...] at tyskerne i Østerrige har repræsenteret liberalismen i modsætning til klerikalismen, som har sine elitetropper blandt de mindre udviklede slaver».²⁴⁶ Avisen mente dermed at Franz Ferdinand i større grad søkte støtte hos imperiets slaver, og trakk her blant annet fram tronarvingens støtte til det anti-pangermanistiske partiet *Christlichsoziale Partei*, og satte han dermed i sammenheng med spørsmålet om de protestantiske tyskerne innenfor Habsburgmonarkiet skulle tilhøre Tyskland eller Østerrike-Ungarn.

Årsaken til at *Aftenposten* trakk fram det nære forholdet mellom den katolske kirken og Franz Ferdinand stammet fra en hendelse i 1901, hvor Franz Ferdinand takket ja til å være beskytter for Forbundet for katolske skoler. Dette hadde ledet til en skandale der Franz Ferdinand ble beskylt for, i full offentlighet, å ta parti med den katolske kirken. Kritikerne

²⁴² Bassett, *For God and Kaiser*, s. 428.

²⁴³ W. «Det skjæbnesvangre skud» *Aftenposten*. Aftennummer. 01.07.1914. s. 1.

²⁴⁴ W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914. s. 1.

²⁴⁵ W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914. s. 1.

²⁴⁶ W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914. s. 1.

mente at han med dette framsto som en motstander av de liberale som ønsket å svekke Roms innflytelse innenfor Habsburgmonarkiet.²⁴⁷

Disse beskyldningene var imidlertid ikke helt uten grunnlag. Franz Ferdinand var motstander av Georg von Schönerers bevegelse *Los-von-Rom*, som tok sikte på en østerriksk tilnærming til Berlin fremfor Roma, med ideen om massekonvertering til lutheranismen og en østerriksk forening med Tyskland som hovedmål.²⁴⁸ For Franz Ferdinand betød dermed et brudd med Roma, et brudd med Østerrike.²⁴⁹ At det bare var *Aftenposten* som trakk frem forholdet mellom Franz Ferdinand og den katolske kirken viser imidlertid at det var liten interesse for dette aspektet ved tronarvingen blant den norske pressen.

4.6 Oppsummering

Avisenes karakteristikk av Franz Ferdinand ble i stor grad dominert av synet på han som militaristisk og imperialistisk. Dette var et syn som gjorde seg gjeldene uavhengig av avisenes politiske ståsted, der blant annet både sosialistiske *Social-Demokraten*, liberale *Dagbladet* og konservative *Aftenposten* forfektet dette synet. At Franz Ferdinand var en krigshisser og ønsket at Habsburgmonarkiet skulle ekspandere militært var dermed det dominerende synet avisene fremmet om hans utenrikspolitikk, samtidig som både hans føderaliseringssplaner, der *Aftenposten* mente han hadde planer om å innlemme deler av Polen, Serbia og Montenegro i den habsburgske forbundsstaten, og hans tilknytning til den katolske kirken, ble satt i sammenheng med hans påståtte planer om krig og utvidelse av Habsburgmonarkiets grenser.

Forholdet mellom Habsburgmonarkiet og Tyskland, og spørsmålet om Franz Ferdinand planla å videreføre den tysk-habsburgske alliansen etter at han ble keiser, var ikke like fremtredende blant avisene som det hadde vært etter Rudolfs død. *Tidens Tegn* og *Aftenposten* var de avisene som trakk frem temaet, og ga et motstridende bilde på om tronarvingen var positivt innstilt til alliansen, der *Tidens Tegn* mente at Franz Ferdinand ønsket å videreføre alliansen, mens *Aftenposten* skrev at Franz Ferdinand håpet på å gjenvinne Habsburgmonarkiets gamle stormaktsposisjon, slik at staten ikke trengte å være avhengig av Tyskland.

Franz Ferdinand ble på mange måter et tveegget sverd for de norske avisene, der man fikk et ganske tvetydig bilde av tronarvingen innenfor den norske pressen. For der man på den ene siden ble presentert en tronarving som sto på nasjonalitetsprinsippets side, ved at han ønsket

²⁴⁷ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 127.

²⁴⁸ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 127.

²⁴⁹ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 127.

å gi folkegrupper innenfor imperiet selvstyre, ble man samtidig også presentert for en tronarving som var svært upopulær, akkurat fordi han ønsket å endre Habsburgmonarkiets statsstruktur. *Morgenbladets* og *Aftenpostens* fremstilling av tronarvingen føderaliseringplaner var også preget av usikkerheten rundt hvordan Franz Ferdinand skulle omstrukturere Habsburgmonarkiet etter at han besteg tronen, noe som den nyere forskningslitteratur også gjenspeiler.

5 Franz Josef: Folkekeiseren

De norske avisene så med dysterhet på Habsburgmonarkiets fremtid den dagen Franz Josef kom til å gå bort. I perioden fra 1889 og fram til hans død i 1916 ble det av flere norske aviser spådd at hans dødsdag også ville bli den dagen Habsburgmonarkiet gikk i oppløsning. Dette reflekterte i stor grad den generelle oppfatningen som hadde eksistert siden slutten av 1800-tallet. At den dagen Franz Josef døde, ville de nasjonale motsetningene innad i riket enten føre til en endring i dobbeltmonarkiets struktur, eller til oppløsningen av imperiet.²⁵⁰

Så stor vekt ble lagt på den rollen Franz Josef spilte for Habsburgmonarkiets eksistens at hans helsetilstand ble hyppig rapportert om i norske aviser både før og etter utbruddet av første verdenskrig. Da *Morgenbladet*, rett etter utbruddet av krigen, også skrev at det fra London meddeltes at keiser Franz Josef lå for døden,²⁵¹ ble det i dagene som fulgte publisert artikler i en rekke norske aviser som avkreftet dette ryktet. Samt ryktet om at keiserens død «[...] skulde holdes hemmelig af hensyn til den alvorlige indre politiske situation».²⁵²

Men hvorfor ble Franz Josef tillagt en så stor betydning for Habsburgmonarkiets eksistens, og hvilke begrunnelser brukte de norske avisene for å forklare den samlende rollen de mente at Franz Josef hadde ovenfor sine multikulturelle undersåtter?

5.1 I denne verden er jeg ikke blevet sparet for noget

Franz Josef oppholdt seg i sin sommervilla i Ischl da skuddene i Sarajevo fant sted. Da hans adjutant, grev Paar, brakte han nyheten om Franz Ferdinands død skal keiseren etter en stund i stillet ha uttalt: «Forferdelig! Den allmektige lar seg ikke bli utfordret av straffefrihet. En høyere makt har gjenopprettet den gamle orden som jeg dessverre ikke var i stand til å opprettholde».²⁵³ Det var nesten som om keiseren tok det hele som en lettelse. For skal man tro hans datter, Marie Valerie, gjenga hun i sin dagbok at selv om hennes far var rørt, spesielt når han snakket om de tre barna som Franz Ferdinand og Sophie etterlot seg, skal han allikevel også ha omtalt det hele som «[...] en stor bekymring mindre».²⁵⁴ Franz Josef hadde ansett Franz Ferdinand for liberal

²⁵⁰ Dhand, *The Idea of Central Europe*, s. 59.

²⁵¹ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 25.08.1914. s. 3.

²⁵² «Keiser Franz Josefs helbred udmerket». *Aftenposten*. 10.09.1914. s. 2.

²⁵³ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 212-13.

²⁵⁴ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 213.

og alt for ivrig etter endring. Keiseren fryktet at tronarvingens ønske om å endre Habsburgmonarkiets statsstruktur, ville lede til imperiets oppløsning.²⁵⁵

At Franz Josef skal ha sett Franz Ferdinands død som en lettelse var allikevel ikke noe verden utenfor det habsburgske hoffet oppfattet. For drapet på Franz Ferdinand utløste en bølge av sympati rettet mot Franz Josef. Kondolanser ble sendt til den aldrende keiseren fra London, Berlin, St. Petersburg og Washington,²⁵⁶ mens en arme av monarker meldte sin ankomst til tronarvingens begravelse. Fra Slottet i Kristiania ble det som 25 år tidligere meldt ti dagers hoffsorg i anledning Franz Ferdinand og hans gemalannes bortgang.²⁵⁷

De norske avisene viste også den aldrende monarken stor sympati, der de så Franz Ferdinands død som atter en personlig tragedie for Franz Josef. Dette reflekterte i stor grad hvordan den europeiske pressen så på dødsfallet. Den franske avisen *Le Petit Journal* hadde på sin forside et bilde av en sørgende Franz Josef med tittelen «Den gamle keisers tragedie: Ingenting har blitt spart ham»,²⁵⁸ mens *The Times* skrev at: «The first thoughts of all men will turn to the venerable emporer, whose lot it has been to endure manifold and terrible sorrow, such as mortal man has rarely known».²⁵⁹ I Norge oppsummerte *Tidens Tegn* på samme måte at Franz Josef hadde vært:

[...] hjemsoekt av skjæbnen, næsten over al forstand. Hans eneste søn begik selvmord under de mest tragiske omstændigheder, hans hustru faldt for morderhaand, og nu, da han kunde trænge en fredelig livsaften, oplever han at se sin brorsøn og efterfølger myrdet. [...] Nu imøteser han døden som signalet til, at alle splittende kræfter skal bryte løs.²⁶⁰

Slik som franske *Le Petit Journal* kom også flere norske aviser til å gjengi hva keiseren skal ha sagt når han mottok budskapet om Franz Ferdinands død: «Frygtelig, frygtelig! I denne verden er jeg ikke blevet sparet for noget».²⁶¹ Dette er imidlertid et utsagn som har blitt tillagt keiseren ved flere anledninger. For utenom etter attentatet i Sarajevo, har dette utsagnet både i samtiden og i ettertiden blitt tillagt Franz Josef etter Rudolfs selvmord og etter drapet på keiserinne

²⁵⁵ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 131.

²⁵⁶ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 214.

²⁵⁷ «Hofsorg» *Dagbladet*. 29.06.1914. s. 1.

²⁵⁸ Rady, *The Habsburgs*, s. 313

²⁵⁹ Rady, *The Habsburgs*, s. 313

²⁶⁰ «Den østerrikske tronfølger og gemalinde myrdet.» *Tidens Tegn*. 29.06.1914. s. 1.

²⁶¹ «Det østerrikske tronfølgerpar myrdet.» *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

Elisabeth i 1898.²⁶² *Dagbladet* meldte da også etter keiserinnens død at Franz Josef skulle ha uttalt at: «Der gives da intet, jeg skal spares for her i Verden!».²⁶³

Samme dagen som *Aftenposten* med stort oppslag meldte om drapet på Franz Ferdinand, publiserte de også et dikt med tittelen «Franz Joseph» av den norske forfatteren Villa Thrap:

Der var to gamle øine –
som hadde set alverdens vé –
To stakkars gamle øine,
som alting maatte se,

Der var to gamle arme,
som hadde favnet sorgen tæt –
Et stakkars martret hjerte,
som var til døden træt. –

– Men endnu maa han lide,
skjønt kanske ingen led som han.
Vel aldrig var en fyrste
mer fattig i sit land.

Og skjæbnens ljaa har skaaret
sin rike høst. Og skjærer tæt.
Hjælp Gud det gamle hjerte,
som er til døden træt.²⁶⁴

Diktet ble i de kommende dagene også publisert i lokalaviser med tilknytning til Høyrepressen, som blant annet *Vestlandske Tidende* og *Nedenæs Amtstidende*. Diktet baserte seg på det samme fremstillingen som både norsk og utenlandsk presse fremmet i dagene etter tronarvingens død, at Franz Josef var en monark som under sin regjeringstid hadde lidd ufattelig mange personlige tragedier. Diktet førte seg også inn i en framstilling av Habsburgdynastiet som hadde gjort seg gjeldene innenfor den europeiske pressen, der tragedie og død ble framstilt som noe som til stadighet rammet dynastiet.²⁶⁵

²⁶² King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 214.

²⁶³ «Mordet paa Keiserinden» *Dagbladet*. 12.09.1898. s. 1.

²⁶⁴ Thrap, Villa. «Franz Joseph». *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

²⁶⁵ Rady, *The Habsburgs*, s. 278.

Denne fremstillingen gjorde seg også gjeldene etter Franz Josefs død i 1916, der fortelling om hans regjeringstid ble fortellingen om den ene personlige tragedien etter den andre. Den sosialistiske avisen *Fremtiden* sin tolkning av Franz Josefs regjeringstid ble en variant av det samme narrative som andre norske aviser presenterte for sine lesere:

Den gamle keisers liv og ulykker, fra han i revolusjonsaaret 1848 besteg Habsburgernes trone, er velkjent; hans bror Maximilian blev skutt 1867 i Mexiko, og enken blev sindssyk; hans ældste søn, kronprins Rudolf omkom paa en mystisk maate i 1889, hans gemalinde, keiserinde Elisabeth blev myrdet i 1868 [sic], tronfølgeren, erkehertug Franz Ferdinand, blev med gemalinde offer for attentatet i Serajevo [sic] 1914²⁶⁶

Men Franz Josef ble ikke bare fremstilt som «En haardt prøvet Monark»,²⁶⁷ han ble også karakterisert som en monark som gjennom sin regjeringstid «[...] alltid har været haard».²⁶⁸ For selv om sympatien med Franz Josef var stor etter Franz Ferdinands død, kom man etter keiserens død i 1916 til å se at sympatien med Franz Josef ikke var unison. I en artikkel skrevet av den venstreorienterte journalisten Karl Johanssen,²⁶⁹ i den liberale avisen *Norske Intelligenssedler*, mente han at Franz Josef ikke var noen høyt begavet personlighet. Men heller at keiserens betydning for verdenshistorien kom av hans ekstraordinære levedyktighet.²⁷⁰ Artikkelen karakteriserte også Franz Josef som «Fyrrig og hidsig, saa vred at han kunde pryle sine egne soldater».²⁷¹ Den samme karakteriseringen av keiseren fant man i den sosialliberale avisen *Eidsiva*, som mente at Franz Josef ikke var noen stor statsmann. Dette begrunnet de med at han hadde stått imot de nasjonale krav innenfor Habsburgmonarkiet, og ført en streng og udemokratisk politikk.²⁷²

De avisene som kritiserte Franz Josef rettet også sin kritikk generelt mot at han hadde stått imot de ulike 'frihetsbevegelsene' innenfor Habsburgmonarkiet, og spesielt under de første årene av hans regjeringstid. *Norske Intelligenssedler* unnskyldte imidlertid keiserens håndtering av 1848-revolusjonen, om muligens med en smule ironi, ved at: «Nu, keiseren var ung, og hans raadgivere sterkere end ham».²⁷³ Den selverklært upolitiske avisen *Vestfinmarken* brukte

²⁶⁶ «Keiser Franz Josef død.» *Fremtiden*. 22.11.1916. s. 5.

²⁶⁷ «En haardt prøvet Monark». *Laagendalsposten*. 10.07.1914. s. 1.

²⁶⁸ Johanssen, Karl. «Keiser Franz Joseph er død». *Norske Intelligenssedler*. 22.11.1916. s. 1.

²⁶⁹ Ottosen, Rune. «Karl Johanssen», *Norsk biografisk leksikon* på snl.no. Hentet 6. oktober 2020 fra https://nbl.snl.no/Karl_Johanssen

²⁷⁰ Johanssen, Karl. «Keiser Franz Joseph er død». *Norske Intelligenssedler*. 22.11.1916. s. 1.

²⁷¹ Johanssen, Karl. «Keiser Franz Joseph er død». *Norske Intelligenssedler*. 22.11.1916. s. 1.

²⁷² «Keiser Franz Josef er død». *Eidsiva*. 24.11.1916. s. 2.

²⁷³ Johanssen, Karl. «Keiser Franz Joseph er død». *Norske Intelligenssedler*. 22.11.1916. s. 1.

imidlertid 1848 som en forklaring på de tragedier som hadde rammet Franz Josef, der de mente at det lå en forbannelse over den østerriksk-ungarske monarken. Sagnet som avisen gjenga hadde sitt utgangspunkt i de tretten ungarske generalene som ble hengt for forræderi på Arad festning den 6. oktober 1849.²⁷⁴

Sagnet mener at forklare, hvorfor Keiser Franz Josef endnu ikke er død, og i Ungarn berettes herom Følgende: Atten aar gammel besteg Franz Josef tronen. [...] Frihetsbevægelserne i de forskjellige av rikets mere fjerntliggende dele blev undertrykt med haard haaud [...]. Skjønt den unge keiser paa den tid helt blev ledet av sin første minister, Fyrst Felix Schwarzenberg, var det dog mot keiseren, at de underkuedes had i begyndelsen rettet sig, og fra den tid skriver sagnet sig, Efterat de oprørske ungarere i 1849 hadde tapt slaget ved Vilaguscac, blev 13 av de fangede oprørsledere dømt til døden. For at fremhæve, at det ikke var jevnbyrdige motstandere, man hadde kjæmpet mot, blev det besluttet, at de ikke skulde skytes som soldater, men hænges som forbrydere. Og hængt blev de – sidst av dem general Daniamisc. [...] hvor han blev heist op som den trettende. Men i det samme lød der et skjærende, fortvilet skrik. Det var Daniamisc's mor, som blev vanvittig- og bønfuldt de himmelske makter om at hevne hendes søn. Hun forbandet den unge keiser, i hvis navn henrettelsen skedde og forutsa, at han ikke skulle finde fred for sin sjæl, før tretten av hans slekt hadde lidt en voldsom død.²⁷⁵

Det var imidlertid bare et mindretall av aviser som kritiserte den avdøde keiseren, og med unntak av *Vestfinmarken*, befant disse avisene seg enten på sosialistisk side i norsk politikk eller var skrevet av journalister som sympatiserte med arbeiderbevegelsen.

5.2 Viktigheten av Franz Josefs person

I boken *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918* kommer Manfred Rauchensteiner med følgende bemerkning om Franz Josef: «His portrait has been painted by many people, and painted over with far too many layers of colour than would now allow us to see through to what lay underneath».²⁷⁶ Med dette vektlegger Rauchensteiner hvor vanskelig det er å gi et korrekt bilde av den østerriksk-ungarske monarken. Franz Josef har av historikere blitt fremstilt både som den bestefarsaktige 'snille gamle keiseren' og som 'den militære autokraten' som ble rasende dersom en offiser ikke hadde uniformen i orden.²⁷⁷ Selv

²⁷⁴ Rady, *The Habsburgs*, s. 255.

²⁷⁵ «De tretten ulykker». *Vestfinmarken*. 28.11.1916. s. 1.

²⁷⁶ Rauchensteiner, Manfred. *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*. Wien: Böhlau verlag. 2014. s. 619.

²⁷⁷ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 268.

hertug Khuen Héderváry, som tjenestegjorde under Franz Josef i tretti år, blant annet som statsminister i Ungarn i 1903 og fra 1910-1912, uttalte at:

Jeg kjenner ikke keiseren, selv om jeg sannsynligvis har mer erfaring med ham enn noen annen minister i Østerrike eller i Ungarn, men jeg gjør ikke, og kommer aldri til å føle at jeg kjenner han. Ofte når han har vært i godt humør fordi noe har gått godt og han har begynt å le og spøke, har jeg tenkt, 'Nå kommer jeg til å få se den ekte mannen', men akkurat i det øyeblikket, er det som et usynlig slør har oppstått mellom han og meg, som isolerer han, på en måte, fra all form for menneskelig sympati. Bak dette sløret ville vært, ikke en mann, men en monark, overbevist over sin egen gudегitte rett, og av sitt ansvar til ingen andre enn guddommen.²⁷⁸

Det som er interessant med Hédervárys sitat er at han oppfattet ikke Franz Josef som noe annet enn monarken Franz Josef I. Han ønsket å se personen Franz Josef, men klarte det aldri. Hertug Héderváry konkluderte dermed med at for å forstå Franz Josef, må man forstå de siste seksti år av østerriksk-ungarsk historie.²⁷⁹ Liberale *Stavanger Aftenblad* brukte like ord når de skulle oppsummere Franz Josefs liv etter hans død: «At skrive Franz Josefs historie paa keisertronen er at skrive Europas historie i de to sidste menneskeadre».²⁸⁰

Disse sitatene illustrerer hvor vanskelig det var både for de i Franz Josefs samtid, og for ettertidens historikere, å si noe om Franz Josefs person. En må dermed spørre seg hvorfor en mann som var så vanskelig å lese ble tillagt så mye betydning, der han i norske aviser ble fremstilt som en ytterst viktig faktor for å holde Habsburgmonarkiet samlet.

At de norske avisene spådde at Habsburgmonarkiet gikk en dyster fremtid i møte den dagen Franz Josef døde gjenspeilet også den generelle oppfatningen av Østerrike-Ungarns fremtid blant europeisk presse. Nasjonalistiske strømminger var med på å legge press på forestillingen om at Habsburgmonarkiet kunne bestå. Selv om F. R. Bridge i boken *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* skriver at den britiske pressen i 1910 nesten universalt var enige om at Habsburgmonarkiet nå sto sterkere enn tidligere, og at de nasjonalistiske motsetningene ikke hadde vært imperiets «dødsleie», men heller en «gjenfødelse»,²⁸¹ fant disse forestillingene aldri veien inn i norske aviser. Forstillingen

²⁷⁸ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 269-70.

²⁷⁹ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 270.

²⁸⁰ «Keiser Franz Josef». *Stavanger Aftenblad*. 22.11.1916. s. 6.

²⁸¹ Bridge, F. R. *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914*. London and Boston: Routledge & Kegan Paul. 1972. s. 23.

gikk heller i retning av det som også ble forespeilet blant et mindretall av madjarer, tsjekkere og tysk-østerrikere i 1914.²⁸² At selv uten krig, sto imperiet foran en kollaps.²⁸³

Fokuset blant europeisk presse vedrørende Habsburgmonarkiet i perioden fra 1889 og fram til Franz Josefs død i 1916 lå dermed i stor grad på forestillingen om at det multikulturelle riket ville falle fra hverandre. Krisene på Balkan på begynnelsen av 1900-tallet var også i stor grad med på å forsterke denne forestillingen. Det osmanske rikets skjebne under Balkankrigene ble spådd å tilfalle Habsburgmonarkiet, og i 1913 mente mange at Serbias ønske om ekspansjon ville lede til Østerrike-Ungarns oppløsning.²⁸⁴ I sammenheng med fredsforhandlingene under Den første Balkankrig i 1913 brukte også *Dagbladet* gammeltestamentlige uttrykk der de omtalte Habsburgmonarkiet som «Kolossen paa Leiføtter».²⁸⁵

Dette vældige dobbelt-monarki, det næststørste land i Europa, nærmer sig med skjæbnesvanger sikkerhet opløsning og undergang. Naarsomhelst kan katastrofen indtræffe. Sammensat som landet er av et halvt snes forskjellige folkeracer, som alle hjertelig hater hinanden og alle sliter i de baand som de regjerende tyskere og magyarer har spændt dem i, er det kun et under, at dobbelt-monarkiet ikke forlængst er blit sprængt.²⁸⁶

Videre spådde artikkelen at de ulike nasjonalitetene bare ventet på det rette øyeblikk for å bryte ut og «gjøre sin ret som folk gjældende».²⁸⁷

Og den leilighet faar de kanske, hvis krigen brøt ut, og Østerrike tændte Europa i flammer. Eller ogsaa er det kanske for at hindre den reisning av sine undertrykte folk, at gamle keiser Franz Joseph i disse så krigsbevægede dager har indtat en saa utæskende holdning. Skal hans rike endelig opløses, foretrækker han kanske, at dette skjer under er internasjonalt krigsbulder og ikke – hvad ellers naturnødvendig en dag maa ske – ved at hans mange sammensatte stater rolig glir fra hinanden.²⁸⁸

Om oppløsningen av Habsburgmonarkiet kom til å skje som følge av en krigstilstand eller under rolige forhold var imidlertid avisen usikker på. Det eneste de med større sikkerhet kunne si var at dette spørsmålet kom man mest sannsynlig til å få svar på først «[...] naar Franz Joseph har lukket sine øine og erkehertug Franz Ferdinand har sat kronen paa sit hode».²⁸⁹ Dette

²⁸² Cole, «Question of Nationalization in the Habsburg Monarchy», s. 119.

²⁸³ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 515.

²⁸⁴ Hobson, *Europeisk politisk historie 1750-1950*, s. 322.

²⁸⁵ «Kolossen paa Lurføtter». *Dagbladet*. 03.01.1913. s. 1.

²⁸⁶ «Kolossen paa Lurføtter». *Dagbladet*. 03.01.1913. s. 1.

²⁸⁷ «Kolossen paa Lurføtter». *Dagbladet*. 03.01.1913. s. 1.

²⁸⁸ «Kolossen paa Lurføtter». *Dagbladet*. 03.01.1913. s. 1.

²⁸⁹ «Kolossen paa Lurføtter». *Dagbladet*. 03.01.1913. s. 1.

gjenspeiler på mange måter hva *Dagbladet* hadde skrevet etter Rudolfs død. At for å bestå, hadde Habsburgmonarkiet mer enn noe annet rike behov for en fyrste som kunne samle monarkiets mange ulike folkegrupper.²⁹⁰ Det eneste som hadde forandret seg fra Rudolfs død var at denne fremtidige fyrsten ikke eksisterte, og at det i mer eller mindre grad nå kun var Franz Josef som holdt riket samlet. Etter attentatet i Sarajevo ga også *Dagbladet*, i sin artikkel om drapet på Franz Ferdinand, Franz Josef ene og alene rollen som det samlende element som holdt Habsburgmonarkiet sammen. Avisen beskrev Franz Josef som en vokter av et vulkankrater, og mente at den dagen den gamle keiseren ikke lenger var til stede for å vokte dette krateret, ville det lappeteppesom var Østerrike-Ungarn gå i oppløsning, og «[...] et av de farligste krigslunter i Europa være tændt».²⁹¹

Det er interessant i hvor stor grad de norske avisene vektla Franz Josefs person som det elementet som holdt Habsburgmonarkiet sammen. Det eksisterte som sådan en forstilling blant de norske avisene om at Franz Josef var selve samlingspunktet for alle imperiets nasjonaliteter, der *Norske Intelligenssedler* skrev at å

[...] holde landet sammen gjennom alle racekampens kriser har været det væsentlige i dets indenrikske politik. Under dette har keiserens person været et væsentlig moment. Han har været det eneste fast punkt, det eneste uomdisputerlige i statslivet. For et ord fra den aldrende keiser, for et følelsesutbrudd fra ham er opløsningstendenserne veget.²⁹²

I *Morgenbladet* finner man i stor grad den samme fremstillingen, det var når Franz Josef engang gikk bort at man skulle komme til å se om riket klarte å holde sammen. For *Morgenbladet* mente at Habsburgmonarkiet manglet de «[...] Betingelser for Rikssamhold og statslig Enhet i Kraft av Nationalitetsprincippet».²⁹³

Men hvordan forklarte avisene at Franz Josef hadde en slik betydningsfull rolle, der det var keiserens person som ble ansett som så viktig for å holde Habsburgmonarkiet samlet?

5.2.1 Et symbol på Habsburgmonarkiet

Ved at Franz Josefs død også ble ansett som Østerrike-Ungarns endelikt fikk han nesten rollen som selve inkarnasjonen av Habsburgmonarkiet. *Morgenbladet* skrev også etter hans død at «[...] Fyrste og Folk paa en underlig Maate [var] kommet i den høieste Forbindelse med

²⁹⁰ «Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889. s. 2.

²⁹¹ «Det politiske mord.» *Dagbladet*. 29.06.1914. s. 1.

²⁹² Johanssen, Karl. «Keiser Franz Joseph er død». *Norske Intelligenssedler*. 22.11.1916. s. 1.

²⁹³ «Den østerrigske Tronfølger og hans Gemalinde myrdet». *Morgenbladet*. 29.06.1914. s. 2.

Hinanden, og den gamle Monark blev i Tidens Løb i en ganske sjelden Grad et Symbol paa det østerrigsk-ungarske Rike». ²⁹⁴

Flere aviser trakk også frem kontinuitet som et viktig element. *Aftenposten* mente blant annet at Franz Josefs lange regjeringstid hadde dempet de separatistiske kreftene innenfor imperiet, der keiseren hadde stått som en representant for «[...] den bestaaende tilstand». ²⁹⁵ Avisene fremstilte dermed Franz Josef som et symbol på den eksisterende statsdannelsen Østerrike-Ungarn, og fremstillingen av at hans død ville lede til enten endring eller oppløsning av det multikulturelle imperiet, førte automatisk til at hans liv og livet til det østerriksk-ungarske statsdannelsen ble flettet sammen. Etter over 65 år på tronen kunne heller nesten ingen huske, eller forstille seg, et annet habsburgsk statsoverhode, og etter hans død skrev *Dagbladet* at «Folket kunde næsten ikke tro, at keiseren virkelig døde». ²⁹⁶

Avisene var også selv med på å skape dette sammenvevde båndet mellom Franz Josef og Habsburgmonarkiet. Siden avisene til stadighet trakk fram betydningen Franz Josef hadde for statens eksistens, utviklet de også en slags myte rundt den gamle keiseren. For ved at avisene presenterte det som at Habsburgmonarkiet kom til å gå i oppløsning ved keiseren død, sa de også indirekte at riket ville fortsette å eksistere så lenge han levde.

5.2.2 Kompromissenes konge

Morgenbladet mente også «[...] at Ulykkerne i en ganske særlig Grad styrtet ind over Østerrige-Ungarn under hans Styrelse, og at det for en stor, kanske væsentlig Del skyldtes hans Klokskap, at Landene overlvet de frygtelige Slag, som Skjæbnen tildelte dem». ²⁹⁷ Avisen la dermed vekt på viktigheten av Franz Josefs klokskap for å holde riket samlet, og de må i stor grad ses å ha rett når de mener dette fikk sitt utspring i Franz Josefs evne til å endre sin politikk:

Men istedetfor med Haardnakkethet, [...] at gruble over det lidte Tap, slog Franz Joseph resolut ind på nye Baner. Han indsaa, at alle Drøme om en Gjenerobring av den tapte Indflytelse i Italien og Tyskland maatte opgives, og uten at vakle gav han Statsskipet en ny og forsonlig Kurs. Han forsøkte at glemme al gammel Strid og gjorde sine fordums Fiender til sine Venner og Allierede. Utsoningspolitikken ovenfor Ungarn fandt sin bedste Støtte i Keiseren. ²⁹⁸

²⁹⁴ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

²⁹⁵ «Tronskiftets politiske betydning». *Aftenposten*. 22.12.1916. s. 1.

²⁹⁶ «En officiel skildring av keiserens siste dage» *Dagbladet*. 22.11.1916. s. 3.

²⁹⁷ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

²⁹⁸ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

Dagbladet betegnet imidlertid hans regjeringssystem for like foreldet som han selv, selv om avisen viste til endringene som hadde funnet sted i Habsburgmonarkiet under han regjeringstid.²⁹⁹ For selv om Franz Josef ikke var noen reformator, var han heller ikke reaksjonær. De store endringene som fant sted under han regjeringstid viser at Franz Josef hadde en evne til å tilpasse seg. Selv om disse endringene kunne stride mot hans personlige oppfatninger.³⁰⁰ Både *ausgleich* og stemmerettsreformen fra 1907 viste at han var villig til endring, og ble av avisene trukket fram som elementer som sikret den gamle keiseren popularitet.

Bergens Tidende skrev at helt siden han lot seg krone til konge av Ungarn «[...] har Frantz Joseph vist troskap mot sine monarkiers forfatning og har i aarenes løp vundet sine folks store hengivenhet».³⁰¹ Videre skrev avisen at keiseren var spesielt folkekjær blant Habsburgmonarkiets madjarer og slaver, siden han i Ungarn hadde arbeidet for videreføringen av kongerikets selvstendighet og bøyet seg for dets parlamentariske styresett, mens han blant slaverne hadde forsøkt å få til «at finde den statsretslige form som kunde samle de mange forskjelligartede nationale enheter».³⁰²

Morgenbladet mente at Franz Josefs prodemokratiske holdning hadde vært med på å øke populariteten til keiseren. Avisen trakk her fram stemmerettsreformen fra 1907 som de mente Franz Josef i stor grad hadde medvirket til, og at han hadde presset på for å få vedtatt en lignende reform i Ungarn siden det eksisterende valgsystemet innenfor den ungarske delen av riket la «[...] al Magt i Magyarernes Hænder og stænger for de andre Nationaliteters berettigede Krav».³⁰³ At Franz Josef fremsto som en monark som, til tider motvillig, rettet seg etter folkeviljen mente også *Social-Demokraten*: «Han har været en konservativ natur; men dog ikke halstarrig, og han har i sin regjering saa nogenlunde føiet sig efter folkeviljen. Derfor har hans popularitet ogsaa været stigende».³⁰⁴ Etter keiserens død skulle *Social-Demokraten* også omtale Franz Josefs ettergiveness ovenfor folkeviljen som hans største og beste egenskap.³⁰⁵ I denne framstillingen viser imidlertid *Aftenposten* seg være uenig. For selv om *Aftenposten* på ingen

²⁹⁹ «Keiser Franz Joseph avgaat ved døden». *Dagbladet*. 22.11.1916. s. 3.

³⁰⁰ Winkelhofer, Martina. *The Everyday Life of the Emperor. Francis Joseph and his Imperial Court*. Oversatt av Jefferey McCabe. Innsbruck-Wien: Haymon Tachenbuch. 2012. s. 35.

³⁰¹ «Wien». *Bergens Tidende*. 22.12.1916. s. 4.

³⁰² «Wien». *Bergens Tidende*. 22.12.1916. s. 4.

³⁰³ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

³⁰⁴ «Det Habsburgske hus' tragedie» *Social-Demokraten*. 29.07.1914. s. 3.

³⁰⁵ «Keiser Franz Josef er død.» *Social-Demokraten*. 22.11.1916. s. 1.

måte benektet at Franz Josef hadde vært populær blant imperiets ulike folkeslag, mente avisen at dette ikke kom av noen demokratisk politikk.³⁰⁶

Ifølge *Aftenposten* stammet Franz Josefs popularitet hovedsakelig fra at «[...] folket viste ham en inderlig deltagelse i hans mange familiesorger».³⁰⁷ Avisen mente at den gamle keiseren gjennom de mange personlige tragediene som hadde rammet han, «[...] for tilskueren har fremtraadt som stoikerens værdige resignation».³⁰⁸ At folkets støtte til Franz Josef kom som følge av sympati spant videre på det bilde de norske avisene hadde gitt av Franz Josefs regjeringstid, der oppslutningen rundt keiseren kom fra et folk som sympatiserte med en monark som stod støtt i stormen, og møtte de tragediene som rammet han, med verdighet. *Morgenbladet* skrev blant annet i 1914 at Franz Ferdinands død sikkert ville «[...] binde dette evig urolige Folk med de mange indbyrdes stridende Folkeelementer kraftigere sammen om den gamle Keisers Person».³⁰⁹

5.2.3 Når Franz Josef stiger til hest

Morgenbladet gjorde Wilhelm IIs ord til sine, der de skrev at: «Naar Keiser Franz Joseph stiger tilhest, følger alle hans Folk ham».³¹⁰ Avisen mente at denne lojaliteten blant annet kom av keiserens «[...] høie moralske Egenskaper, dels ved sine store Sprogkundskaper som satte ham istand til at beherske alle hans brogede Rikes mange Tungemaal».³¹¹ For selv om Franz Josef ikke hadde klart å stoppe framveksten av separatisme innenfor Habsburgmonarkiet, mente *Morgenbladet* allikevel at første verdenskrig var et vitne om folkets støtte ovenfor Franz Josef. Men hva dannet grunnlaget for at *Morgenbladet*, samt andre norske aviser, i stor grad hyllet Franz Josef som en monark for alle Habsburgmonarkiets innbyggere?

Ser man på forskningslitteraturen rundt Franz Josef ser man at han fremsto som en samlende monark for Habsburgmonarkiets ulike nasjonaliteter. I sin bok om kronprins Rudolf bruker Emil Franzel henvisninger til hæren for å demonstrere hvordan Franz Josef fremsto som en samlende leder. Han trekker fram et eksempel fra slaget ved Solferino i 1859 hvor Franz Josef forhindret oppløsningen av den østerrikske hæren under tilbaketrekningen over broen ved Valeggio. Franzel mener dette gir et bilde på folkets syn på Franz Josef der han skriver at:

³⁰⁶ «Tronskiftets politiske betydning». *Aftenposten*. 22.12.1916. s. 1.

³⁰⁷ «Tronskiftets politiske betydning». *Aftenposten*. 22.12.1916. s. 1.

³⁰⁸ «Tronskiftets politiske betydning». *Aftenposten*. 22.12.1916. s. 1.

³⁰⁹ «Den østerrikske Tronfølger og hans Gemalinde myrdet». *Morgenbladet*. 29.06.1914. s. 2.

³¹⁰ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

³¹¹ «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

While Francis Joseph was not the great Field Marshal [...] he was nevertheless a born ruler. His subjects idolized him, thrilled at the sight of him, [...] Just as the retreating troops in their disarray at the bridge of Valeggio yielded to discipline through a mystic power emanating from the person of the Monarch, the heterogeneous nations of his Empire obeyed him for two generations for the same irrational, emotional reasons.³¹²

Denne fremstillingen gjør seg gjeldende selv i nyere forskning. I *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918* trekker Rauchensteiner frem at soldatene i den østerriksk-ungarske hæren ikke avla ed til staten, men på elleve forskjellige språk avla ed til monarken. Båndene ble knyttet mellom soldaten og Franz Josef. Men det er interessant, som Rauchensteiner videre trekker frem: «Only gradually, and particularly from the moment when 'he' [Franz Josef] no longer lived, were stronger differentiations made. The monarch was one thing; the Empire, to which many only felt conditionally bound, was another».³¹³

Viktigheten av Franz Josefs person skriver også Andrew Wheatcroft om i boken *The Habsburgs. Embodying Empire*. Her deler han Franz Josefs regjeringstid inn i tre epoker, der hver epoke utgjør en ulik form for kultdyrkelse rundt keiseren. Den første epoken legger vekt på ungdom og livskraft, den andre på rollen som ektemann og familiefar, mens den siste karakteriseres som en epoke hvor «[...] it was said that children in the Habsburg monarchy all knew what God looked like, for his benign bewhiskered features looked down on them in every schoolroom».³¹⁴

Med en slik opphøyd stilling er det ikke rart de norske avisene anså Franz Josefs rolle som høyest viktig for Habsburgmonarkiets eksistens. Men det kan virke som de i større grad tok til seg bilde av Franz Josef som «statens fremste tjener», fremfor rollen som Gud. Det er også i forhold til denne sistnevnte framstillingen at de norske avisene hyllet han som en «folkekonge».

For det første må dette ses i sammenheng med Franz Josefs tilstedeværelse i folks liv. Han var ikke bare et bilde på veggen, men ble med årenes løp en person mange hadde sett med deres egne øyne.³¹⁵ Ikke bare gjennom hans tilstedeværelse på åpningen av de mange skolene, barnehjemmene eller sykehusene som ble oppkalt etter han, men også ved at hans person ble

³¹² Franzel 1974, s. 70.

³¹³ Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, s. 617.

³¹⁴ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 268.

³¹⁵ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 281.

brukt som et samlingspunkt under ulike jubileer, som for eksempel under 1000-årsferingen av det ungarske monarkiet i 1896 eller de mange jubileer hvor keiserens tronbestigelse ble feiret.³¹⁶

Franz Josef tok også sin oppgave som monark høyst alvorlig, der han sto opp hver morgen klokken halv fire og ikke var i seng igjen før klokken ni på kvelden.³¹⁷ Selv kvelden før sin død var en sterk redusert keiser på plass på sitt kontor i Schönbrunn,³¹⁸ noe flere norske aviser også understreket i sine artikler om keiserens død. Det var også denne forestillingen som ble bygget opp rundt keiseren. Mot slutten av sin regjeringstid ønsket nemlig Franz Josef å male et bilde av seg selv som en keiser som tok rasjonelle og konsekvente avgjørelser på veiene av sitt imperium og sitt dynasti.³¹⁹ Han inntok dermed rollen som en pliktoppfyllende monark som anså alle sine undersåtter som likeverdige, og personlig tok ansvar for de problemer som oppstod under han styre.³²⁰ Hvor mye av dette som eventuelt bare var en fasade blir i denne sammenheng irrelevant, for det var akkurat det bilde keiseren ønsket å gi av seg selv som ble videreført i norske aviser.

Trondhjems Adresseavis la blant annet vekt på at folkets støtte til de aldrene keiseren kom av at:

[...] Donaumonarkiets mange folk visste ogsaa at deres keiser og konge vaaket over deres skjæbne med aldrig svigtende interesse. Helt op til den aller sidste tid ledet han med uformindsket energi det indviklede maskineris gang. Krigshændelserne fulgte han fra dag til dag. Alle meldinger fra de forskjellige krigsskuepladse blev meddelt ham telegrafisk og ved enhver vigtigere avgjørelse blev hans mening først rådspurt. Hans folk satte pris paa denne pligtopfyldelse, denne aldrig svigtende følelse av ansvar likeovenfor den opgave som var betrodd ham.³²¹

Morgenbladet mente også at Tokeiserproklamasjonen av 5. november 1916, der Franz Josef og Wilhelm II erklærte gjenopprettelsen av kongeriket Polen, sto som en demonstrasjon på Franz Josefs rettferdighetssans.³²² I sammenheng med keiserens 85-årsdag i 1915 hadde også *Morgenbladet* gjengitt at i de østerrikske aviser pekes det «[...] paa det overvældende ved Keiserens historiske Figur, idet Keiseren aldrig har hat andet Maal for Øie end sine Folks Vel.

³¹⁶ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 281.

³¹⁷ Winkelhofer, *The Everyday Life of the Emperor*, s. 34.

³¹⁸ Berenger, Jean & Simpson, C. A. *The Habsburg Empire 1700-1918*. London: Routledge. 1997. s. 272.

³¹⁹ Rauchensteiner *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, s. 619.

³²⁰ Wheatcroft, *The Habsburgs*, s. 268.

³²¹ «Keiser Franz Josef død». *Trondhjems Adresseavis*. 22.11.1916. s. 1.

³²² «Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916. s. 2.

Hvilke Monarker elsker, ærer og hengir sig med saadan uforbeholden Tillid som han.»³²³ Videre kunne *Morgenbladet* melde «[...] at Keiseren, som fortjente Navnet Fredskeiseren grep til Sverdet med rolig Beslutsomhet, da det gjaldt at kjæmpe for de østerrig-ungarske Folks hellige Goder og for Monarkiets Frihet, Sikkerhet og Eksistens».³²⁴ I *Stavanger Aftenblad* kunne man etter keiseren død også lese at:

[...] blandt alle de herske[r]lystne og intrigante medlemmer av dette Europas mest eksklusive hof har keiseren efterhaanden i folkebevisstheten faat en stilling, som den mest fortaaellesfulde og varmhjertede ven og hjælper. Hans popularitet i dobbeltmonarkiet har været uomtvistelig. Agtelsen for han ærværdige personlighet har ofte bidrat til at jevne strid og motsætning. Det har vært en almindelig antagelse, at han selv været den sterkeste støtte for enhetsbestrebelse mellem de talrike og forskjellige folkeslag i riket.³²⁵

I denne sammenheng kommer man også inn på hvorfor avisene var mer skeptiske til Habsburgmonarkiets framtid under Franz Ferdinand enn det hadde vært til Rudolf. Rudolf var sin fars sønn, og de hadde begge vært opptatt av at de skulle være keiser for alle folk innenfor det multikulturelle Habsburgmonarkiet. Franz Josef var også den samme monarken for tysk-østerrikerne, tsjekkerne og ungarerne, som for katolikkene, jødene og lutheranerne. For som Bassett skriver: «He enshrined the dignity and duty of his role, combining devotion of the Catholic with the consciousness of his own Imperial majesty. Where these two came into conflict, he never hesitated to give precedence to the latter».³²⁶ Franz Ferdinands misnøye med madjarene ga ikke det samme uttrykket. Det samme gjorde heller ikke synet på at Franz Ferdinand skal ha favorisert katolikkene fremfor de andre religiøse gruppene innenfor imperiet. For med dette ga han uttrykk for å favorisere ulike deler av befolkningen, noe som gjorde Franz Josef rasende, der han kalte det hele høyst uforsiktig og beskylte tronarvingen for å true Habsburgmonarkiets samhold.³²⁷

Men hvorfor var dette folkekongeidealet så viktig for de norske avisene? Mye må ses å ha kommet som følge av erfaringene fra unionen med Sverige. Allerede i 1814 hadde eidsvollsmannen og stortingsrepresentanten Jørgen Aall trukket fram at for å kunne regjere i både Sverige og i Norge måtte monarken kjenne sitt folk.³²⁸ Propaganda fra Venstres side om

³²³ «Keiser Franz Josef hyldes.» *Morgenbladet*. 19.08.1915. s. 1-2.

³²⁴ «Keiser Franz Josef hyldes.» *Morgenbladet*. 19.08.1915. s. 2.

³²⁵ «Keiser Franz Josef». *Stavanger Aftenblad*. 22.11.1916. s. 6.

³²⁶ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 509.

³²⁷ King & Woolmans, *The Assassination of the Archduke*, s. 127-28.

³²⁸ Isaksen, «The Power of Presence: Crafting a Norwegian Identity for the Bernadotte Heirs», s. 105.

at den svensk-norske monarken først og fremst var svensk kom også til å prege de siste tiårene av unionen, samt tiden etter unionsoppløsningen.³²⁹

At Oscar II også hadde fremstått som en 'partikonge', som hadde stått som medansvarlig for den politikken som regjeringspartiet Høyre førte, var også noe Venstre forfektet.³³⁰ At monarken fremsto som en partikonge sto i kontrast til folkekongeidealet, der blant annet *Stavanger Aftenblad* etter unionsoppløsningen skrev:

Har Norges nye kongen fuldtud forstaaelsen heraf og indretter han sig fuldtud derefter, saa vil kongeriget Norge nu for første gang paa lange aartier faa en folkekonge til statschef i modsætning til hans sidste forgjængere, som var – og efter forholdenes medfør besværre maatte bli – i væsentlig grad partikonger.³³¹

At Oscar II hadde blitt fremstilt både som «svensk» og som en «Høyrekonge» satte imidlertid ingen stopper for at Høyreavisene også fremmet viktigheten av at en monark sto nøytralt i det politiske landskapet. I sammenheng med Habsburgmonarkiet er det interessant at *Morgenbladet* var det avisen som i størst grad vektla Franz Josefs rolle som folkekonge både før og etter keiserens død.

Folkekongeidealet hadde også gjort seg gjeldende i Bjørnstjerne Bjørnsons diktning. I 1877 hadde Bjørnson utgitt stykket «Kongen». Stykket hadde vært kontroversielt på grunn av Bjørnsons republikanisme, men til tross for Bjørnsons republikanske holdninger tok stykket også utgangspunkt i ideen om et folkelig kongedømme.³³² Selv om Bjørnsons ide om en borgerlig gift monark uten et hoff sto langt fra Franz Josefs monarki, ble det allikevel fremmet et aspekt ved det folkelige kongedømme som var nær identisk med hvordan Franz Josef ønsket å fremstille sitt styre. Bjørnsons folkekonge utgjorde en monark som Bjørnson mente kunne betraktes som den fremste blant likemenn,³³³ der han utfører sin kongegjerning «[...] i sit kontor til bestemt tid som enhver annen æmbets-man».³³⁴

Så der de svensk-norske kongene generelt, og Oscar II spesielt, hadde fremstått som først og fremst som svenske, fremsto Franz Josef som hevet over nasjonale og politiske

³²⁹ Isaksen, «The Power of Presence: Crafting a Norwegian Identity for the Bernadotte Heirs», s. 112.

³³⁰ Nerbøvik, Jostein. *Norsk historie 1860-1914. Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget. 2011. s. 148.

³³¹ «Folk og konge». *Stavanger Aftenblad*. 16.11.1905. s. 5.

³³² Pedersen, Frode Helmich. *Bjørnstjerne Bjørnssons samtidsdrama. Resepsjon og tolkning*. Falun: Vidarforlaget AS. 2017. s. 193-94.

³³³ Pedersen, *Bjørnstjerne Bjørnssons samtidsdrama*, s. 195.

³³⁴ Pedersen, *Bjørnstjerne Bjørnssons samtidsdrama*, s. 195.

skillelinjer. Samtidig som den østerriksk-ungarske keiseren samsvarte med idéen om en bjørnsonsk 'folkekonge', der han arbeid fra morgen til kveld, helt fram til livets slutt.

5.3 Oppsummering

Franz Josef ble på mange måter et symbol på Habsburgmonarkiet, der forestillingen om at imperiet ville gå i oppløsning etter hans død var med på å binde monarken og staten sammen. Avisene var dermed med på å skape en myte rundt Franz Josef, der hans person fikk en overnaturlig betydningsfull rolle.

For mange norske aviser fremsto den østerriksk-ungarske monarken som en 'folkekeiser', der aviser som blant annet *Dagbladet* og *Morgenbladet* presenterte han som en monark for alle imperiets folkegrupper. Hans betydning for det multikulturelle imperiets eksistens ble imidlertid ikke bare begrunnet gjennom hans rolle som en 'folkekeiser'. Sentralt sto også demokratiseringen som hadde funnet sted innenfor Habsburgmonarkiet under hans regjeringstid, der både sosialistiske og konservative aviser var enige om at Franz Josef hadde tjent på å gi etter for folkeviljen. Som følge av de mange personlige tragediene som rammet Franz Josef ble det også lagt vekt på at folk og keiser var knyttet nærmere hverandre gjennom sympatien folket viste han i hans mange sorger.

Men viktigst av alt utgjorde Franz Josef det *Morgenbladet* omtalte som «[...] den bestaaende tilstand»,³³⁵ der hans død var ensbetydende med forandring. For med unntak av et fåtall av venstreorienterte aviser ble også Franz Josefs regjeringstid fremstilt i et positivt lys av et flertall av de norske avisene.

³³⁵ «Tronskiftets politiske betydning». *Aftenposten*. 22.12.1916. s. 1.

6 Karl: Fredskeiseren

Slik Franz Josef hadde besteget tronen i en tid hvor Habsburgmonarkiet var truet av ytre fiender, indre opprør, og revolusjon, besteg nå Karl tronen under lignende forutsetninger. Med 2,5 millioner døde og sårede ved utgangen av 1916 hadde krigen satt sitt preg på imperiet.³³⁶ Samtidig ble et stadig økende krav om nasjonal selvbestemmelsesrett rettet mot styresmaktene i Østerrike-Ungarn fra både indre og ytre aktører.

For de norske avisene fremsto imidlertid Karl som en som brakte med seg endring. Siden han som tronarving ikke hadde tatt del i statsstyringen etter Franz Ferdinands død, ble han ansett for verken å ha noen tilknytninger til de som var ansvarlige for krigserklæringen,³³⁷ eller politikken som hadde blitt ført innad i Østerrike-Ungarn.³³⁸ Men sett i lys av de tidligere spådommene om at Habsburgmonarkiet kom til å falle fra hverandre når Franz Josef gikk bort, hvordan anså nå de norske avisene at fremtiden til Habsburgmonarkiet kom til å se ut? Utgjorde Karl på samme måte som Franz Josef en samlende monark, som kunne forene alle nasjonalitetene i Østerrike-Ungarn, eller var det andre elementer som holdt riket samlet?

Som følge av Karls offentlige ønske om å oppnå fred, kom også spørsmålet om den tysk-habsburgske alliansen opp igjen i de norske avisene, men her satt i sammenheng med spørsmålet om Karl ønsket å oppnå en separatfred for Habsburgmonarkiet, eller om han arbeidet for å oppnå en fred som også involverte de andre Sentralmaktene. Relevant ble også spørsmålet om en føderalisering av Habsburgmonarkiet i møte med Ententemaktens krav om nasjonenes selvbestemmelsesrett, der avisene mot slutten av krigen spurte seg om Karl kunne redde riket fra oppløsning gjennom å gjøre Østerrike til en forbundsstat inndelt etter nasjonalitet.

6.1 Første verdenskrig

Utbruddet av første verdenskrig skulle vise seg katastrofal for Habsburgmonarkiet. I 1915 hadde dobbeltmonarkiet mobilisert 5,6 millioner menn, hvorav 2,5 millioner av disse innen utgangen av 1916 var såret eller døde.³³⁹ Fra tysk side ble det også spekulert i hvor lenge Habsburgmonarkiet kunne klare å fortsette krigen, der den tyske ambassadøren von

³³⁶ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 496.

³³⁷ «Den franske og engelske presse om centralmagternes svar til paven» *Aftenposten*. 24.09.1917.

³³⁸ «Ministerskiftet i Austrike-Ungarn.» *Den 17de Mai*. 30.05.1917.

³³⁹ Bassett, *For God and Kaiser*, s. 496.

Tschirschky i september 1916 skrev til Berlin at han var usikker på hvor lenge Østerrike-Ungarn kunne holde ut både økonomisk og militært.³⁴⁰

Med dette ble det også åpenbart at Østerrike-Ungarn var den underordnende partneren i alliansen med Tyskland. Tyskland kom også til å ha størst innflytelse på den militære koordineringen. Allerede den 31. juli 1914 hadde Wilhelm II skrevet til Franz Josef at Habsburgmonarkiet måtte rette sine militære styrker mot Russland fremfor Serbia.³⁴¹ Krigen mot Serbia utgjorde allerede en sekundær front, og etter hvert som krigen utviklet seg, kom sjefen for den tyske generalstaben, Paul von Hindenburg, og hans generalkvartermester, Erich Ludendorff, til å dominere hærene til de øvrige Sentralmaktene på samme måte som de dominerte den tyske.³⁴²

6.2 Aggressoren eller den beleirende?

Den 11. januar 1917 illustrerte *Glommendalens Social-Demokrat* et bilde av hvordan de mente situasjonen så ut for innbyggerne i Habsburgmonarkiet. Avisen beskrev landet som beleiret som følge av den engelske handelsblokaden, som de mente gikk «[...] ut paa at berøve samtlige smaabarn og diegivende mødre i Tyskland og Østerrike[-]Ungarn den nødvendigste melk»,³⁴³ samtidig som blokaden forhindret norsk sild, torsk og flyndre fra å nå de 50 millioner innbyggerne i Donaumonarkiet.³⁴⁴ To dager senere kunne man i *Dagbladet* lese at krigen hadde oppstått som følge av Tyskland og Østerrike-Ungarns aggressive politikk, der de to allierte hadde som mål å sikre seg hegemoniet i Europa, samt økonomisk herredømme over hele verden.³⁴⁵

De to avisene kunne ikke gitt sine norske lesere et mer ulikt bilde av Østerrike-Ungarns rolle i krigen. *Glommendalens Social-Demokrat* dannet et bilde av en stat omringet og utsultet av sine fiender, der fremstillingen av Storbritannia som en «beleirer», og Habsburgmonarkiet som en «festning», ga klare assosiasjoner til at Østerrike-Ungarn forsvarte seg mot en angripende fiende. *Dagbladet* ga helt motstridende assosiasjoner. Habsburgmonarkiet utgjorde en «utfordring til humaniteten og civilisationen», der dobbeltmonarkiet ble fremstilt som den

³⁴⁰ Herwig, Holger H. *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914-1918*. London: Arnold. 1997. s. 233.

³⁴¹ Fromkin, David. *Europe's Last Summer. Why the world went to war in 1914*. London: Vintage. 2004. s. 273.

³⁴² Russel, *The Emperors*, s. 162.

³⁴³ «Sulte-krigen» *Glommendalens Social-Demokrat*. 11.01.1917. s. 3.

³⁴⁴ «Sulte-krigen» *Glommendalens Social-Demokrat*. 11.01.1917. s. 3.

³⁴⁵ «Ordlyden av svaret til Wilson». *Dagbladet*. 13.01.1917. s. 2.

angripende part i sin søken etter «verdensherredømme».³⁴⁶ Kildene til disse to artiklene kunne heller ikke hatt en mer ulik tilnærming til Habsburgmonarkiet. For *Glommendalens Social-Demokrat* sin del var kilden den danske avisen *Social-Demokraten*. Denne kilden ga artikkelen et klart dansk perspektiv, men må også ha resonert med norske lesere som følge av den felles dansk-norske historien, der fokuset i artikkelen også lå på hvordan den engelske blokaden skilte fastlands-Danmark fra Grønland, Færøyene og Island. Dette hadde en historisk gjenklang til Napoleonskrigene, der den britiske blokaden av Norge hadde ført til hungersnød.

Glommendalens Social-Demokrat kunne dermed indirekte gi assosiasjoner mellom Habsburgmonarkiet og Norge, der framstillingen av Østerrike-Ungarn som en stat preget av hungersnød som følge av en 'britisk beleiring' på mange måter gjenspeilet Norges situasjon hundre år tidligere. At den britiske blokaden under Napoleonskrigene også levde videre både innenfor den norske historieskrivningen om 1814 og gjennom diktning, der den lå som bakteppe i Henrik Ibsens *Terje Vigen*, samt at strofer i den norske nasjonalsangen refererte til den, gjorde at det bilde av Habsburgmonarkiet som ble presentert i *Glommendalens Social-Demokrat* må ha resonert med avisens lesere.

Dagbladets kilde var derimot amerikansk, og uttrykte i større grad synet til president Woodrow Wilsons og den amerikanske regjeringen, som hadde kommet med dette utspillet om Østerrike-Ungarn, og dets allierte, etter at Habsburgmonarkiet hadde luftet muligheten for fredsforhandlinger.

Disse to artiklene står som et eksempel på hvilket motstridende bilde den norske befolkningen kunne få av hvem som var aggressoren, og hvem som var den forsvarende part, under første verdenskrig, der *Glommendalens Social-Demokrat* presenterte Habsburgmonarkiet som en stat som ble utsultet, mens *Dagbladet* fremstilte et dobbeltmonarki som ønsket ekspansjon. Samtidig sier disse artiklene også noe om hvilke forskjellige verdensbilder nordmennene kunne bli presentert for, der de viser hvordan den norske pressen var med på å skape og videreføre ulike narrativ i synet på de krigførende statene.

6.3 Tronskiftet

Rett etter Franz Ferdinands død hadde de norske avisene vist seg bedre informert om den nye tronfølgeren enn de hadde vært i 1889. Allerede den 29. juni kunne *Aftenposten* melde at siden Franz Ferdinands ekteskap var morganatisk var nå den nye tronfølgeren Franz Ferdinands nevø,

³⁴⁶ «Ordlyden av svaret til Wilson». *Dagbladet*. 13.01.1917. s. 2.

erkehertug Karl Franz Josef.³⁴⁷ Med dette var det han som nå møtte utfordringen med å holde Habsburgmonarkiet samlet den dagen Franz Josef døde, der *Trondhjems Adresseavis* den 29. juni skrev: «Mangen gang er det spørsmål stillet, men morderen Princip har sørget for at det ikke ble Franz Ferdinand som skulde faa den vanskelige opgave at løse. Det blir derimot erkehertug Karl Franz Joseph.»³⁴⁸

De norske avisene trodde heller ikke det ble så lenge til Karl måtte møte denne utfordringen, der det regelmessig ble skrevet om Franz Josefs helsetilstand. Keiserens helsetilstand ledet også til at hoffet i Wien den 16. november 1916 annonserte at Karl skulle ta del i rikets anliggende i samråd med Franz Josef.³⁴⁹ Det utviklet seg dermed til spekulasjoner i den norske pressen om Karl ville bli utropt til medkeiser. Den 18. november 1916 kunne *Aftenpostens* korrespondent, Frøis Frøisland, melde at de gjennom et spesialtelegram hadde fått bekreftet at det stemte, slik den tyske avisen *Vossische Zeitung*, skrev:

[...] at den østerrigske tronfølger paa keiser Franz Josephs tronbestigelsesdag vil blive proklameret som regent ved siden af keiseren. Man anser det sandsynlig, at dette er et indledende skridt til keiser Franz Josephs definitive tilbagetræden.³⁵⁰

Aftenposten begrunnet denne avgjørelsen med at Franz Josef gikk inn i sitt 87. år, og at han skulle føle en trang til å få en medregent i disse vanskelige tider.³⁵¹ *Trondhjems Adresseavis* kunne melde det samme den 19. november, der de spekulerte i om dette ville lede til Franz Josefs abdikasjon.³⁵²

Karl skulle allikevel ikke komme til å få innta rollen som noen ‘medkeiser’ sammen med Franz Josef, for den 22. november døde den gamle keiseren, og slik *Hedemarkens Amtstidende* den samme dagen kunde meldte, var «[...] Medregenten [...] derved blit ene Styrrer av det store Riket.»³⁵³

6.3.1 En ny samlende monark?

Hvordan mente nå avisene at det skulle gå med Habsburgmonarkiet, som de gjennom flere år hadde meldt ville gå i oppløsning når Franz Josef var gått bort? Kunne den nye keiseren skape

³⁴⁷ «Det nye tronfølgerpar» *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

³⁴⁸ «Det østerrigske tronfølgerpar myrdet». *Trondhjems Adresseavis*. 29.06.1914. s. 4.

³⁴⁹ Coulombe, *Blessed Charles of Austria*, s. 141.

³⁵⁰ Frøisland, Frøis. «Den østerrigske tronfølger som regent». *Aftenposten*. Aftennummer. 18.11.1916. s. 1

³⁵¹ Frøisland, Frøis. «Den østerrigske tronfølger som regent». *Aftenposten*. Aftennummer. 18.11.1916. s. 1

³⁵² «Vil Franz Josef abdicere?» *Trondhjems Adresseavis*. 19.11.1916. s. 2.

³⁵³ «Keiser Franz Josef» *Hedemarkens Amtstidende*. 22.11.1916. s. 2.

en like samlende rolle som Franz Josef hadde hatt, eller fantes det andre elementer som hold riket samlet?

Det var de avisene som fremstilte Karl som både populær og et samlingspunkt for imperiets mange nasjonaliteter. *Aftenposten* hadde blant annet gitt en fremstilling av Karl etter Franz Ferdinands død, hvor de kunne melde at i motsetning til den avdøde tronarvingen var Karl:

[...] en livsglad ung mand, som tager en fremtrædende del i Wiens muntre selskabsliv. Han er en ivrig sportsmand og en varm naturelsker, og hans venner roser hans elskværdighed, hans aabne og ridderlige væsen. I sin store evne til at omgaaes folk inden alle samfundslag minder erkehertug Karl Franz om sin bedstefar, erkehertug Karl Ludvig, keiser Franz Josefs bror. Han er derfor meget populær.³⁵⁴

Aftenposten ga dermed et bilde på en omgjengelig, og dermed populær, tronarving. En lignende fremstilling av Karl fikk man av liberale *Haugesunds Avis*, som den 8. januar 1917 publiserte en artikkel, gjengitt fra *Kölnische Zeitung*, som beskrev Karl under en troppeinspeksjon i Galicja:

Erkehertugen lar sin haand hvile paa mandens skulder, smiler venlig til ham og underholder sig med ham paa polsk. Den tredje er en ungarer, saa tales der ungarsk, og saa igjen polsk. Der føres ogsaa samtaler paa flytende czeckisk, to minutter senere paa like flytende italiensk. Fra kompaniets tredje række høres merkelige lyder. Er det ruthensk, russisk eller kroatisk? I hvert fald taler erkehertugen det flytende.³⁵⁵

Artikkelen beskrev videre hvordan Karl under inspeksjonen konverserte med rundt tre hundre soldater, på stadig vekslende dialekter, og at hele seremonien foregikk fra morgen til ettermiddag slik at ingen av soldatene skulle føle seg glemte. Selv om *Haugesunds Avis* her ikke trakk fram at Karls rolle som samlingspunkt var avgjørende for å holde rike samlet, slik mange norske aviser hadde fremstilt Franz Josef, tegner allikevel artikkelen et bilde av Karl som et samlingspunkt for alle av imperiets nasjonaliteter, der han kunne ha en samtale med dem alle, uavhengig om de var polske, tsjekkiske eller italienske. For selv om det ble forventet at monarken i Østerrike-Ungarn behersket et flertall av imperiets mange tungemål, viste artikkelen at Karl levde opp til disse forventningene, og til-og-med overgikk dem, der det ble lagt vekt på at han kunne snakke med soldatene selv på vekslende dialekter. Det at artikkelen

³⁵⁴ «Det nye tronfølgerpar» *Aftenposten*. 29.06.1914. s. 2.

³⁵⁵ «Keiser Karl og hans soldater.» *Haugesunds Avis*. 08.01.1917. s. 6.

også vektla at Karl brukte hele før- og ettermiddagen på seremonien, «[...] saa er heller ingen glemt»,³⁵⁶ fremstilte den nye monarken som en som så alle sine 'soldater' som likeverdige.

Artikkelen passet også på å fremstille Karl som sympatisk i sammenheng med at hele seremonien strakk seg over flere timer: «[...] han kom klokken halv ni, og nu er klokken ti. Uoverskuelig ligger rækken foran os. En gang vender han sig hurtig om: - Hvorfor staar folkene egentlig, bataljonskommandant? La dem indta hvilestilling og la dem, som er færdig, sætte sig».³⁵⁷

Men det var ikke alle aviser som mente at Karl utgjorde dette sentrale samlingspunktet. Ved keiserens bortgang den 22. november skrev *Stavanger Aftenblad* at «Dobbeltmonarkiets troner er saaledes ingenlunde styrket ved regentskifte, som har fundet sted. Dette var vel Franz Josefs sidste sorg og aarsaken til at han holdt ut paa sin post til sidste aandedrag».³⁵⁸ *Stavanger Aftenblad* mente dermed at Karls tronbestigelse ikke brakte noe større håp om at rike skulle klare å holde seg samlet, der avisen ikke ga noe fordelaktig bilde av den nye monarken ved å si at årsaken til at Franz Josef hadde holdt seg i live såpass lenge, var fordi han viste at dobbelmonarkiet ville gå i graven med han.

Samtidig var det nå de avisene som trakk frem at det ikke bare var keiseren som utgjorde et samlingspunkt for innbyggerne i det multikulturelle imperiet. *Trondhjems Adresseavis* mente at den østerriksk-ungarske hæren sto som et eksempel på et samlingspunkt for statens innbyggere, der de skrev: «At den statlige samfølelse da den store krig kom var sterkere end nogen hadde ventet inden det habsburgske monarki med dets skarpe nationalitetsmotsætninger berodde antagelig paa hærens enhet».³⁵⁹

Det var imidlertid også de aviser som stilte seg skeptiske til at hæren og krigen var med på å skape en fellesskapsfølelse for Habsburgmonarkiets innbyggere, og til å forene de ulike nasjonalitetene sammen mot ytre fiender. *Aftenposten* skrev blant annet at:

[...] det er ikke fordi krigen har ført dets forskjellige dele inderligere sammen. Upartiske – snares venlige – vinder har uttalt at den ro, som hersker i de tchekiske og sydslaviske lande, ikke skyldes nogen begeistring for eller troskab mod riget, men ene og alene det rædselsherredømme, som de regjerende i Wien har etableret der.³⁶⁰

³⁵⁶ «Keiser Karl og hans soldater.» *Haugesunds Avis*. 08.01.1917. s. 6.

³⁵⁷ «Keiser Karl og hans soldater.» *Haugesunds Avis*. 08.01.1917. s. 6.

³⁵⁸ «Den nye keiser.» *Stavanger Aftenblad*. 22.11.1916. s. 6.

³⁵⁹ «Keiser Franz Josef død.» *Trondhjems Adresseavis*. 22.11.1916. s. 1.

³⁶⁰ «Tronskiftets politiske betydning.» *Aftenposten*. 22.11.1916. s. 1.

Aftenposten mente dermed at det var gjennom undertrykkelse at de ulike nasjonalitetene ble holdt sammen under Habsburgernes septer.

6.4 «Fredskeiseren»

I sammenheng med Franz Josefs bisettelse begynte de sosialistiske avisene i Norge å ane håp for en mulig fred. Dette blant annet fordi, som *Akershus Social-Demokrat* skrev den 2. desember, de mente at keiser Karl ville arbeide for å videreføre Franz Josefs ønske om å få til en fredsslutning.³⁶¹ Samtidig som Franz Josefs bisettelse åpnet opp for et møte mellom Sentralmaktens øverste ledere, hvor avisene var overbevist om at en mulig fredsslutning må ha blitt diskutert. *Akershus Social-Demokrat* skrev videre at: «Det formodes at de østerrikske [tyske³⁶²] forbundsfyrster som møtes i Wien ved Franz Josefs bisettelse, vil holde konferanser i den anledning»,³⁶³ mens *Tiden* melder at «[...] samlingen av centralmaktens herskere til bisettelsen tildels sker i denne hensigt, og hvis alle monarkene kommer tilstede, kan verden være forvissnet om, at freden vil bli drøftet».³⁶⁴

Da Sentralmaktene den 12. desember også offentlig erklærte at de var villige til å innlede fredsforhandlinger med Ententen skrev *Vestfold Arbeiderblad*, med referanse til den konservative britiske avisen *Morning Post*, at Karl så snart som mulig ønsket å slutte fred, slik at han kunne bruke sin energi på dobbeltmonarkiets gjenreisning: «Til næsten alle politikere, som har talt med keiseren i den siste tid, har denne uttrykt sit brændende ønske om, at der snart maa bli fred. Og til mange har sagt, at han vil gripe den første anledning til at virkeliggjøre sit ønske».³⁶⁵

I *Morgenbladet* ble det spekulert i om det var keiser Karl som sto bak Sentralmaktens fredsforslag. Også de med referanse til *Morning Post* mente at det var Østerrike-Ungarn som sto bak fredsbevegelsen, og at den nye keiser «[...] av indlysende Grunde er meget ivrig efter at kunne skjænke sine Folk Fredens Velsignelser».³⁶⁶ *Morgenbladet* mente videre at det ikke var noen tvil om oppriktigheten rundt fredsforslaget, som de mente enten kom av «[...] Nødvendigheten eller fra den nye Keisers oprigtige Ønske om at gjenoprette Freden».³⁶⁷

³⁶¹ «Nye fredsrygter». *Akershus Social-Demokrat*. 02.12.1916. s. 1.

³⁶² Avisen må her ha referert til de tyske fyrstene som utgjorde en del av den tyske forbundsstaten.

³⁶³ «Nye fredsrygter». *Akershus Social-Demokrat*. 02.12.1916. s. 1.

³⁶⁴ «Fredslængslen ligger i luften». *Tiden*. 04.12.1916. s. 1.

³⁶⁵ «Keiser Karls fredslængsel». *Vestfold Arbeiderblad*. 15.12.1916. s. 1.

³⁶⁶ «Fredsforslaget». *Morgenbladet*. 16.11.1916. s. 2.

³⁶⁷ «Fredsforslaget». *Morgenbladet*. 16.11.1916. s. 2.

Dagbladet omtalte også Karl som en «fredsstifter», der de skrev at det «[...] blir mere og mere klart, at initiativet til fredstilbudet ikke kommer fra Tyskland, men fra den nye østerriks-ungarske keiser Karl».³⁶⁸

Den liberale avisen *Bodø Tidende* kom i januar 1917 til å trekke den konklusjonen at Tyskland hadde fremstått som initiativtakeren til fredsforslaget kun som følger av at Tyskland var den dominerende staten blant Sentralmaktene. Men avisen kunne understreke at det var fra Karl at fredsinitiativet hadde kommet: «Østerrik [sic] utstedte den første Krigserklæring. Den gang var den nuværende østerrikske Keiser vistnok helt uten for al Indflydelse paa den østerrikske Politisk. Nu nytter han Anledningen til at faa Ordet Fred nævnt, for nu har han noget at si».³⁶⁹ Med dette kom avisen samtidig med en fremstilling av Karl som også skulle gjøre seg gjeldene blant de norske avisene: Han var den ‘unge keiser’ som representerte fremtiden og ikke de tidligere styresmaktene som hadde vært ansvarlige for utbruddet av krigen. Etter Franz Josefs død skrev blant annet *Trondhjems Adresseavis*, med referanse til den franske avisen *Le Temps*, at «[Karl] vækker i virkeligheten almindelig sympati, og hvis det var kommet an paa ham, er det høist sandsynlig at krigen ikke vilde være utbrutt».³⁷⁰ Selv i september 1917 kunne *Aftenposten* også melde, med utdrag fra den franske avisen *Le Matin*, at: «Om keiser Karl gjælder det dog, at han ikke selv er ophavsmand til krigen. Derfor inlader han sig heller ikke paa at forsvare det østerrikske overfald paa Serbien».³⁷¹ Karl ble også ansett å føre med seg endring innenfor politikken i Østerrike og i Ungarn. Med referanse til den russiske februarrevolusjonen skrev *Social-Demokraten* den 20. jnui 1917:

De revolutionære bølger kommer nedenfra, og lar sig snart ikke slaa tilbake. Hverken det habsburgske hus eller de tyske fyrster med keiser Wilhelm i spidsen synes at ha lært noget av det som foregaar utenfor deres land. Keiser Karl har hittil set ut til at være den fornuftigste. Som konge av Urngarn [sic] har han netop utnævnt en liberal regjering for magyarerne og kroaterne, og i sin keiserlige trontale ved aapningen av riksdagen i Wien gav han løfter om nye tider.³⁷²

Avisen la imidlertid vekt på at Karl hovedsakelig bare hadde kommet med løfter, og at han var bundet, om muligens motvillig, av godseieradelen i Østerrike fra å føre Habsburgmonarkiet i

³⁶⁸ «Keiser Karl som fredsstifter» *Dagbladet*. 18.12.1916. s. 2.

³⁶⁹ «Keiser Karl.» *Bodø Tidende*. 06.01.1917. s. 4.

³⁷⁰ «Krigen.» *Trondhjems Adresseavis*. 24.11.1916. s. 1.

³⁷¹ «Den franske og engelske presse om centralmagternes svar til paven» *Aftenposten*. 24.09.1917. s. 1.

³⁷² «Det østerrikske ministerium gaar av.» *Social-Demokraten*. 20.06.1917. s. 4.

en mer demokratisk retning.³⁷³ *Den 17de mai* mente imidlertid at Karl kom til å bringe med seg demokratiske endring i Ungarn:

Ein av dei siste sigrar for demokratiet er at den ungarske ministerpresidenten, greiv Tisza, maatte gaa fraa. Tisza som i lang tid var ein av dei politiske førarar i Austerrike-Ungarn, var ein av dei trugnaste raadgjevararne aat keisar Franz Josef. Men daa denne gav magti fraa seg, var det eit systemskifte i den austerisk-ungarske politiken. Baade keisar [sic] Franz Ferdinand og keisar Karl hadde eit friare og meir liberalt syn paa politiken enn den gamle keisaren hadde havt. Dei vilde litt etter kvart freista gjennomføre dei politiske fridomsdearne, baade innerter og utetter i det politiske liv.³⁷⁴

Keiser Karl fremsto dermed som en som brakte med seg endring. Dette inntrykket ga også *Smaalenenes Social-Demokrat*, der de mente at utbytte av ministere i Østerrike kom som et resultat av keiserens ønske om å oppnå fred. Avisen skrev at den nye keiseren helt siden sin tronbestigelse hadde:

[...] arbeidet for et fredstilbud, understøttet av utenriksminister Burian og den ungarske ministerpresident Tizza. Den tidligere østerrikske ministerpresident Körber skal derimot ha vært en motstander av fredsbevægelsen og har derfor mattet vike platsen for en ministerpresident, som delte keiserens anskuelser.³⁷⁵

Men hvorfor fremstilte de norske avisene Karl som en «fredskeiser»? I all hovedsak må det ses å ha kommet av at oppfordringen til å innlede fredsforhandlinger ble tillagt Karl. At fredsforslaget kom kort tid etter publiseringen av hans tiltredelsesmanifest, som hadde blitt publisert etter Franz Josefs død den 22. november og gjengitt i flere norske aviser, dannet grunnlaget for at de norske avisene mente at Karl først og fremst arbeidet for å oppnå fred. For i dette manifestet hadde den nye keiseren blant annet kunngjort at han på kortest mulig tid skulle gjøre alt for å få en slutt på krigens redsler og oppofringer, og få gjenopprettet den sårt savnede freden for sitt folk.³⁷⁶ Men like viktig som tiltredelsesmanifestet var det at påstandene og ryktene om at Karl gjorde alt for å oppnå fred vedvarte selv etter at Ententemaktene avslo forslaget til fredsforhandlinger.

For eksempel kom *Vestfold Arbeiderblad* den 2. juli 1917, med tittelen «Keiser Karls fredssind», til å gjengi en debatt fra det østerrikske parlamentet. Debatten hadde dreid seg om

³⁷³ «Det østerrikske ministerium gaar av.» *Social-Demokraten*. 20.06.1917. s. 4.

³⁷⁴ «Ministerskiftet i Austrike-Ungarn.» *Den 17de Mai*. 30.05.1917. s. 2.

³⁷⁵ «Fredsforslaget keiser Karls verk?» *Smaalenenes Social-Demokrat*. 19.12.1916. s. 2.

³⁷⁶ Russel, *The Emperors*, s. 108.

hvorledes det var keiseren eller folket selv som hadde rett til å slutte fred, der representanten for *Christlichsoziale Partei*, Johann Hauser, hadde beroliget forsamlingen ved å forsikre dem om at han personlig hadde hørt at keiseren ønsket fred: «Han længtes efter at slutte fred saa snart som mulig. Han er en fredskeiser. Ogsaa ovenfor flere andre politikere har keiseren erklært, at hans bestræbelser særlig er rettet paa at tilveiebringe fred».³⁷⁷ I juli 1917 oppsto det også rykter, som ble dementert av østerrikske aviser,³⁷⁸ om at Karl hadde gitt audiens til den tyske politikeren Matthias Erzberger. Dette vakte oppsikt fordi Erzberger, som var leder for *Deutsche Zentrumspartei*, var en av de som presset på for at Tyskland skulle innlede fredsforhandlinger med Ententen uten å fremme territorielle krav.³⁷⁹

6.4.1 Forholdet til Tyskland og Sixtusaffæren

Spørsmålet de norske avisene også stilte seg var om Karls ønske om fred, og hvilke vilkår Karl stilte for å oppnå fred, sammenfalt med ønskene og vilkårene til Tyskland og Wilhelm II? At det eksisterte usikkerhet i hvordan relasjonene var mellom de to alliansepartnere var heller ikke ubegrunnet. Siden Karls tiltredelsesmanifest verken hadde nevnt «seier» eller å «kjempe til siste slutt», hadde hans tronbestigelse blitt møtt med skepsis i Tyskland. Så der Bismarck hadde sett med frykt på hvordan det skulle gå med den tysk-habsburgske alliansen hvis Rudolf hadde besteg tronen, var Paul von Hindenburg og Erich Ludendorff nå skeptiske til om Karl kom til å være en pålitelig alliert.³⁸⁰ Under sin tid som tronarving hadde også Karl gitt uttrykk for sin misnøye med tyskerne. Hertug Herberstein, som var adjutant til øverstkommanderende for den østerriksk-ungarske hæren, erkehertug Friedrich, uttalte i november 1914 at: «Vi var veldig ergerlige over de ganske barnslige, sanseløse og malplasserte bemerkningene fra erkehertug Karl, som [...] fornærmet prøysserne, og spesielt Hindenburg, på en veldig grov måte».³⁸¹ I et møte med den østerriksk-ungarske generalstaben i 1915 skal Karl også ha uttalt at han ikke forsto hvorfor det ble lagt så mye arbeid i krigen, der han mente det hele var meningsløst siden krigen ikke kunne vinnes.³⁸²

Det utviklet seg dermed til at man fikk to forskjellige narrativ presentert i de norske avisene, der det ene ga et bilde av et Østerrike-Ungarn som ønsket å komme seg raskest mulig

³⁷⁷ «Keiser Karls fredssind». *Vestfold Arbeiderblad*. 02.07.1917. s. 1.

³⁷⁸ «Endnu et dementi.» *Trondhjems Folkeblad*. 12.07.1917. s. 3.

³⁷⁹ Clark, Christopher. *Kaiser Wilhelm II. A Life in Power*. London: Penguin Books. 2009. s. 330.

³⁸⁰ Russel, *The Emperors*, s. 108-9.

³⁸¹ Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, s. 645.

³⁸² Rady, *The Habsburgs*, s. 321.

ut av krigen, og var villig til å ofre Tyskland for å få til dette, mens det andre viste to keisere som i samhold ønsket å få en slutt på krigen, men som følge av hendelser utenfor deres innflytelse, ikke klarte det.

Den konservative avisen *Farsund avis*, kunne i tiden rett etter tronskiftet melde at, ifølge britiske *Morning Post*, ville Karl stille seg som en motstander av Tysklands sterke innflytelse over Østerrike-Ungarn: «Den nye Keiser er en viljesterk Mand, som snart vil vise at gjøre sig gjældende. Den eftergivende Politik, som den gamle Keiser førte overfor Tyskland, vil det snart blive Slut med, naar Keiser Karl I har taget Tøllerne i sin haand».³⁸³ *Arbeidets rett* kunne også melde at det hadde oppstått en alvorlig uoverensstemmelse mellom den tyske og habsburgske keiser: «Et Londonertelegram meddelte saaledes igaar at keiser Karl vilde fjerne alle sterkt tyskvenlige personer fra sin regjering».³⁸⁴ De norske avisene ser imidlertid ikke ut til å ha reflektert over at deres hovedkilder på at Karl ønsket å distansere Habsburgmonarkiet fra Tyskland, var britiske. De norske avisene som fant sine kilder innenfor britisk presse, fremførte dermed det samme budskapet som de sensurerte britiske avisene presenterte for sine lesere: At Habsburgmonarkiet og Tyskland var på kollisjonskurs.

I denne sammenheng kom norske aviser til å stille spørsmålet om hvordan Wien og Berlin stilte seg i forhold til mulighetene om å oppnå fred. Det ble blant annet satt spørsmålstejn ved om Wilhelm og Karl var uenige om krigens fortsettelse, og avisene spekulerte i om dette hadde ledet til en alvorlig uoverensstemmelse mellom dem. For det første hadde troen på at fredsforslaget fra desember 1916 kom etter initiativ fra Habsburgmonarkiet gjort seg gjeldene blant de norske avisene. Blant annet konkluderte *Bergens Tidende* i januar 1917 med at en oppfordring om fred fra paven hadde gjort et så sterkt inntrykk på Karl at han personlig hadde innledet forhandlinger med keiser Wilhelm om fredsspørsmålet, noe som igjen hadde resultert i fredsforslaget anno desember 1916. For det andre kunne flere norske aviser i januar 1917, deriblant *Bergens Tidende*, også melde at Ententemaktens avvisning av fredsforslaget ble tolket forskjellig av de to keiserne. For, ifølge politiske kilder i Petrograd, mente Wilhelm at dette umuliggjorde videre forhandlinger, mens Karl mente at forhandlinger fortsatt var mulig dersom Tyskland «[...] gir avkald paa at spille seirherrens rolle og viser det nødvendige maatehold og klokskap».³⁸⁵

³⁸³ «Et engelsk Blad om den nye Keiser». *Farsund avis*. 01.12.1916. s. 1.

³⁸⁴ «Krigen» *Arbeidets rett*. 10.01.1917. s. 3.

³⁸⁵ «Østerrike vil ha fred». *Bergens Tidende*. 20.01.1917. s. 4.

Men det var også de avisene som mente at Karl og Wilhelm handlet unisont i sitt ønske om å få til fredsforhandlinger med Ententen. Konservativ *Morgenavisen* skrev i april 1918 at Karl, i samråd med Wilhelm, fortsatte å søke muligheter for å oppnå fred, selv i tiden etter at Ententen hadde avist Sentralmaktens «Decembertilbud».³⁸⁶ Det samme mente *Social-Demokraten*, som skrev at det Habsburgmonarkiets fredsforhandlinger dreide seg om en «almindelig fred» i motsetning til en «særfred med Østerrike».³⁸⁷ Avisen skrev også at «Det er nu som før visse personers yndlingstanke, at keiser Karl sammen med president Wilson skal bane vei for almindelig fred. Da man i vise kredse ikke føler sig overbevist om, at de fortsatte militære operationer er den bedst egnede metode til en hurtig framskaffelse av freden».³⁸⁸ Avisen kunne også melde at Karl, ifølge *Berliner Tagblatt*, hadde drøftet fredsforhandlingene med flere internasjonale forbindelser, som gjennom sine forbindelser med Washington åpnet opp for muligheten av en østerriksk-amerikansk fredsmekling mellom de krigførende nasjonene.³⁸⁹

Spørsmålet om Karl enten handlet på veiene av hele Sentralmakten, eller bare på veiene av Østerrike-Ungarn i sin søken etter å oppnå fred, skulle komme til å sementere seg i kjølvannet av Sixtusaffæren. For i 1917 hadde Karl, gjennom sin svoger prins Sixtus av Bourbon-Parma, forsøk å inngå separاتفred med Ententemaktene. Gjennom den habsburgske militærattachéen i Sveits hadde Karl kommet i kontakt med Sixtus, som var offiser i den belgiske hæren, og gitt han instruksjoner om å sondere mulighetene for å inngå fred. Kravene etter møte med den franske president Raymond Poincaré, samt audiens både i Downing Street og Buckingham Palace, gikk ut på at Habsburgmonarkiet måtte støtte en fransk annektering av Elsass-Lothringen, full selvstendighet for Belgia og dets kolonier, Russlands annektering av Konstantinopel, samt at Habsburgmonarkiet skulle garantere og respektere Serbias selvstendighet.³⁹⁰ Karl var villig til å gå med på kravene. USA inntog i krigen svekket imidlertid franskmennenes ønske om en separاتفred. Den russiske revolusjonen førte også til at kravet om Konstantinopel falt bort, samtidig som britene var skeptiske til om italienerne ville godta en separاتفred med Habsburgmonarkiet der de ikke oppnådde noen territoriell ekspansjon. Fredsforsøket falt i grus da Frankrikes statsminister, George Clemenceau, våren 1918 lekket Karls fredsforsøk til pressen, etter at Habsburgmonarkiets utenriksminister, Ottokar von

³⁸⁶ «Den habsburgske Politik.» *Morgenavisen*. 23.04.1918. s. 1.

³⁸⁷ «Østerriksk fredsarbeide.» *Social-Demokraten*. 11.04.1918. s. 1.

³⁸⁸ «Østerriksk fredsarbeide.» *Social-Demokraten*. 11.04.1918. s. 1.

³⁸⁹ «Østerriksk fredsarbeide.» *Social-Demokraten*. 11.04.1918. s. 1.

³⁹⁰ Russel, *The Emperors*, s. 165.

Czernin, offentlig kritiserte Clemenceau for å føre en politikk som motvirket ethvert forsøk på å oppnå fred.³⁹¹

I norsk presse oppsto det store spekulasjoner hvorvidt disse dokumentene som Clemenceau la fram var sanne eller ikke, og i denne sammenheng ble det lagt mest vekt på spørsmålet om Karl hadde anerkjent Frankrikes rett på Elsass-Lothringen, en region som hadde vært en del av Frankrike fram til 1871. Hvorvidt Karl skal ha støttet en fransk annektering av regionen kom i norske aviser til å være avhengig av om avisen fikk sine kilder fra britiske, franske, tyske eller østerrikske aviser. Dette kommer klart til uttrykk i *Social-Demokraten* den 12. april 1918, der avisen både kunde melde at, ifølge den franske avisen *Le Journal*, sto Karl i åpenbar kontrast til «[...] keiser Wilhelms og de tyske militaristers begjærighet»,³⁹² samtidig som de i en annen artikkel, med kilder fra den østerrikske avisen *Fremden-Blatt*, kunne melde at: «Clemenceaus offensiv mot det tysk-østerrikske forbund er strandet med skam for ham [...] Ti ogsaa han maa nu indse, at Tyskland og Østerrike-Ungarn ikke kan skilles».³⁹³

Man ser dermed et klart skille, der de norske avisers dekning av Karls ønske om å oppnå fred avhang av hvilke utenlandske aviser de hentet sine kilder fra. For verken de britiske, franske, tyske eller østerrikske kildene som de norske avisene brukte i sin dekning benektet at Karl ønsket å oppnå fred. Stridsspørsmålet sto i om dette var en fred som involverte hele Sentralmakten eller bare Østerrike-Ungarn. De avisene som hentet sine kilder fra britiske, franske eller russiske aviser, slik som *Farsund avis* og *Bergens Tidende*, ga dermed et bilde av at Karl handlet på egenhånd, og ønsket å oppnå separatfred for Habsburgmonarkiet. Dette bilde var annerledes hos de avisene som tok sine kilder fra tyske eller østerrikske aviser, slik som *Morgenavisen* og *Social-Demokraten*, som la vekt på samholdet mellom Tyskland og Østerrike-Ungarn.

6.5 Nasjonenes selvbestemmelsesrett

Med det økende spørsmålet om nasjonenes selvbestemmelsesrett ble det stilt spørsmål om Habsburgmonarkiet kunne vedvare i sin nåværende form, eller om Karl kom til å gi etter for de som ønsket større selvstendighet for imperiets nasjonaliteter.

Usikkerheter i hvordan imperiet kom til å utvikle seg kom klart til uttrykk i *Bergens Tidende* og *Stavanger Aftenblad*. For selv om begge avisene var samstemte i at en endring kom

³⁹¹ Russel, *The Emperors*, s. 171.

³⁹² «Tyskerne er trængt ind i Armentieres.» *Social-Demokraten*. 12.04.1918. s. 2.

³⁹³ «Enigheten mellom central-magterne kan ikke brytes.» *Social-Demokraten*. 12.04.1918. s. 2.

til å finne sted innenfor den østerrikske delen av dobbeltmonarkiet, var avisene uenige i om man som følge av dette kom til å se en fortsatt tyskspråklig dominans i Østerrike.

Kort tid etter tronskiftet skrev *Bergens Tidende* at: «Styrkede ved det nære forbund med Tyskland har de tyske østerrikere for en gangs skyld sluttet sig fast sammen. Nu skal Østerrig være en overveiende tysk stat». Avisen mente dette kom av at Galicja skulle utskilles fra Habsburgmonarkiet, og bli en del av det nyopprettede polske kongedømme, noe som ville gi tyskerne flertall i befolkningen ovenfor tsjekkerne og slovenerne. Avisen mente også at: «Tysk skal være statssprog og intet andet sprog skal være tilladt i riksraadet. Bøhmen skal deles i kredse efter nationaliteten. [...] Slaverne i Østerrike skal underkues.»³⁹⁴

Et halvt år etter tronskiftet skrev imidlertid *Stavanger Aftenblad* at den tyske dominansen i Østerrike var under press. Avisen begrunnet blant annet dette med tronskiftet og tidens demokratiske strømminger. Avisen mente at «Tsjeker, slovenere, polakker og ruthener og nu sidst ukrainere har alle sterkt betonet nødvendigheten av, at nationaliteternes ret blev respektert, bl. a. ved en forfatningsresjjon i Østerrig.»³⁹⁵ Dette forsøkte derimot de tysktalende innenfor parlamentet å forhindre, der avisen mente at tysk-østerrikerne forsøkte å spille de øvrige nasjonalitetene opp mot hverandre. Avisen trodde heller ikke at Karl kom til å imøtekomme «[...] de slaviske nationaliteters sterke krav paa autonomi».³⁹⁶

6.5.1 «Franz Ferdinands store idé»

Den 18. januar 1918 presenterte president Wilson 14 punkter som skulle danne grunnlaget for fredsforhandlinger i Europa. Punkt ti omfattet Habsburgmonarkiet og sa at: «The people of Austria-Hungary, whose place among nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity to autonomous development».³⁹⁷ Utover høsten samme år hadde også krigslykken til Sentralmaktene snudd, og for å imøtekomme Wilsons krav kom minister-president Hussarek von Heinlein den 2. oktober med vage løfter om en føderalisering av Østerrike.³⁹⁸ Den 16. oktober kunngjorde også Karl at Østerrike skulle bli en føderalstat, der hver nasjonalitet innenfor Østerrike selv skulle få føre en selvstendig politikk. Karl understreket

³⁹⁴ Lindbæk, dr. phil Johs. «Utenrikspolitisk oversigt». *Bergens Tidende*. 23.12.1916. s. 6.

³⁹⁵ «Oversigt idag.» *Stavanger Aftenblad*. 20.06.1917. s. 4.

³⁹⁶ «Oversigt idag.» *Stavanger Aftenblad*. 20.06.1917. s. 4.

³⁹⁷ Coulombe, *Blessed Charles of Austria*, s. 193.

³⁹⁸ Coulombe, *Blessed Charles of Austria*, s. 202.

imidlertid at denne føderaliseringen ikke involverte Ungarn, og at den ungarske statsdannelsens integritet skulle forbli uforandret.³⁹⁹

Planene for en føderalisering av Østerrike ble slått stort opp i norske aviser i etterkant av von Heinleins løfter i det østerrikske parlamentet. *Tidens Tegn* omtalte Østerrike-Ungarn som en stat som hadde motsatt seg prinsippet om nasjonenes selvbestemmelsesrett, der avisen mente at Habsburgmonarkiets eneste mulighet til å overleve var om Østerrike ble en forbundsstat. Dette var en tanke som ble delt av flere aviser, der grunnlaget for den østerrikske statsdannelsen skulle være nasjonalitetsprinsippet.

I tiden før Karl gikk ut med sitt manifest den 16. oktober, kunne *Tidens Tegn* den 14. oktober melde at: «De nationale staters konstituering skal iverksettes indenfor Østerrikes Grænser, saa at fællesskapet opretholdes under en eller anden form».⁴⁰⁰ Avisen kunne tre dager senere også melde at Karl hadde vært i forhandlinger med delegasjoner fra de ulike nasjonalitetene innenfor Østerrike, men mente at disse møtene ikke hadde ført til noe positivt utfall for monarken, der avisen kunde melde at tsjekkosllovakene hadde erklært seg som en selvstendig republikk.⁴⁰¹ Etter Karls manifest den 16. oktober kunne *Morgenbladet* den 18. oktober melde at Østerrike skulle omdannes til en forbundsstat. *Morgenbladet* forklarte videre at Ungarn imidlertid ikke skulle utgjøre en del av denne statsdannelsen, men fortsatt være i en personalunion med den østerrikske forbundsstaten, med Karl som monark. Den østerrikske føderasjonen skulle imidlertid bestå av «Fire nye stater under Habsburgs scepter»,⁴⁰² som skulle utgjøre nasjonene Tysk-Østerrike, Tsjekkia, Illyria og Ukraina.⁴⁰³

Det store spørsmålet som avisene nå stilte seg, var om Karls føderaliseringsplaner hadde kommet tidsnok og om det var mulig å redde Habsburgmonarkiet fra å falle fra hverandre. *Tidens Tegn* hadde allerede før Karls føderaliseringsmanifest ment at tiden var knapp for Donaumonarkiet, der avisen understreket at Karl måtte handle raskt dersom han skulle redde riket, «[...] for de hammerslag, som kan komme til at sprænge den habsburgske ring, klinger nærmere hver dag baade i syd og vest».⁴⁰⁴ *Bergens Tidende* skrev også at denne omstruktureringen av Østerrike kom for sent, der avisen skrev at selv om «[...] Habsburgerkeiseren fik støtte for sine planer hos den 10 millioner store tyske befolkning, saa er

³⁹⁹ Coulombe, *Blessed Charles of Austria*, s. 204.

⁴⁰⁰ «Revolution i Østerrike og Ungarn, men uten blodsutgydelse». *Tidens Tegn*. 14.10.1918. s. 6..

⁴⁰¹ «Fra ord til handling». *Tidens Tegn*. 17.10.1918. s. 6.

⁴⁰² «Østerrige omdannes til en forbundsstat» *Morgenbladet*. 18.10.1918. s. 1.

⁴⁰³ «Østerrige omdannes til en forbundsstat» *Morgenbladet*. 18.10.1918. s. 1.

⁴⁰⁴ «Skjæbnens time for Østerrike-Ungarn.» *Tidens Tegn*. 06.10.1918. s. 8.

ikke den støtte sterk nok».⁴⁰⁵ *Trondhjems Adresseavis* ante imidlertid håp for Habsburgmonarkiet, der avisen mente å vite at USA og Storbritannia i større grad ønsket en østerriksk forbundsstat fremfor oppløsningen av riket. Dette i frykt for at den tysktalende delen av Østerrike kunne komme til å tilfalle Tyskland.⁴⁰⁶ Det samme ble trukket fra av *Morgenbladet*, men avisen sådde tvil om dette kunne stemme, der de skrev at «[...] det eksperiment, keiser Karl nu fortar, kommer i sidste øieblik og [...] har liten utsigt til at lykkes».⁴⁰⁷ Etter at Tsjekkoslovakia erklærte seg som en selvstendig stat den 28. oktober, etterfulgt av Den slovensk-kroatisk-serbiske staten dagen etter, ble det også klart at Karls føderaliseringer hadde mislyktes. *Stavanger Aftenblad* konkluderte med å skrive at når det gjaldt Østerrike måtte Karl «[...] holde sig til sine tyskere».⁴⁰⁸

Narrative som ble presentert i de norske avisene var dermed at en føderalisering av Østerrike kunne ha reddet Habsburgmonarkiet fra å falle fra hverandre, men at denne føderaliseringen hadde kommet for sent. Noen aviser trakk også fram at det opprinnelig hadde vært Franz Ferdinands plan å gjennomføre en føderalisering av Habsburgmonarkiet etter at han hadde besteget tronen. Etter at minister-president von Heinlein hadde fremmet de første vage løfter om en omstrukturering av Østerrike hadde *Stavanger Aftenblad* trukket fram at det var Franz Ferdinands plan som nå skulle bli en realitet:

Achilleshælen i Østerrig-Ungarn har været de sterke nationaliteters ubetydelige politiske indflydelse under helstats-systemet. Den myrdede tronfølger Franz Ferdinand skal ha været fuldstændig klar over at systemet ikke lot sig opretholde. Han sympatiserte med en tredeling av riket efter de store nationaliteter.⁴⁰⁹

Morgenbladet skrev også, etter at Karl hadde publisert sitt manifest, at det nå var Franz Ferdinands «store idé» som skulle settes ut i live.⁴¹⁰ Det samme gjorde *Trondhjems Adresseavis*, som nå omtalte drapet på Franz Ferdinand som en ulykke for Østerrike, siden det hadde satt en stopper for en føderalisering av Habsburgmonarkiet.⁴¹¹ Bilde på den avdøde tronarvingen var dermed et annet i 1918 enn det hadde vært rett etter hans død i 1914. Den upopulære Franz Ferdinand, som det i 1914 hadde blitt spådd ville sprengte Habsburgmonarkiets grenser dersom

⁴⁰⁵ «Mittel-Europa opstykket.» *Bergens Tidende*. 18.10.1918. s. 4

⁴⁰⁶ «Wilson og Østerrike.» *Trondhjems Adresseavis*. 19.10.1918. s. 1.

⁴⁰⁷ «Østerrige omdannes til en forbundsstat» *Morgenbladet*. 18.10.1918. s. 1.

⁴⁰⁸ «Donau-monarkiets sammenbrudd.» *Stavanger Aftenblad*. 29.10.1918. s. 4.

⁴⁰⁹ «Oversigt idag» *Stavanger Aftenblad*. 05.10.1918. s. 6.

⁴¹⁰ «Østerrige omdannes til en forbundsstat» *Morgenbladet*. 18.10.1918. s. 1.

⁴¹¹ Lindbæk, dr. phil. Johs. «Østerrike-Ungarns opløsning». *Trondhjems Adresseavis*. 30.10.1918. s. 5.

han ble monark, ble i 1918 fremstilt som tronarvingen som kunne ha reddet imperiet fra undergangen.

6.6 Oppsummering

Fra norske aviser var bilde man fikk av Karl et bilde på en monark som arbeidet for å oppnå fred. Dette ble et gjennomgående tema gjennom hele hans korte regjeringstid, der man uavhengig av om de norske avisene hentet sine kilder fra britisk, fransk, russisk, tysk eller østerriksk presse, tolket Karl som en som arbeidet for å få en slutt på krigen. Det store spørsmålet avisene stilte seg var imidlertid om Karl ønsket å oppnå denne freden ved at Habsburgmonarkiet brøt sin allianse med Tyskland, og inngikk separatfred med Ententemaktene, eller om Karls fredsforsøk kom på veiene av alle statene i Sentralmaktene. Det var også her de norske avisenes narrativ om Karl skilte seg, der de avisene som tok sine kilder fra Ententemaktene, ga et bilde av en monark som arbeidet for å oppnå separatfred, mens de avisene som hentet sine kilder fra Sentralmaktene, viste at Tyskland og Habsburgmonarkiet sto sammen i både krig og fred.

For å oppnå freden måtte imidlertid Habsburgmonarkiet etterkomme amerikanernes krav om nasjonenes selvbestemmelsesrett, og det *Morgenbladet* omtalte som «Franz Ferdinands store idé» skulle bli en realitet gjennom en føderalisering av Østerrike. Det var derimot få aviser som så for seg at dette skulle komme til å redde imperiet fra kollaps, der konsensusen blant avisene var at denne omstruktureringen hadde kommet for sent.

7 Konklusjon

I sin dekning av Habsburgmonarkiet i 1889, 1914 og fra 1916-1918 var det to temaer som var gjennomgående i de norske avisene. Disse var troen på at imperiet kom til å gå i oppløsning som følge av dets multikulturelle sammensetning, der Franz Josef ble ansett for å være det viktigste elementet som holdt riket samlet, og forholdet mellom Østerrike-Ungarn og Tyskland, hvor man utfra dette også stilte spørsmålet om hvilken rolle Habsburgmonarkiet hadde, og kom til å ha, i forhold til maktbalansen i Europa.

Motstridende til hva den nyere forskningslitteraturen viser, der nyere forskning sier at det ikke var gitt at Habsburgmonarkiet skulle falle fra hverandre, var avisene i samtiden overbevist om at Østerrike-Ungarn kom til å gå i oppløsning. Spørsmålet om Habsburgmonarkiet hadde noen fremtid ble diskutert av avisene utfra kriteriet at den habsburgske statsdannelsen eksisterte etter politiske og dynastiske, og ikke nasjonale linjer. Staten kunne dermed ikke legitimere sin eksistens utfra nasjonalitetsprinsippet, noe som ledet til at avisene ga Franz Josef stor betydning som et samlingspunkt for imperiets mange nasjonaliteter. Keiserens person, framfor den symbolske keiserrollen, ble dermed vektlagt som det viktigste elementet som holdt rike samlet, der konsensusen blant avisene var at Habsburgmonarkiet kom til å gå i oppløsningen etter at Franz Josef var gått bort.

At Franz Josef var så viktig, ble begrunnet med hans evne til å tilpasse seg tiden. Dette var en fremstilling som ble trukket frem av aviser uavhengig av deres politiske tilhørighet, der både *Social-Demokraten* og *Morgenbladet* mente at demokratisering innenfor Habsburgmonarkiet hadde hatt stor betydning for Franz Josefs popularitet. Samtidig la avisene, og da spesielt *Morgenbladet*, også vekt på at Franz Josef fremsto som en 'folkekonge', der det ble dannet et bilde av en hardtarbeidende keiser, som arbeidet for sitt folks beste, og var hevet over politiske og nasjonale konfliktlinjer. At Franz Josef skal ha fremstått som en slik monark er noe som må ha resonert godt med nordmennene, som akkurat hadde tredd ut av personalunionen med Sverige, der den svensk-norske kongen hadde fremstått som hovedsakelig svensk.

De norske avisene var på mange måter også med på å bygge opp en myte rundt Franz Josef. Siden de i stor grad fokuserte på at Habsburgmonarkiet kom til falle fra hverandre etter hans død, ble hans liv og statens eksistens vevd sammen. Man fikk dermed et inntrykk av at så lenge Franz Josef var i live, ville også den østerriksk-ungarske statsdannelsen bestå.

Siden avisene la såpass mye vekt på Franz Josefs rolle i å holde Habsburgmonarkiet samlet ble en stor byrde lagt på tronarvingene. Avisene viste seg også samstemte i sine tolkninger av hvordan tronarvingene hadde blitt som fremtidige keisere. Rudolf ble ansett som en som kunne føre sin fars samlende rolle videre, mens fremtidsutsiktene til riket dersom Franz Ferdinand hadde besteg tronen ble ansett som dystre. For der avisene omtalte Rudolf som en liberal og fredselskende kronprins, ble Franz Ferdinand ansatt som en imperialist og ytterst upopulær, spesielt i Ungarn. For selv om et fåtall aviser, deriblant *Morgenbladet* og *Aftenposten*, trakk frem Franz Ferdinands ønske om en føderalisering av Habsburgmonarkiet, var det den imperialistiske fremstillingen av tronarvingen som var den dominerende. Det var først ved første verdenskrigs slutt, da Karl håpet at en føderalisering av Østerrike skulle redde den habsburgske statsdannelsen, at *Morgenbladet*, *Trondhjems Adresseavis* og *Stavanger Aftenblad* trakk frem at Franz Ferdinands føderaliseringssplaner kunne ha reddet imperiet fra undergangen, dersom de ikke hadde kommet på nederlagets rand.

Etter tronskiftet i 1916 skiftet også avisenes tolkning av hva som holdt Habsburgmonarkiet samlet. Selv om det fortsatt var aviser som trakk frem at Karl var populær, og man fortsatt fant aviser, som *Haugesunds Avis*, som vektla den nye keiserens samlende rolle, ble fokuset i større grad lagt på andre elementer som forhindret at imperiet gikk i oppløsning. I denne sammenheng trakk *Morgenbladet* frem hæren, som de mente var med på å forene alle nasjonalitetene, mens man fra *Aftenpostens* side mente at imperiet ble holdt sammen gjennom å undertrykke de nasjonene som ønsket å bryte ut og bli selvstendige stater.

Det er overraskende hvor lite avisene relaterte Norges posisjon i unionen med Sverige, og det norske ønske om selvstendighet fra unionen, i sammenheng med de ulike nasjonalitetene innenfor Habsburgmonarkiet. For selv om det veldig ofte ble trukket fram at Habsburgmonarkiets mange nasjonaliteter ønsket økt selvstendighet, samt at man innenfor et fåtall sosialistiske aviser fant sympati med de ulike nasjonale bevegelsene, dette hovedsakelig i artiklene som ble skrevet om Franz Josefs regjeringstid etter hans død, ble Habsburgmonarkiet i all hovedsak sett i sammenheng med maktbalansen i Europa. På dette viset ble Østerrike-Ungarn ansett som en buffer mot Russland. I 1889 mente *Dagbladet* at en oppløsning av Habsburgmonarkiet ville være en trussel mot Europa, der de mente at så lenge Russland sto som en trussel mot freden, var verden avhengig av et sterkt Østerrike-Ungarn. Dette verdensbilde ble også trukket fram i 1914, i leserinnlegget til dr. Viktor Waschnitius i *Aftenposten*, hvor han mente at Habsburgmonarkiet utgjorde den største motvekten mot et ekspansjonistisk Russland. Waschnitius mente dermed at Norge hadde mye å tape på at

Østerrike-Ungarn gikk i oppløsning. Dette bestred imidlertid *Aftenpostens* utenrikskommentator Einar Woxen, som i et svar på Waschnitius' leserinnlegg mente at Norge i større grad hadde mer å vinne på at Habsburgmonarkiets makt ble svekket, og at Russland fikk mer innflytelse på Balkan, siden dette kunne lette det russiske presset mot Skandinavia. Men med unntak av Woxens kommentar var det flere som så nytten av et forent Østerrike-Ungarn i møte med et truende Russland.

I sammenheng med Habsburgmonarkiet og maktbalansen i Europa var også forholdet mellom Østerrike-Ungarn og Tyskland et gjennomgående tema de norske avisene trakk frem, og da spesielt fremtiden til den tysk-habsburgske alliansen. Dette kommer klarest frem i avisenes tolkning av Rudolfs og Franz Ferdinands politiske ståsted, samt deres spekulasjoner om keiser Karl var villig til å bryte med Tyskland for å oppnå fred under første verdenskrig.

Spørsmålet om alliansen mellom Tyskland og Østerrike-Ungarn hadde noen fremtid var et spørsmål som splittet på tvers av avisenes partipolitiske tilknytninger. Etter Rudolfs død var det de avisene, deriblant liberale *Bergens Tidende* og konservative *Hedmarkens Amtstidende*, som mente at Rudolf ville ha videreført alliansen med Tyskland, mens det var andre aviser, som blant annet liberale *Dagbladet* og moderat-konservative *Fædrelandsvennen*, som mente at Rudolf ønsket å bryte båndene med Tyskland. Det samme var tilfellet etter Franz Ferdinands død, hvor de konservative avisene *Tidens Tegn* og *Aftenposten*, ga et motstridende bilde på om Franz Ferdinand ville ha videreført den tysk-habsburgske alliansen.

Etter krigsutbruddet kom imidlertid avisenes tolkning av forholdet mellom Østerrike-Ungarn og Tyskland til å bli farget av hvor avisene hentet sine kilder fra. For etter at Karl ble monark og uttrykte et klart ønske om å oppnå fred, begynte spekulasjonene om dette skulle bli en separatfred for Habsburgmonarkiet eller en fred som involverte hele Sentralmaktene. To ulike narrativ ble dermed presentert av den norske pressen, der de avisene som hentet sin informasjon fra britiske, franske eller russiske aviser, brakte videre til sine norske lesere at Karl ønsket å bryte med Tyskland og oppnå en separatfred med Ententemaktene, mens de avisene som tok sine kilder fra tyske eller østerrikske aviser, ga et bilde av et sterkt samhold mellom Tyskland og Østerrike-Ungarn.

Med spørsmålet om hvilken posisjon Habsburgmonarkiet skulle ha i sammenheng med maktbalansen i Europa, oppsto også spørsmålet om hvordan dobbeltmonarkiet ville utnytte denne posisjonen. Avisenes tolkninger av Rudolfs og Franz Ferdinands utenrikspolitikk kunne ikke vært mer motstridende, der et flertall av avisene mente at Rudolf ville føre en fredspolitikk, mens avisene var samstemte i sine karakteristikk av Franz Ferdinand som en krigshisser som

ønsket militær ekspansjon. Avisenes tolkning av Rudolfs fredspolitik var i all hovedsak assosiert med spørsmålet om kronprinsen ønsket en fransk eller tysk allianse, og ble sett i sammenheng med en mulig krig mellom Frankrike og Tyskland. For slik den nyere forskningslitteraturen viser, og som *Morgenbladet* i 1889 også trakk fram, et annet bilde man fikk av kronprinsens forhold til krig dersom man satte søkelyset mot Balkan og Habsburgmonarkiets forhold til Russland. I sammenheng med Franz Ferdinand kom ikke avisenes karakterisering av tronarvingen som en imperialist bare til å prege deres tolkning av hans utenrikspolitikk. Den ble også assosiert med hans føderaliseringsplaner, der *Aftenposten* mente tronarvingen ønsket å underlegge Polen, Serbia og Montenegro i den habsburgske forbundsstaten, samt hans tilknytning til den katolske kirken, hvor *Aftenpostens* utenrikskommentator mente at militære maktmidler og katolsk misjonsvirksomhet ville gå hånd i hånd under Franz Ferdinands styre.

I perioden fra 1889 og frem til 1918 lå dermed spørsmålet om hvordan fremtiden kom til å se ut for Habsburgmonarkiet som en rød tråd. Preget av at imperiet ikke kunne legitimere sin eksistens etter nasjonale rammer kom avisene til å legge et stort personfokus på imperiets samhold, der keisernes og tronarvingenes politikk, og evne til å fremstå samlende, ble sentralt i avisenes tolkninger.

Litteraturliste

Primærkilder

- «En officiel skildring av keiserens siste dage» *Dagbladet*. 22.11.1916.
- «Endnu et dementi.» *Trondhjems Folkeblad*. 12.07.1917.
- «Enigheten mellom central-magterne kan ikke brytes.» *Social-Demokraten*. 12.04.1918.
- «Et engelsk Blad om den nye Keiser». *Farsund avis*. 01.12.1916.
- «Et pinlig optrin. Uoverensstemmelser mellem den østerrigske tronfølger og generalstabsjefen». *Trondhjems Adresseavis*. 15.11.1913.
- «Folk og konge». *Stavanger Aftenblad*. 16.11.1905.
- «Fredsforslaget». *Morgenbladet*. 16.11.1916.
- «Fredsforslaget keiser Karls verk?» *Smaalenenes Social-Demokrat*. 19.12.1916.
- «Fredslængslen ligger i luften». *Tiden*. 04.12.1916.
- «Fredstegn». *Dagbladet*. 07.02.1891.
- Frøisland, Frøis. «Den østerrigske tronfølger som regent». *Aftenposten*. Aftennummer. 18.11.1916.
- «De tretten ulykker». *Vestfinmarken*. 28.11.1916.
- «Den franske og engelske presse om centralmagternes svar til paven» *Aftenposten*. 24.09.1917.
- «Den habsburgske Politik.» *Morgenavisen*. 23.04.1918.
- «Den nye keiser». *Stavanger Aftenblad*. 22.11.1916.
- «Den østerrigske Kronprins Rudolf». *Hedmarkens Amtstidende*. 05.02.1889.
- «Den østerrigske Tronfølger og hans Gemalinde myrdet». *Morgenbladet*. 29.06.1914.
- «Den østerrigske tronfølger og gemalinde myrdet.» *Tidens Tegn*. 29.06.1914.
- «Det Habsburgske hus' tragedie» *Social-Demokraten*. 29.07.1914.
- «Det myrdede tronfølgerpar». *Aftenposten*. 29.06.1914.
- «Det myrdede tronfølgerpar» *Bergens Tidende*. 29.06.1914.
- «Det nye tronfølgerpar» *Aftenposten*. 29.06.1914.
- «Det politiske mord.» *Dagbladet*. 29.06.1914.
- «Det østerrigske tronfølgerpar myrdet». *Aftenposten*. 29.06.1914.

«Det østerrikske tronfølgerpar myrdet». *Trondhjems Adresseavis*. 29.06.1914.

«En haardt prøvet Monark». *Laagendalsposten*. 10.07.1914.

«Fra andre Lande». *Grimstad Adressetidende*. 03.03.1889.

«Fra ord til handling». *Tidens Tegn*. 17.10.1918.

«Fredsudsigtene i Europa» *Glommendalen*. 10.02.1889.

«Hofsorg» *Dagbladet*. 29.06.1914

Johanssen, Karl. «Keiser Franz Joseph er død». *Norske Intelligenssedler*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Josef». *Hedemarkens Amtstidende*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Josef». *Stavanger Aftenblad*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Joseph avgaat ved døden». *Dagbladet*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Josef død.» *Fremtiden*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Josef død». *Trondhjems Adresseavis*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Josef er død». *Eidsiva*. 24.11.1916.

«Keiser Franz Josef er død.» *Social-Demokraten*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Josef hyldes.» *Morgenbladet*. 19.08.1915.

«Keiser Franz Josefs helbred udmerket». *Aftenposten*. 10.09.1914.

«Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 22.11.1916.

«Keiser Franz Joseph». *Morgenbladet*. 25.08.1914.

«Keiser Karl.» *Bodø Tidende*. 06.01.1917.

«Keiser Karl og hans soldater.» *Haugesunds Avis*. 08.01.1917.

«Keiser Karl som fredsstifter» *Dagbladet*. 18.12.1916.

«Keiser Karls fredssind». *Vestfold Arbeiderblad*. 02.07.1917.

«Keiser Karls fredslængsel». *Vestfold Arbeiderblad*. 15.12.1916.

«Kejsermødet i Berlin». *Dagbladet*. 14.08.1889.

«Kolossen paa Lerfötter». *Dagbladet*. 03.01.1913.

«Kongen hyldes». *Morgenbladet*. 11.04.1904.

«Kronprins Rudolf». *Morgenbladet*. 08.05.1889.

«Kronprins Rudolf af Østerrige-Ungarn.» *Dagbladet*. 31.01.1889.

«Kronprins Rudolf Død». *Bergens Tidende*. 04.02.1889.

«Kronprins Rudolf død. Mistanke om Mord. Nyeste Efterretninger». *Dagbladet*. 04.02.1889.

«Kronprins Rudolfs Død.» *Aftenposten*. 01.01.1889.

«Kronprins Rudolfs Død». *Bergens Adressecontoirs Efterretninger*. 06.02.1889.

«Kronprins Rudolfs Død». *Grimstad Adressetidende*. 06.02.1889.

«Kronprins Rudolf. Den officielle Beretning» *Verdens Gang*. 04.02.1889.

«Kronprins Rudolph og den franske Presse». *Dagbladet*. 04.02.1889.

«Kronprinsen av Østerrikes Død». *Fædrelandsvennen*. 04.02.1889.

«Krigen» *Arbeidets rett*. 10.01.1917.

«Krigen.» *Trondhjems Adresseavis*. 24.11.1916.

Lindbæk, dr. phil. Johs. «Utenrikspolitisk oversigt». *Bergens Tidende*. 23.12.1916.

Lindbæk, dr. phil. Johs. «Østerrike-Ungarns opløsning». *Trondhjems Adresseavis*. 30.10.1918.

«Mittel-Europa opstykket.» *Bergens Tidende*. 18.10.1918.

«Mordet paa Keiserinden» *Dagbladet*. 12.09.1898.

«Nye fredstrykter». *Akershus Social-Demokrat*. 02.12.1916.

«Nyt Venskabsbevis» *Dagbladet*. 19.02.1891.

«Ordlyden av svaret til Wilson». *Dagbladet*. 13.01.1917.

«Oversigt idag» *Stavanger Aftenblad*. 05.10.1918.

«Oversigt idag.» *Stavanger Aftenblad*. 20.06.1917.

«Politiske Efterretninger». *Bergens Aftenblad*. 09.02.1889.

«Revolution i Østerrike og Ungarn, men uten blodsutgydelse». *Tidens Tegn*. 14.10.1918.

«Skjæbnens time for Østerrike-Ungarn.» *Tidens Tegn*. 06.10.1918.

«Statsretslig Fællesskab mellem forskjellige Nationaliteter». *Dagbladet*. 07.11.1889.

«Sulte-krigen» *Glommendalens Social-Demokrat*. 11.01.1917.

«Telegrammer». *Bergens Tidende*. 01.02.1889.

«Telegrammer til «Dagbladet»». *Dagbladet*. 30.01.1998.

Thrap, Villa. «Franz Joseph». *Aftenposten*. 29.06.1914.

«Tronarvinger». *Social-Demokraten*. 10.02.1889.

«Tronfølgeren og generalstabschefen» *Aftenposten*. 14.11.1913.

«Tronskiftets politiske betydning». *Aftenposten*. 22.12.1916.

«Tyskerne er trængt ind i Armentieres.» *Social-Demokraten*. 12.04.1918.

«Vil Franz Josef abdicere?» *Trondhjems Adresseavis*. 19.11.1916.

W. «Det skjæbnesvangre skud» *Aftenposten*. Aftennummer. 01.07.1914.

W. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 30.06.1914.

W. «Østerriges historiske mission». *Aftenposten*. 08.07.1914.

Waschnitius, Dr. Viktor. «Det undertrykte Bosniens hevn». *Aftenposten*. 07.07.1914.

«Wien». *Bergens Tidende*. 22.12.1916.

«Wilson og Østerrike.» *Trondhjems Adresseavis*. 19.10.1918.

«Østerrige omdannes til en forbundsstat» *Morgenbladet*. 18.10.1918.

«Østerrike vil ha fred». *Bergens Tidende*. 20.01.1917.

«Østerrikes tronfølger og hans gemalinde myrdet». *Social-Demokraten*. 29.06.1914.

«Østerriksk fredsarbeide.» *Social-Demokraten*. 11.04.1918.

Sekundærlitteratur

Agius, Christine. *The Social Construction of Swedish Neutrality: Challenges to Swedish identity and sovereignty*. Manchester and New York: Manchester University Press. 2006.

Andersen, Astri; Rosland, Sissel; Ryymin, Teemu & Skålevåg, Svein Atle. *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det norske samlaget. 2019.

Bassett, Richard. *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*. New Haven and London: Yale University Press. 2015.

Bastiansen, Henrik G. & Dahl, Hans Fredrik. *Norsk mediehistorie*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget. 2008.

Berenger, Jean & Simpson, C. A. *The Habsburg Empire 1700-1918*. London: Routledge. 1997.

Borchardt, Edith. «Translator's Notes» i Birgitte Hamann. *Rudolf. Crown Prince and Rebel*. New York: Peter Lang Publishing. 2017.

Bridge, F. R. *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914*. London and Boston: Routledge & Kegan Paul. 1972.

Clark, Christopher. *Kaiser Wilhelm II. A Life in Power*. London: Penguin Books. 2009.

Cole, Laurence. «Question of Nationalization in the Habsburg Monarchy» i *Nations, Identities and the First World War. Shifting Loyalties to the Fatherland*, redigert av Nico Wouters & Laurence van Ypersele, London: Bloomsbury Academic. 2018.

- Coulombe, Charles A. *Blessed Charles of Austria. A Holy Emperor and His Legacy*. Gastonia, North Carolina: Tan Books. 2020.
- Dahl, Hans Fredrik. «Aftenposten» i *Norsk presses historie. Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, redigert av Idar Flo, Oslo: Universitetsforlaget. 2010.
- Dahl, Hans Fredrik & Bastiansen, Henrik G. «I Ibsens tid» i *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget. 2010.
- Dedijer, Vladimir. *The Road to Sarajevo*. London: MacGibbon & Kee. 1967.
- Dhand, Otilia. *The Idea of Central Europe. Geopolitics, Culture and Regional Identity*. London: I.B. Tauris. 2018.
- Eide, Martin. «Dagbladet» i *Norsk presses historie. Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, redigert av Idar Flo, Oslo: Universitetsforlaget. 2010.
- Franzel, Emil. *Crown Prince Rudolph and the Mayerling Tragedy. Fact and Fiction*. Vienna: Verlag Herold. 1974.
- Fromkin, David. *Europe's Last Summer. Why the world went to war in 1914*. London: Vintage. 2004.
- Gran, Gunnar. *Til Kjølen skilte oss ad. Unionsspørsmålet i norsk og svensk presse*. Kristiansand: IJ-forlaget. 2005.
- Hamann, Birgitte. *Rudolf. Crown Prince and Rebel*. Oversatt av Edith Borchardt. New York: Peter Lang Publishing. 2017.
- Hamann, Birgitte. *The Reluctant Empress. A biography of Empress Elisabeth of Austria*. Oversatt av Ruth Hein. Berlin: Ullstein. 1998.
- Hanning, A. «Archduke Franz Ferdinand: An uncharming Prince?» i *Royal Heirs and the Uses of Soft Power in Nineteenth-Century Europe*, redigert av Frank Lorenz Müller & Heidi Mehrkens, London: Palgrave Macmillan. 2016.
- Hansen, Søren Toft. *Det stod i avisen... kildekritiske overvejelser ved brug af aviser*. Aalborg Universitet: Institut for Kultur og Globale Studier. 2001.
- Herwig, Holger H. *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914-1918*. London: Arnold. 1997.
- Hobson, Rolf. *Europeisk politisk historie 1750-1950*. Oslo: Cappelen Damm. 2015.
- Hobson, Rolf. «Slutten på det klassiske europeiske statssystem 1871–1914» i *Krig og fred i det lange 20. århundre*, redigert av Hilde Henriksen Waage, Rolf Tamnes & Hanne Hagtvedt Vik, Oslo: Cappelen Damm AS. 2013.
- Hupchick, Dennis P. *The Balkans. From Constantinople to Communism*. New York: Palgrave MacMillan. 2002.
- Isaksen, Trond Norén. «The Power of Presence: Crafting a Norwegian Identity for the Bernadotte Heirs» i *Royal Heirs and the Uses of Soft Power in Nineteenth*

- Century Europe*, redigert av Frank Lorenz Müller & Heidi Mehrkens, London: Palgrave Macmillan. 2016.
- Judson, Pieter M. *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press. 2016.
- van der Kiste, John. *The End of the Habsburgs. The Decline and Fall of the Austrian Monarchy*. UK: Fonthill Media LLC. 2019.
- King, Greg & Wilson, Penny. *Twilight of Empire. The Tragedy at Mayerling and the End of the Habsburgs*. New York: St. Martins Press. 2017.
- King, Greg & Woolmans, Sue. *The Assassination of the Archduke. Sarajevo 1914 and the murder that changed the World*. London: Pan books. 2014.
- Knutsen, Torbjørn L. «Diskusjonene om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk» i *Utenrikspolitik og norsk krisehåndtering*, redigert av Gunnar Fermann, Oslo: Cappelen Damm AS. 2013.
- Kommisrud, Arne. *Stat, nasjon, imperium. Habsburgmonarkiet, Tsar-Russland og Sovjetunionen: et historisk sosiologisk perspektiv*. Oslo: Spartacus Forlag AS. 1995.
- Lonyay, Carl. *Rudolf. The Tragedy of Mayerling*. London: Hamish Hamilton. 1950.
- Mjeldheim, Leiv. «Dagbladet og Venstre – frå Sverdrup til Mowinchel» i *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*, redigert av Hans Fredrik Dahl, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim & Arve Solstad, Gjøvik: Aschehoug. 1993.
- Nerbøvik, Jostein. *Norsk historie 1860-1914. Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget. 2011.
- Norland, Andreas. «Morgenbladet» i *Norsk presses historie. Bind 4. Norske aviser fra A til Å*, redigert av Idar Flo, Oslo: Universitetsforlaget. 2010.
- Ottosen, Rune. «Da partiene fant sine aviser, og pressen erobret publikum» i *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget. 2010.
- Ottosen, Rune. «Pressens og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig» i *Norsk Presse under første verdenskrig*. Pressehistorisk tidsskrift, nr. 22. 2014.
- Paddock, Troy R. E. «Introduction: Newspapers, Public Opinion, and Propaganda» i *A Call to Arms. Propaganda, Public Opinion, and Newspapers in the Great War*, redigert av Troy R. E. Paddock, London: Praeger. 2004.
- Pedersen, Frode Helmich. *Bjørnstjerne Bjørnssons samtidsdrama. Resepsjon og tolkning*. Falun: Vidarforlaget AS. 2017.
- Rady, Martyn. *The Habsburgs. The Rise and Fall of a World Power*. UK: Penguin. 2020.

- Rappaport, Helen. *The Race to save the Romanovs. The truth behind the Secret Plans to Rescue Russia's Imperial Family*. London: Penguin. 2018.
- Rauchensteiner, Manfred. *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*. Wien: Böhlau verlag. 2014.
- Russel, Gareth. *The Emperors. How Europe's Rulers were Destroyed by the First World War*. Gloucestershire: Amberley Publishing. 2015.
- Simonsen, Anne Hege. «Utlandet i norsk presse» i *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget. 2010.
- Sked, Alan. *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918*. London: Pearson Education. 2001.
- Wasberg, Gunnar Christie. *Norsk presse i hundre år: 1820-1920: utsyn og overblikk*. Oslo: Gyldendal. 1969.
- Waschnitius, Viktor. «A. O. Vinjes Sprachentwicklung» i *Edda. Nordisk Tidsskrift for litteraturforskning. Bind XIV*, redigert av Gerhard Gran & Francis Bull, Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1921.
- Wheatcroft, Andrew. *The Habsburgs. Embodying Empire*. London: Penguin Books. 1996.
- Winkelhofer, Martina. *The Everyday Life of the Emperor. Francis Joseph and his Imperial Court*. Oversatt av Jefferey McCabe. Innsbruck-Wien: Haymon Tachenbuch. 2012.
- Østerud, Øystein. *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget. 1994.
- Østerud, Øystein. «Kampen om selvstendigheten og språket: Nasjon, nasjonsbygging, nasjonalisme» i *Selvstendighet og nasjonsbygging 1814-2014*, redigert av Bjørn Seland. Oslo: Cappelen Damm AS. 2015.

